

XVI. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE EDİRNE'DE SOSYAL HAYAT

Hazırlayan: Arzu DİKTAŞ
Danışman: Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı,
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı İçin öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Aralık, 2008

ÖNSÖZ

Edirne coğrafi konumu dolayısıyla İlkçağlardan beri iskân edilen bir bölgedir. Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce değişik milletlerin hakimiyetine girmiştir. Edirne'nin 1361'de Osmanlılar tarafından fethinden sonra hızlı bir gelişme içerisine girerek hem fizikî yönden hem de nüfus yönünden önemli bir Türk-İslâm şehri haline gelmiştir.

Bu tarihi önemine ve özellikle Osmanlı dönemindeki inkişafına rağmen şehrin tarihi, yeteri kadar tarih araştırmalarına konu olmamıştır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak Şeriye Sicillerini kullanarak Edirne'nin sosyal tarihinin bir dönemini ele aldık. Şeriye Sicilleri yanında Tapu Tahrir Defterleri ve diğer arşiv malzemesinden de faydalanmaya çalıştık.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde incelenen dönemde Edirne mahalleleri ve nüfuslarını inceleyerek çalışmamızın temeli olan Müslüman ve gayrimüslim halkı tespit etmeye, ikinci bölümde ise, Edirne vakıfları ve sosyal tesisleri inceleyerek şehrin teşekkülü ve gelişmesini ortaya koymaya ve üçüncü bölüm olan içtimai hayatın incelenmesi ile de tezimizin ana konusu olan halkın sosyal hayatını özellikle tereke kayıtlarına dayanarak ortaya koymaya çalıştık.

Tezimi hazırlarken sürekli desteğini gördüğüm hocam Prof. Dr. İlker ALP'e, değerli görüşleri ile bana rehber olan ve çalışmanın başından sonuna kadar büyük bir sabır göstererek yardımlarını bir an olsun esirgemeyen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim SEZGİN'e ve tezimi meydana getirirken teknik konularda büyük yardımını gördüğüm değerli arkadaşım Muhammet Mehmet BODUR'a, tezimi hazırlarken maddî ve manevî desteklerini hissettiğim aileme bu vesile ile sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Arzu DİKTAŞ
EDİRNE-2008

ÖZET

Tezin Adı: XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne’de Sosyal Hayat

Hazırlayan: Arzu DİKTAŞ

Edirne, Meriç tabii yolunun Trakya havzasına açıldığı yerde, her biri ayrı bir yol ile takip edilen diğer iki vadinin Meriç’e kavuştuğu kesimde, yerleşmeye ve müdafaaya elverişli bir zemin üzerinde kurulmuştur. Edirne asırlar boyunca hem önemli bir durak yeri hem de bir müdafa mevzii görevi görmüş başka bir ifadeyle aynı anda bir yol ve kale şehri olmuştur.

Edirne İlkçağlarda Trakların kurduğu bir şehir olup Helen hâkimiyetinin ardından Romalıların eline geçmiş ve bu dönemde önemli yollar üzerinde bulunmasından dolayı stratejik bir önem kazanmıştır. Şehir, bu özelliğini Bizanslılar zamanında da devam ettirmiştir

I. Murad tarafından Osmanlı hâkimiyeti altına alınan Edirne, İstanbul’un fethine kadar başkent, fetihden sonra da Rumeli topraklarının birinci, Osmanlı Devleti’nin ikinci önemli kenti olmuştur. Osmanlıların fethinden önce, yalnız 2–3 kilise ve 5–10 mahalleden oluşan Edirne Türklerin eline geçtikten sonra hızlı bir şekilde genişlemiştir. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Edirne’de 145 Müslüman mahallesi bulunmaktaydı. Bunun yanında 19 Hristiyan mahallesi bulunuyordu. Ayrıca 12 Yahudi cemaati şehirde kayıtlıydı.

Bu özelliği dolayısıyla her dönemde padişahlar, yüksek rütbeli yöneticiler ve memurlar ile din adamları tarafından vakıflar tesis etmek yoluyla büyük bir imar faaliyetine sahne olmuştur. Böylece hem fizikî yönden hem de nüfus yönünden hızlı bir gelişme içerisine girerek kısa zamanda Osmanlı coğrafyasındaki en büyük şehirlerden biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Edirne, Osmanlı, Vakıf, Nüfus,

ABSTRACT

Prepared by : Arzu DİKTAŞ

Name of thesis: Social Life in Edirne in The Last Quarter of The 16th. Century

Edirne is situated at a defendable and liveable place where Moritza natural path in opened to Tracian basin where two valleys which follow different ways meet Moritza. Throughout centuries Edirne has served both as a stop point and as a fortification. In other words it has been an artery and castle city.

Edirne, a city founded by Thracians in Antiquity, was overtaken by Romans following Greek domination. In that period it gained a strategic importance due to its location on important pats the city maintained its importance during Byzantinion period.

Edirne was taken under Ottoman dominance by Murad I and became the capital until the conquest of İstanbul. After the conquest of İstanbul it was the most important city in Thrace and Balkans and the second in the Ottoman Empire. Having only 2 or 3 churches and 5 or 10 quarters prior to the Ottoman conquest, Edirne experienced a rapid growth under the Ottoman rule. In the last quarter in addition to 19 Christian quarters. There were also 12 Jewish communities.

Edirne experienced a great development through foundations (waqf's) by Sultans, high officials and religious became one of the greatest cities in the Ottoman Empire in a short time experiencing a rapid growth both demographically and physically.

Keywords:

Edirne, Ottoman, Waqf, Population.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. COĞRAFİ KONUM	2
B. EDİRNE TARİHİ	4
1) OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM	4
2) EDİRNE’NİN OSMANLILAR TARAFINDAN FETHİ VE FETİHTEN SONRAKİ GELİŞMELER	10
C. KAYNAKLAR HAKKINDA	23
1) TAPU TAHRİR DEFTERLERİ	23
2) ŞER’İYE SİCİLLERİ	24

I. BÖLÜM EDİRNE’NİN MAHALLELERİ VE NÜFUSU

A. MAHALLELER	26
1) Müslüman Mahalleleri	27
2) Hristiyan Mahalleleri	38
3) Yahudi Cemaatleri	40
B. NÜFUS	43

II. BÖLÜM EDİRNE VAKIFLARI

A. VAKIFLARIN SOSYAL ROLÜ	49
B. VAKIFLARIN DEVLET POLİTİKASINDAKİ YERİ	49
C. AVARIZ VAKIFLARI	50
D. CAMİLER	51
E. MESCİDLER	57
F. ZAVİYELER	62
G. İMARETLER	65
H. MEDRESELER	71

III. BÖLÜM İÇTİMAİ HAYAT

A. AİLE.....	77
B. KULLANILAN GÜNLÜK EŞYALAR.....	83
1. EVLER.....	83
a) Mutfak eşyaları.....	84
b) Giyim eşyaları.....	87
c) Ziyet eşyaları.....	92
d) Kumaşlar.....	93
e) Kitaplar.....	98
f) Mefruşat.....	100
g) Gıda maddeleri.....	105
h) Evlerde bulunan diğer eşyalar.....	106
i) Tarım aletleri.....	110
C. LAKAPLAR.....	110
SONUÇ.....	112
BİBLİYOGRAFYA.....	114
DİZİN.....	125
EKLER.....	131

TABLolar LİSTESİ

TABLO I: 1530 VE 1570 YILLARINDA EDİRNE MAHALLELERİ VE NÜFUSLARI	27
TABLO II: 1570 TARİHİNDEKİ MUAFLAR	37
TABLO III: 1530 VE 1070 TARİHİNDE GAYRİMÜSLİM MAHALLELERİ VE NÜFUSLARI	39
TABLO IV: 1530 VE 1570 TARİHLERİNDE YAHUDİ CEMAATLERİ.....	42
TABLO V: MUTFAK EŞYALARI.....	84
TABLO VI: GiYİM EŞYALARI	89
TABLO VII: ZİYNET EŞYALARI	92
TABLO VIII: KUMAŞLAR	94
TABLO IX: KİTAPLAR	99
TABLO X: MEFRUŞAT	101
TABLO XI: GIDA MADDELERİ.....	106
TABLO XII: DİĞER EV EŞYALARI	107
TABLO XIII: TARIM ALETLERİ.....	110

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.NŞT.	: Bab-1 Asafî Nişan Kalemî
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
EŞS	: Edirne Şer'îye Sicilleri
Haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
KK	: Kâmil Kepeci Tasnifi
MD	: Mühimme Defterleri
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TD	: Tapu Tahrir Defterleri
TM	: Türkiyat Mecmuası
vd.	: Ve devamı
vr.	: Varak

Hicrî Ayların Rumuzları

M.	: Muharrem
S.	: Safer
Ra.	: Rebiulevvel
R.	: Rebiulahir
Ca.	: Cemaziyelevvel
C.	: Cemaziyelahir
B.	: Receb
Ş.	: Şaban
N.	: Ramazan
Za.	: Zilkade
Z.	: Zilhicce

GİRİŞ

Edirne, Anadolu ve Balkanları birbirine bağlayan zorunlu geçiş yollarının üzerinde bulunması nedeniyle, Trakya Bölgesi'nin kültür tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa ve Güneydoğu Avrupa arasında yer aldığı düşünülen göç, istila, ticaret ve kültür alışverişi gibi her türlü etkileşimin yaşandığı önemli bir coğrafyadır¹. Edirne ilk olarak, erken Ortaçağ'da bir Roma kalesi olarak ön plana çıkmış ve stratejik konumu ile yükselmiş ve tarihi bir ehemmiyet kazanmıştır. Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra Edirne, hem fizikî yönden hem de nüfus yönünden hızlı bir gelişme içerisine girerek kısa zamanda Osmanlı coğrafyasındaki en büyük şehirlerden biri haline gelmiştir.

Edirne, Osmanlıların Rumeli yönünde yaptıkları fetih hareketlerinde askerî bir üs olarak kullanılmış, padişahların Bursa yerine Edirne'de yaşamaya başlamaları ile şehrin önemi daha da artmıştır. Bunların sonucu olarak şehrin nüfusunda da artış meydana gelmiştir.

Edirne kültürel olarak da gelişme göstermiştir. Burada yapılan medreseler dönemin en gelişmiş eğitim kurumlarıydı. Özellikle Üç Şerefeli Medresesi ile Darülhadis Medresesi devrinin en üst seviyedeki medreseleri idi². İstanbul'un fethinden sonra devlet merkezinin buraya nakledilmesinden sonra da Edirne önemini muhafaza etmiştir. Nitekim sonraki dönemlerde de Padişahlar kışı geçirmek, avlanmak, sefer hazırlıklarında bulunmak gibi çeşitli nedenlerle Edirne'ye gelerek uzun süre kalmışlardır. Şüphesiz bu durum Edirne'nin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Edirne Osmanlı idaresi altında sahip olduğu öneme nispetle tarih araştırmalarına konu olmamıştır. Özellikle arşiv kaynaklarını esas alarak yapılan bir

¹ Burçin Erdoğan, "Tarih Öncesi Dönemde Edirne", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 13.

² Mustafa Bilge, **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1984, s.8.

iki çalışma dışında ihmal edilmiştir³. Bu çalışmada XVI. yüzyılın son çeyreğinde Edirne'nin sosyal tarihine ışık tutmak amaçlanmaktadır. Bu çalışma hazırlanırken başta Edirne Şeriye Sicilleri, Tapu tahrir defterleri olmak üzere diğer arşiv belgeleri ile basılı kaynaklardan istifade edilmiştir. Çalışmanın esas kısmına geçmeden önce Edirne'nin coğrafi durumu ve XVI. yüzyılın sonlarına kadar tarihî geçmişi hakkında bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

A. Coğrafi Konum

Edirne şehri, Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra Bursa'nın ardından başkent statüsü kazanmış ve devletin Avrupa kıtasındaki ilk payitahtı olmuştur. Coğrafi konum itibariyle Balkan yarımadasının güneydoğu köşesini teşkil eden Trakya bölgesinde, Avrupa kıtasının doğusunda Meriç ve Tunca nehirlerinin birleştiği düzlükte kurulmuştur⁴. Şehrin üzerinde bulunduğu alan geniş düzlükler ve basık tepelerle kaplı bir havza görünümündedir ve bu düzlük Meriç vadisi ile ikiye bölünmektedir.

Tunca nehri, Edirne'yi tabîî bir savunma çemberi içine almış gibidir. Tunca'nın Meriç'e varmadan önce çizdiği yay, şehri kuzeyden, batıdan ve güneyden kuşatan bir hendek şeklini almıştır ki bir İlk ve Ortaçağ şehri olan Edirne'nin müdafaasını kolaylaştıran unsurların başında gelmiştir⁵. Bu durum, şehrin kurulmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bundan başka nehir, ticaret ve su kullanımı faktörleri de şehrin kurulmasında ayrıca etkili olmuştur⁶.

³ Edirne ile ilgili olarak Tayyib Gökbilgin'in klasikleşmiş eserinden (**XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler- Mukataalar**, İstanbul 1952) başka iki doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz. Ahmet Yiğit, **XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası** (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 1998; Mehmet Esat Sarıcaoğlu, **Mali Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Merkez Taşra İlişkileri**, Ankara 2001.

⁴ Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul 1940, s.7.

⁵ Muzaffer Tufan, "Tarih Açısından Edirne'nin Yeri", **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23-25 Ekim 2003, s.2.

⁶ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, (çev. Emine Sonnur Özcan), Ankara 2006, s. 22.

Meriç'e kavuşan vadiler, Edirne'nin bulunduğu alanı bir çeşit dört yol ağzı haline getirmiştir. İstanbul'dan Doğu Rumeli'ye ve Doğu Bulgaristan'a buradan da Doğu Avrupa'ya bağlanan yol, Arda vadisini takip ederek doğudan Avrupa'ya ulaşan tek yoldur⁷. Bu şekilde Avrupa ve Akdeniz ülkelerini Asya ülkelerine bağlayan yol üzerinde kurulması şehre ayrıca bir önem kazandırmaktadır⁸. İstanbul'dan gelen bu yol Balkan yarımadasının dağlık yapısı içinde kendine kolay geçilebilir tabii bir koridor olarak Meriç Nehri'ne ulaşır ve bu yollar barış zamanlarında ticari ve kültürel hareketleri kendine çektiği gibi karışıklık zamanlarında ise göçlere ve istila ordularına bir çeşit geçit rolü oynamıştır.

Bunun yanında Edirne, Osmanlı Devleti'nin Rumeli yol sisteminde yer alan üç koldan, İstanbul'dan başlayıp Sofya ve Belgrat'a uzanan orta kol üzerinde yer almaktaydı⁹. Bu yol hem askerî hem de ekonomik amaçlı nakliyat için kullanılmaktaydı. Edirne'deki köprülerin Meriç nehri üzerinde sağladığı kolay geçişler ve doğudaki Istranca Dağları, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan yolun buradan geçmesini zorunlu kılmaktaydı¹⁰. Edirne'yi İstanbul'a bağlayan ticarî öneme sahip diğer bir güzergâh ise kara yoluyla Tekirdağ'a ve oradan itibaren deniz yoluyla devam eden güzergâh idi¹¹. Bu güzergâhtan yapılan nakliyat kara yoluyla yapılandan daha ekonomikti¹². Ayrıca Bursa'dan başlayıp Çardak-Gelibolu-Edirne üzerinden Avrupa'ya giden bir ticaret güzergâhı da bulunmaktaydı¹³. Edirne, Meriç nehri yoluyla Enez limanına ve buradan Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlanmaktaydı. Aynı şekilde Tekirdağ ve Gelibolu limanları üzerinden de Akdeniz'e ve dolayısıyla Avrupa'ya ulaşılmaktaydı.

⁷ Besim Darkot, "Edirne Coğrafi Giriş", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.3.

⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", **İA**, IV, s.107.

⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Osmanlı Araştırmaları**, II, İstanbul 1981, s. 123; Aynı yazar, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara 2002, s. 105.

¹⁰ Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, II, (çev. M.A. Kılıçbay-E. Özcan), Ankara 1990, s. 82.

¹¹ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne" maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Cilt X, İstanbul 1994, s. 429.

¹² Halil Sahillioğlu, "XVIII. Yüzyılda Edirne'nin Ticari İmkânları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, XIII/13, İstanbul 1968, s. 62, 64.

¹³ Halil İnalçık, "Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s. 212.

Ayrıca Adalar Denizi'ne ve dolayısıyla Akdeniz'e açılan iki tabî geçitten biri olan Meriç havzası içinde yer alan Edirne kazasının, topraklarının büyük bir bölümü tarıma elverişli olup bu verimli arazileri Meriç ve Tunca nehirleri beslemektedir.

Çalışmanın çerçevesi dâhilinde ancak ana hatları ile açıklamaya çalıştığımız ve Edirne şehrinin kuruluşu üzerinde etkili olmuş coğrafi özellikleri özetlemek gerekirse Edirne, Meriç tabii yolunun Trakya havzasına açıldığı yerde, her biri ayrı bir yol ile takip edilen diğer iki vadinin Meriç'e kavuştuğu kesimde, yerleşmeye ve müdafaaya elverişli bir zemin üzerinde kurulmuştur. Edirne asırlar boyunca hem önemli bir durak yeri hem de bir müdafa mevzii görevi görmüş başka bir ifadeyle aynı anda bir yol ve kale şehri olmuştur.

B. Edirne Tarihi

1) Osmanlı Öncesi Dönem

Güneydoğu Avrupa'nın Marmara'ya doğru uzanan ve gittikçe daralan bölümünde, Trakya Bölgesi'nde iki akarsuyun başka bir akarsuyla birleştiği yerde kurulan Edirne şehrinin ilk yerleşikleri hakkında fazla bir bilgi yoktur¹⁴. Edirne coğrafyası, bölgede bilinen en eski ahali Trak kabilelerinden Odrisler ve Bettegeriler tarafından iskân edilmiştir¹⁵. Bu boylardan en büyüğü olarak kabul edilen Odrisler, Edirne'nin bulunduğu sahada, Meriç'in Tunca ile birleştiği yerde, açık bir şehir veya pazaryeri kurdukları ve sonradan buranın Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletildiği genel olarak kabul edilmektedir.¹⁶ Odrisler zamanında Odris veya

¹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", **DİA**, s. 425; Şevket Aziz Kansu, "Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar", **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965. s. 14.

¹⁵ Arif Müfit Mansel, "İlkçağda Edirne" **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965. s. 22.

¹⁶ Ahmet Yiğit, **XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası** (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 1998, s.2.

Odrisia olarak bilinen şehrin varoşlarına Connoi¹⁷ denilmiş; Makedonyalılar döneminde ise şehrin adı Orestia/Orestias olarak değişmiştir¹⁸.

Edirne M.Ö. 1400–1200 yılları arasında Akaların yayılma sahası içine girmiş ve bölgede Aka hâkimiyeti başlamıştır. Uzun süre eski Grek hâkimiyeti altında kalan Edirne, bu dönemlerde karşımıza bir polis (şehir) olarak çıkmaktadır. Edirne ve yöresi, I. Dareios'un M.Ö. 513'te gerçekleştirdiği İskit seferinden sonra Pers hâkimiyetine girmiştir¹⁹. Ancak bir süre sonra Odrisia adıyla ilk Trak devletini kuran Odrisler hâkimiyetlerini tekrar kurarak bu bölgeyi ele geçirmişlerdir. M.Ö. 340 yılında II. Filip tarafından Makedonya'ya ilhak edilen Edirne²⁰ daha sonraki dönemlerde Keltlerin geçici istilalarına maruz kalmıştır.

Romalılar şehri M.Ö. 168'de Makedonyalılardan almış, sahip olduğu konum itibariyle de bir ordugâh şehri olarak yeniden şekillendirmişlerdir. Böylece coğrafi şartların da sağladığı imkânlarla Doğu ve Orta Avrupa'dan gelebilecek istila hareketlerine karşı dayanabilecek bir biçimde yeniden imar edilmiştir²¹. Böylece Edirne Romalıların yol sistemi içerisinde Belgrad (Singidunum), Niş (Naissus) ve Sofya (Serdica) dan sonra önemli bir noktada ortaya çıkan başlıca kalelerden biri olmuştur.²²

Edirne Roma ve Bizans hâkimiyeti altında iken çok fazla saldırıya maruz kalmamasına rağmen önemli bir kültür merkezi haline gelememiştir. Mesela şehrin parlak bir dönem yaşadığı kabul edilen II. ve III. asırlarda bile bu bölgeye ait çok az

¹⁷ Şevket Aziz Kansu, , **A.g.e.**, s.14.

¹⁸ Turgut Akpınar, "Alman Seyahatnamelerinde Edirne", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 261; A. M. Mansel, **A.g.m.**, s.108.

¹⁹ Bahattin Keleş, " XV. ve XVI. Yüzyılda Edirne'nin İktisadi ve Ticari Hayatı" **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003, s.391.

²⁰ Gündüz Özdeş, **Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü**, İstanbul 1951, s.13.

²¹ Besim Darkot, **A.g.m.**, s.4.

²² Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s.3.

bilgi mevcuttur. Hatta A.M. Mansel' e göre Roma dönemine ait herhangi bir yapı izine rastlanmamaktadır²³.

Bununla birlikte büyük kısmı XIV. yüzyılın ikinci yarısını takip eden yıllar içinde yıkılmış olan kalesinden kalan bazı sur parçalarından yola çıkılarak Edirne'deki ilk askeri istihkâmın Roma devrine kadar indiği öngörülebilmektedir. Stratejik bakımdan büyük önem taşıyan şehrin istila tehlikeleri ile yüz yüze olduğu ve III. yüzyılda artık bir "castrum" yani askeri istihkâm halinde olduğu kesin bir şekilde tespit edilebilmektedir²⁴. Bu durum ise III. Gordianus devrine ait Hadrianopolis sikkelerindeki sur tasvirleri ile açıklanabilmektedir. IV. yüzyılda burada önemli bir silah imalatının bulunduğu bilgileri, Edirne'nin askeri özelliğini daha da açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

M.Ö. 123–124 tarihleri arasında Roma İmparatoru Hadrianus, Doğu seyahati sırasında²⁵, stratejik önemi sebebiyle Orestia kasabasına kent statüsü vermiş adını da Hadrianopolis olarak değiştirmiştir. Ancak Orestias ismi de unutulmamış ve kullanılmaya devam edilmiştir. İslami coğrafya eserlerinde ise Edrenos veya Edreneboli diye adlandırılan şehir Osmanlı kaynaklarında ise Edrene olarak geçmiş ve 19. yüzyılda Edirne olarak adlandırılmıştır. II. yüzyılda Roma hâkimiyetinde, askeri kuruluşları ve silah yapım yerleri ile önemli bir üs haline gelen Edirne, bununla birlikte Nymehea adına yapılan tapınakla da dini bir merkez olmuştur.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra ise şehir Doğu Roma sınırları içinde kalmıştır. Bu dönem boyunca Edirne, Gotlar ve çeşitli Türk boylarının yani Hun, Avar, Peçenek ve Bulgarların akınlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Şehir V.

²³ Feridun M. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", **Edirne: Serhattaki Payitaht**, Haz. E. N. İşli- M. S. Koz, İstanbul 1998, s. 50.

²⁴ Bekir Sıtkı Baykal, "Edirne'nin uğramış Olduğu İstilalar", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 180.

²⁵ Semavi Eyice, "Bizans; Devrinde Edirne Tarihinde Başlıca Olaylar", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.40.

yüzyılda ise Atilla'nın kumandasındaki Hunların ve VI. yüzyılda da Avarların taarruzlarına maruz kalmıştır²⁶.

Edirne, Bizans hâkimiyeti altında kaldığı süre boyunca Balkanlardan inen tehlikelerin sürekli tehdidi altında kalmıştır. Özellikle Bizans İmparatorluğu'nun, İslam yayılmasının Anadolu'ya yönelmesiyle meşgul olduğu dönemlerde, şehir Balkanlara yerleşen Bulgarların ciddi ve devamlı tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır²⁷. Bulgarlar uzun zaman Anastasios surlarına kadar olan bölgede yerleşmişlerdir. Bulgarların saldırıları IV. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar çeşitli aralıklarla sürmüştür²⁸.

807 yılında İmparator Nikephoros Bulgarlara karşı bir sefer düzenleyip Edirne'yi almış, ancak İstanbul'da çıkan bir ayaklanma sebebiyle İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır²⁹. Bulgarları birleştiren Kurum'un 809 yılında Sardika kalesini yıktırıp içindeki garnizonu da tamamen imha ettirmesi üzerine İmparator Nikephoros 811'de ani olarak Pliska'ya saldırıp burayı imha etmiş hatta Bulgar Hanı Kurum'un sarayını da yıktırmıştır. Daha sonra ise Bizans ordusu Bulgar Dağları arasındaki bölgede, Bulgarlar tarafından pusuya düşürülerek 26 Temmuz 811'de İmparator ile birlikte tamamen yok edilmiştir³⁰. İmparatorun oğlu Staurakios yaralı olarak kaçıp Edirne'ye sığınmış ve burada geçici olarak imparator ilan edilmiştir. Taht kavgaları arasında taç giyen Staurakios tahtını koruyamamış ve kısa süre sonra yerine Mikhael Rangabe imparator olarak tanınmış Staurakios ise keşiş olmuş bir süre sonra da ölmüştür.

Mikhael I zamanında Bulgar Kralı Kurum yine akınlarına devam etmiş ve Karadeniz kıyısındaki Develtos ve Misivri Bulgarların eline geçmiştir. Bu durum Bizans'ta korku yaratmış ve 813 yılı Haziran'ında Bizans ordusu, Edirne kuzeyinde Versinikia'da Kurum'un kuvvetleriyle karşılaşmıştır. Kurum bir kere daha Bizans

²⁶ Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s.9.

²⁷ Semavi Eyice, **A.g.m.**, s.42.

²⁸ Oral Onur, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul 1972, s.4.

²⁹ F. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", s. 50.

³⁰ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi** (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1999, s.184.

kuvvetlerini bozguna uğratarak bozulan Bizans askerlerinin büyük bir kısmını kılıçtan geçirmiştir³¹.

Bu suretle Mikhael I tahtını kaybederken yerine Ermeni Leon V tahta geçmiştir³². İyi bir kumandan olan Leon V devletin askeri gücünü yeniden kurmaya çalışırken Kurum, İstanbul'a doğru ilerlemeye devam etmiştir. Bu sırada Edirne Kurum'un kardeşi tarafından kuşatılıyordu. İstanbul surlarını aşamayacağını anlayan Kurum ve kardeşi, Leon V ile görüşmek istemiştir. Bunun üzerine silahsız olarak Leon V ile görüşmeye giden Kurum tuzağa düşürülmüş, Bizanslıların silahsızlık sözlerini tutmamaları üzerine canını zor kurtarmıştır. Bulgar hanı dönüşünde, İstanbul dışındaki araziye tahrip etmek suretiyle intikamını almıştır.

Bundan sonra Kurum, Edirne'ye yönelmiştir. Kuşatma nedeniyle aç kalan ve teslim olan Edirne'ye girmiş ve şehrin etrafındaki köylerde bulunan ahaliyi Tuna'nın öte yakasına kadar sürmüştür. O kış Arkadiopolis (Lüleburgaz)'e kadar olan yerler yağma edilmiş, ahali de esir alınmıştır. Ertesi yıl tekrar Kurum İstanbul'a doğru yola çıkmış ancak 13 Nisan 814'te ölmüştür.³³

Onu takip eden Bulgar Hanı Omurtag, Bizans ile otuz yıllık bir barış anlaşması yapmış³⁴, sınır Develtos'tan Filibe ile Edirne arasından Makrolivadda'ya oradan da Balkan Dağları'na uzanan bir hat olarak kabul edilmiş böylece Edirne Bizans toprakları içinde kalmıştır.

Bulgar akınlarının yanında 1018'den itibaren Bizans için artık büyük tehlike Peçenekler olacaktır. 1036 yılından itibaren Oğuz baskısına maruz kalan Peçenekler Tuna nehrinden aşağılara inmek mecburiyetinde kalmışlar³⁵ ve Bizans bu kitleyi hizmetlerine alıp Bulgarlara ve Selçuklulara karşı kullanmayı düşündü ise de, iki

³¹ V. N. Zlatarski, "Kurum Han", (Çev. T. Acaroğlu), **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 10-11 (İstanbul 1983), s. 132.

³² Semavi Eyice, **A.g.m.**, s.44.

³³ Georg Ostrogorsky, **A.g.e.**, s.188.

³⁴ Akdes Nimet Kurat, "Bulgaristan", **İA**, II, s.797.

³⁵ Georg Ostrogorsky, **A.g.e.**, s.316.

taraf arasındaki ilişkiler böyle şekillenmemiştir. IX. Kostantinos Monomakhos zamanında, sınırların korunması vergi karşılığında verilmeye başlanmıştır. Bu durum da Bizans savunma düzenini derinden sarsmış ve Selçuklu istilalarını kolaylaştırmıştır³⁶.

1081'den itibaren ise Bizans İmparatorluğu için tehlike artık Kuman saldırıları olmuştur. İmparatorluk bundan sonra Kuman akınlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu sırada II. Bulgar Krallığı da veraset ve Bogomilizm kavgalarından çok yıpranmış bulunmaktaydı. Neticede Kumanlar bu krallığı ortadan kaldırırken, Bizans'ın idaresini de Alexios I eline almıştır³⁷. Meriç ve Tunca arasında ve Balkanlardan İstanbul'a inen yolun üzerinde son derece önemli stratejik bir mevkide bulunan Edirne'ye, ilk Kuman taarruzu Peçeneklerle birlikte 1078 yılında olmuştur³⁸. Daha sonra ise Kumanlar müttefiksiz olarak 1086'da tekrar Bizans'a saldırmışlardır. Bizans Devleti bu taarruzu püskürtmüşse de tehlike tamamen ortadan kalkmamıştır. 1094'te Kumanlar tekrar saldırıya geçmişler ve bu saldırı ile Edirne'yi kolayca ele geçireceklerini düşünmüşlerdi. Fakat şehir teslim olmayıp 48 gün direnmiştir³⁹. Alexios I, Kumanları bir şekilde tuzağa düşürmüş ve şehri vermemiştir.

Bundan sonra ise Edirne için tehlike artık Haçlı Seferleri olarak kendini göstermiştir. Haçlı Seferleri pek çok defa Edirne üzerinden gerçekleştirilmiştir. I. Haçlı Seferi'nde şehir iç ayaklanmalar sebebiyle derinden etkilenmiştir. II. Haçlı Seferi'nde ise Alman kuvvetleri buradan geçmişlerdi. III. Haçlı Seferi'nde de Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa Balkanlarda Sırlara üstünlüğünü kabul ettirmiş, 22 Kasım 1189 tarihinde de şehri ele geçirmiştir⁴⁰. Barbarossa 1 Mart 1190'a kadar şehirde kalmış 14 ve 16 Şubat'ta iki ayrı Selçuklu elçilik heyetini kabul etmiştir. IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'un Latinler eline geçişi Edirne'yi de etkilemiştir.

³⁶ Ali Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, Ankara 1990, s.14.

³⁷ Işın Demirkent "Bizans", **DİA**, VI, s.237.

³⁸ Mualla U. Yücel, "Kuman Kıpçakların Tarihinde İgor Destanının Yeri ve Önemi", **Belleten S. 258**, Ankara Ağustos 2006, s. 524.

³⁹ Semavi Eyice, **A.g.m.**, s.51.

⁴⁰ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", **Türkler**, VI, Ankara 2002,s. 660.

Latinlere karşı çıkan isyanlar şehirde yapılan bir savaşla sonuçlanmış ve 15 Nisan 1205'te Latinler mağlup olmuşlardır.

1251 yılında Costantinapolis'te Latin hâkimiyeti sona ererken Edirne yöresi de Bulgar kralının hâkimiyeti altına girmiştir. Bu sırada Anadolu'dan Rumeli'ye ilk Türk grubunun girdiği görülmüştür.

1261 yılında Konya bölgesinden Rumeli'ye geçen bu 10.000–12.000⁴¹ civarındaki bu Türk grubunun 'Konyarlar' olduğu tahmin edilmektedir. Bu Türk grubu Sarı Saltuk Dede ile beraber⁴² Dobruca'ya yerleşmişlerdir.

2) Edirne'nin Osmanlılar Tarafından Fethi ve Fetihten Sonraki Gelişmeler

1329 yılına gelindiğinde ise Bizans İmparatoru Mikhail'in ölümünden sonra oğulları II. Andronikos ve Bizans İmparatoru Andronikos III arasında taht kavgası başlamıştır⁴³. Bu durumdan istifade etmek isteyen Orhan Gazi II. Andronikos'a destek olmak için Tekirdağ'a yetmiş gemilik bir birlik göndermiştir. Meriç nehrinin denize döküldüğü yerin yakınından karaya çıkan bu birlikler III. Andronikos kuvvetlerine yenilmişlerdir.

III. Andronikos'un ölümünden sonra tahta dokuz yaşındaki oğlu İonnes geçmiştir⁴⁴. İonnes'in yaşı küçük olduğundan saltanata Kantakuzinos vekâlet ediyordu. Kantakuzinos'un hâkimiyeti İstanbul ve Edirne'de kabul görmemiş ve bunun üzerine, Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etmiştir. Kantakuzinos ile İonnes arasındaki bu taht mücadelesi Edirne halkını da etkilemiştir. Öyle ki, bu durum bir sınıf mücadelesi haline dönüşmüş ve ayaklanmalara yol açmıştır. Trakya'da başka şehirlere de sıçramış olan bu kanlı sınıf mücadelesinde asiller sınıfının başında kendini bulan Kantakuzinos Edirne ve İstanbul'dan beklediği yardımı göremeyince

⁴¹ Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede", **İA**, X, s. 220.

⁴² Halil İnalçık, "Rumeli", **İA**, IX, s. 767.

⁴³ Şerif Baştav, **Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261–1461)**, Ankara 1989, s. 28.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi I**, Ankara 1998, s.133.

Aydinoğlu Umur Bey ve Saruhan oğlu Süleyman Bey'den yardım istemiřtir⁴⁵. Saruhan oğlu Süleyman Bey bu sırada yakalandığı şiddetli humma hastalığı neticesinde ölmüřtür⁴⁶. 1344'te Umur Bey'in gönderdiği donanma Latinler tarafından yakılmış ve İzmir elden çıkmıřtır⁴⁷. Kantakuzinos bu sefer Orhan Bey'den yardım istemiş bu arada da kızı Theodora'yı Orhan Bey'e vermiř⁴⁸ ve onun gönderdiği beş bin kişilik kuvvetin yardımı ile Edirne'yi almaya muvaffak olmuştur.⁴⁹ Bunun ardından da taç giyerek tahta çıkmıştır.

Bu gelişme kısa vadede Kantakuzinos'a İstanbul yolunu açarken, uzun vadede ise Osmanlıların Rumeli'de kalıcı şekilde yerleşme sürecinin başlangıcı olmuřtur⁵⁰. Bir süre sonra Osmanlılarla arası açılan Bizans İmparatoru Kantakuzinos Papa'ya başvurarak yardım istemiş ve bir Haçlı Seferi önermiştir. Ancak bu arada zor durumda kaldıkça Orhan Bey'den de yardım istemekten geri durmamıştır. Örneğin İmparator, V. İonnes ile olan anlaşmazlığında yine Orhan Bey'den yardım istemiştir. Gelibolu'daki Çimpe Kalesi'ni Osmanlılara bırakmak şartı ile Orhan Gazi, Süleyman Paşa idaresindeki on bin kişi civarındaki bir birliği yardıma göndermiřtir⁵¹. Bu sefer galibiyet Süleyman Paşa idaresindeki Türk birliklerinin oldu ve Kantakuzinos Edirne'de kuşatma altında olan oğlu Matteos'u kurtardı.

İç savaş bittikten sonra İmparator Kantakuzinos Orhan Bey'e müracaat ederek on bin altın karşılığında Çimpe Kalesi'ni kendilerine teslim etmesini istemiş ancak müzakereleri uzatan Orhan Bey daha sonra kaleyi vermemiş ve buraya Türk ahaliyi iskân ettirmiřtir⁵².

⁴⁵ Ahmet şimşirgil, "Saruhanoğulları Beyliği", **Türkler**, VI, Ankara 2002, s. 788.

⁴⁶ Çağatay Uluçay, "Saruhanoğulları" **İA**, X, s.241.

⁴⁷ Zerrin Günal Öden, "Aydinoğulları Beyliği", **Türkler**, VI, Ankara 2002,s. 794.

⁴⁸ Georg Ostrogorsky, **A.g.e.**, s. 479.

⁴⁹ Enverî, **Düstûrnâme-i Enverî**, (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, Giriş.

⁵⁰ F. Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi I, Kuruluştan Küçük Kaynarcaya", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ed. E. İhsanoğlu, I. Cilt, İstanbul 1994, s. 12.

⁵¹ Melek Delilbaşı, "Osmanlı-Bizans İlişkileri", **Türkler**, IX, Ankara 2002,s. 125.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I, s. 135.

Böylelikle Osmanlıların Rumeli'deki fetihleri başlamış oluyordu. Süleyman Paşa 1/2 Mart 1354 gecesini meydana gelen depremden⁵³ sonra surları yıkılan muhasara altındaki Gelibolu Kalesi'ni almış⁵⁴ ve Trakya'nın iç kesimlerine doğru akınlara başlamıştır. Bu büyük afetten sonra Gelibolu büyük hasara uğramış, depremden kurtulabilen Rumlar ise ani bir şekilde bastırılan yağmur ve kardan kurtulamayarak ölmüşlerdi. Daha sonra da Bolayır ve Trakya'ya kadar olan kıyı şeridindeki kaleler ele geçirilmiştir.

Fethedilen yerlerin güvenliği ve merkezi otoriteyi sağlamak amacıyla iyi hazırlanmış bir iskân ve toplu sürgün yöntemi kullanılmıştır. Genellikle yaşayışlarının bir neticesi olarak aktif hüviyet taşıyan konar-göçerler, ya da bir köyün veya kasabanın sorunlu halkı iskân ettirilmiştir. Osmanlılar, Anadolu'nun her tarafından akın akın kendi topraklarına gelen Müslüman halkın Balkanlar'a gönüllü göçünü sürekli teşvik etmişlerdir⁵⁵. Bu suretle Rumeli'deki Türk yerleşimi devam ettirilmiştir.

Kantakuzinos Rumeli'deki bu Türk yayılmasından kaygı duyarak Orhan Gazi'den, para karşılığı kalelerin iadesini tekrar istedi⁵⁶ ise de Orhan Gazi bu öneriyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Kantakuzinos Osmanlılara karşı Sırp ve Bulgarlarla ittifak girişiminde bulunduysa da muvaffak olamamıştır.

Aydınoğlu Umur Bey ve Osman oğlu Orhan Bey'in, Bizans İmparatoru Kantakuzinos'a gönderdikleri yardımlar sayesinde Türkler, verimli Rumeli topraklarını tanımış ve burada tutunabilmenin önemini kavramışlardır⁵⁷.

⁵³ Ahmed Bâdi, **Rîyaz-ı Belde-i Edirne I** (nşr. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2000, s.17; P. Charanis, "On the Date of Occupation of Gallipoli by Turks", **Byzantinoslavica**, 16 (1955), s. 117.

⁵⁴ Oruç Bey, **Oruç Bey Tarihi** (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2007, s. 21.

⁵⁵ Mehmet İnbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", **Türkler**, IX, Ankara 2002, s. 157.

⁵⁶ İbrahim Sezgin, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gelibolu Şehri", **Çanakkale Tarihi**, C. II, İstanbul 2008, s. 666.

⁵⁷ Nicole Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300–1451** (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, s. 175.

Osmanlıların Rumeli’de yerleşmesiyle fetihler Trakya’nın içlerine doğru devam etmiştir. Bizans’ın merkezi ile Edirne’nin bağlantısını kesmek için Malkara ve Keşan alınmış ancak Edirne’nin fethine yönelik bu faaliyetler Süleyman Paşa’nın 1357 yılında çıktığı bir av sırasında atından düşerek ölmesi⁵⁸ üzerine bir süre duraksamak zorunda kalmıştır⁵⁹.

Bundan sonra ise, Rumeli kuvvetlerinin başına getirilen Murad Bey Türk ilerleyişini iki bölümde planlamıştı. Bu suretle önce Edirne’nin çevresiyle ilişkisi kesilecek ve daha sonra da şehir ele geçirilecekti⁶⁰. Eğer bu plan gerçekleşirse, İstanbul’dan gelecek yardım, Lüleburgaz ve Çorlu’nun⁶¹ alınması ile önceden engellenmiş olacaktı. Dedeğaç, İpsala ve Dimetoka’nın ele geçirilmesi ile de Sırp yardımlarının önü kesilmiş olacaktı.

Rumeli’de bulunan Osmanlı kuvvetlerinden Evrenos Bey’in birlikleri Malkara ve İpsala’yı, Hacı İlbey’in kuvvetleri de Dedeğaç kasabası ve limanını ve Dimetoka’yı almıştır⁶². İki taraftan güvenlik altına alınmasından sonra Lüleburgaz’da toplanan komutanlar Lala Şahin Paşa’nın Edirne üzerine yürütmesine karar verdiler. Hacı İlbey Edirne’ye doğru harekete geçen askeri birliğe öncü olarak yola çıktı⁶³. Evrenos Bey’in kuvvetleri ise Dimetoka’nın batısında savunma tertibatı aldı. Edirne Tekfur’una yardım sağlamak amacıyla Babaeski ve Pınarhisar arasında bulunan Sazlıdere mevkiine gelen Rum ve Bulgarlardan oluşan kuvvetin yenilmesi üzerine Edirne şehrini koruyacak kuvvet kalmadı. Bu arada Edirne Tekfur’u önce Enez’e⁶⁴ oradan da Sırbistan’a kaçmıştır. Bunun üzerine şehir, yerli halk tarafından

⁵⁸ M. C. Şehabeddin Tekindağ, “Süleyman Paşa”, **İA**, XI, İstanbul 1979, s. 190-194. Oruç Bey, tarihinde Süleyman Paşa’nın 1362 yılında öldüğü kayıtlıdır: Bkz. Oruç Bey, **A.g.e.**, s. 21.

⁵⁹ İbrahim Sezgin, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi ve İlk Fetihler”, **Osmanlı**, I, Ankara 1999, s. 214.

⁶⁰ Muzaffer Tufan, **A.g.m.**, s. 4.

⁶¹ Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-nûma, Neşri Tarihi I**, (nşr. F. R. Unat, M.A. Köymen), Ankara 1987, s. 185.

⁶² Aşıkpaşazade, “Âşıkpaşaoğlu Tarihi”, (nşr. Nihal Atsız), **Osmanlı Tarihleri**, İstanbul 1949, s. 127.

⁶³ Necdet Öztürk, **Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512)**, İstanbul 2000, s. 28.

⁶⁴ Abdurrahman Hibrî, **Enîsü'l-Müsamirin**, (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne 1996, s. 14.

kendilerine dokunulmamak şartı ile Lala Şahin Paşa'ya teslim edilmiştir (762/1361)⁶⁵.

Edirne'nin Osmanlılar tarafından ne zaman fethedildiği hususu tartışmalıdır. Kaynaklarda ve araştırmalarda fetih tarihi olarak 1361, 1362, 1363, 1367, 1369 ve 1371 yılları verilmektedir. Edirne'nin ne zaman ve nasıl fetih edildiği meselesi, Bulgar tarihçi A. Burmov ve İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından tartışma konusu olmuştur. Burmov'a göre, Edirne, Çirmen Muharebesinden (26 Eylül 1371) hemen sonra yani 1371 yılı Eylül ayının sonlarında veya Ekim başlarında fethedilmiş olmalıdır⁶⁶. Uzunçarşılı Edirne'nin 1363 yılında fethedildiğini kaydetmektedir⁶⁷. Halil İnalçık ise Edirne'nin fethi ile ilgili olarak Orhan Bey'in sağlığında oğlu Murad ve Lala Şahin Paşa'nın yürüttüğü bir askeri harekât sonunda 1361 yılı içerisinde Meriç nehrinin taşkın olduğu bir mevsimde fetih edildiği⁶⁸ sonucuna ulaşmıştır.

Şehzade Murad Edirne'nin yönetimini Lala Şahin Paşa'ya bırakmıştır.⁶⁹ Orhan Gazi'nin ölümü üzerine tahta geçen I. Murad Edirne'de bir saray yapımı için emir vermiş ve bir süreliğine Dimetoka'ya gitmiştir. Edirne'de II. Murad zamanında yapımına başlanan ve II. Mehmed zamanında tamamlanan yeni sarayın kullanılmaya başlanmasıyla Saray-ı Atik adını alacak bu ilk sarayın yapımı 1368'de tamamlanmıştır⁷⁰.

⁶⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Murad I", **İA**, VIII, s. 588.

⁶⁶ Aleksandır Burmov, "Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar" (çev. Hasan Eren), **Bulleten XIII/49**, Ankara 1949, s. 96–106.

⁶⁷ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I, s. 163.

⁶⁸ Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi", **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 159.

⁶⁹ Hamid Sadi Selen, "Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 304; M. Tayyib Gökbilgin, **Edirne ve Paşa Livası**, s. 6.

⁷⁰ Rıfat Osman, **Edirne Sarayı**, Ankara 1989, s. 16.

Edirne'nin fethi Osmanlıların Avrupa'da kesin bir şekilde yerleştiklerini göstermektedir ve Anadolu Türk tarihi için olduğu kadar Balkanlar ve Avrupa tarihi için de bir dönüm noktasıdır⁷¹.

Fetihten sonra önemli miktarda Türk göçmen Anadolu'dan buraya yerleştirildi. Bundan sonra Balkanların tamamında ciddi bir yerleşme siyaseti takip edildiği görülmektedir. Bu göç ve yerleşme hareketlerinde, Anadolu'nun da fethinde olduğu gibi Alperenler, dervişler, ahiler öncülük ederek feth edilen yerlerde ve daha da ilerisinde zaviyeler kurarak köyler ve başka yerleşim yerleri teşkil etmişlerdir. I. Murad Güneydoğu Balkan Yarımadası'na karşı yürüttüğü askeri harekât 1370 yıllarında sona ermiştir. Ege'den Karadeniz'e kadar uzanan Trakya'nın büyük bir kısmı Türklerin eline geçmiş ve Bizans'ın Avrupa ile olan kara bağlantısı tamamen kopmuştur⁷².

Türk hâkimiyetinin ilk yıllarında Edirne siyasi olayların merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Edirne yavaş yavaş ama köklü bir değişime uğramıştır. Çirmen Türk sınırları içine alınıp burada bir sancak kurulunca Edirne savunma kalesi olarak büyük değer kazanmıştır. Edirne ayrıca Rumeli fütuhatında birinci derecede önemli bir hareket üssü olmuş⁷³ ve ilk anlardan itibaren Osmanlı Devleti Balkan yarımadasında Şark Hristiyan camiasına mensup milletler ile temas halinde olmuştur⁷⁴. Sefere giden ve seferden dönen Türk birlikleri burada dinleniyor ve her türlü lojistik desteği alıyordu. Böylece Avrupa'ya yapılan seferlerle Edirne de büyüyüp geliyordu.

Lala Şahin Paşa 1363'te Filibe'yi ele geçirmek için buradan hareket etmiş bir sene sonra da Macar Kralı komutasındaki Sırp, Boşnak, Eflâk ve Macar kuvvetlerinden oluşan bir Haçlı ordusu Edirne üzerine yola çıkmıştır. Bu sırada Lala

⁷¹ Halil İncılık, "Türkler", **İA**, XII/II, s.290.

⁷² Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 8.

⁷³ "Edirne", **Hayat Tarih Mecmuası** I. S.5, İstanbul Haziran 1968. s. 361.

⁷⁴ M. Tayyip Gökbilgin, "XV. Asrın Birinci Yarısında, II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.119.

Şahin Paşa'nın keşif için memur ettiği Hacı İlbey kumandasındaki Osmanlı akıncı süvarileri bir baskın ile müttefiklere karşı 1371 yılında bir zafer kazanmıştır ki bu zafer Sırpsındığı adı ile bilinir ve bu savaş Meriç kıyısına yakın bir yerde meydana gelmiştir⁷⁵.

Daha 1367 yılında devletin başkentini Bursa'dan Edirne'ye taşıyan⁷⁶ I. Murad aynı zamanda şehir kısa zamanda camiler, saraylar, köprüler, kervansaraylar, han, hastane ve imaret gibi yapılarla donatılmaya başlanmış ve ikiyüz yıl içinde mimari tarih bakımından en canlı bir sanat merkezi haline gelmiştir⁷⁷.

Yıldırım Bâyezid zamanında Edirne'nin önemi daha da artmıştır. Hükümdarlığında Rumeli'de giriştiği savaşlarda Edirne'yi merkez edinmiştir. Edirne'nin kale dışındaki mahalleler onun zamanında oluşmaya başlamış ve Edirne oldukça büyük bir şehir haline gelmiştir. Aina kasabası; Seferşah, Ortaimaret ve Şahmelek mahalleleri ile Edirne'ye bağlanmıştır. Yıldırım Mahallesi'ndeki Yıldırım Cami ve Selimiye Cami yanında bugün hala varlığını koruyan Saray Hamamı bu dönemde yapılmıştır⁷⁸.

Ancak Edirne'nin daha büyük bir öneme sahip olması şehzadelerin taht için birbirleri ile uğraştıkları zamanlara denk gelir. Yıldırım Beyazid'in Ankara'da Çubuk Ovası'nda 28 Temmuz 1402'de yenilmesinin⁷⁹ ardından oğulları sıra ile Edirne'de padişahlıklarını ilan ettiler. Hükümdarlığını ilk ilan eden Süleyman Çelebi oldu⁸⁰ ve Ankara bozgunundan sonraki günlerde Bursa'da bütün saray halkını ve hazineyi

⁷⁵ M. Tayip Gökbilgin, "Edirne", **İA**, IV, s. 110.

⁷⁶ Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 12 ; Ancak Halil İncalcık Osmanlı Devleti payitahtının bu tarihte Edirne'ye nakledildiği fikrine karşı çıkar ve Bursa'nın 1402 yılına kadar başkentlik görevini sürdürdüğünü belirtir. Daha geniş bilgi için bkz. Halil İncalcık, "Edirne'nin Fethi", s. 290.

⁷⁷ Oktay Aslanapa, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 221.

⁷⁸ Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 12.

⁷⁹ Halil İncalcık, "Bâyezid I", **DİA**, V, s. 233.

⁸⁰ M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman Çelebi", **İA**, XI, s.179.

Edirne'ye getirmiş ve şehri kendine saltanat merkezi edinmiştir⁸¹. Bundan sonra da kardeş kavgalarının çoğu Edirne'de olmuştur.

Çelebi Mehmed İsa Çelebi ile Osmanlı tahtı için Anadolu'da çarpışmakta idi. İsa Çelebi Ulubat yakınlarında mağlup olduğunda sığındığı Bizans İmparatoru yanında uzun süre kalmamış ve kardeşi Süleyman Çelebi'nin çağrısı üzerine Edirne'ye gelmiştir⁸². İki kardeş birleşerek Çelebi Mehmed'in üzerine yürüdüler ancak başarısız oldular ve Süleyman Çelebi Anadolu'ya geçmek zorunda kaldı. Çelebi Mehmed ile birlikte hareket eden bir diğer kardeş Musa Çelebi daha sonra kardeşinden ayrılarak Rumeli'ye geçti. Uzun mücadelelerden sonra Edirne'yi ele geçiren Musa Çelebi, kaçmaya çalışan kardeşi Süleyman Çelebi'yi 1411'de burada öldürttü⁸³. Bu arada Musa Çelebi Edirne'de padişahlığını ilan etmiş ve burada adına akçe kestirmiştir. Diğer taraftan civardaki devletlerle de anlaşmalar yapmıştır⁸⁴.

Musa Çelebi'nin öldürülmesinden sonra Çelebi Mehmed Anadolu'da sürdürdüğü saltanatını Edirne'ye taşımış ve elçileri burada kabul etmiştir. Bu şekilde Çelebi Mehmed dağılan Osmanlı birliğini tekrar sağlamış oldu. 1421'de Edirne'de vefat eden Çelebi Mehmed'in ölümü oğlu II. Murad Manisa'dan gelinceye kadar gizli tutuldu. Çelebi Mehmed, temeli Süleyman Çelebi tarafından atılan bugünkü Eski Camii'nin tamamlanmasını sağlamıştır.

1422'de Edirne'ye gelen II. Murad şehrin imarı ile uğraşmıştır. Onun zamanında şehir hızlı bir gelişme göstermiştir⁸⁵. Bugün hala faal durumda olan Bedesten, Muradiye Camii, Darülhadis, Üçşerefeli Cami, Tahtakale ve Topkapı Hamamları ve şimdi yerleri bilinmeyen Acemi oğlanları Kışlası, Eski Bedesten, şimdi Sarayıçi denilen yerdeki saray ve birçok medreseler, Gazi Mihal Cami, Gazi

⁸¹ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s.9.

⁸² Mükrimin Halil Yınanç, "Bâyezid I.", **İA**, II, s.386.

⁸³ Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", **Türkler**, IX, Ankara 2002,s.224; Fehamettin Başar, "Musa Çelebi", **DİA**, XXXI, İstanbul 2006, s. 216–217.

⁸⁴ Başar, A.g.m., s. 217.

⁸⁵ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul 2006, s.28.

Mihal İmareti ve Köprüsü, Hamamı, Şah Melek Paşa, Şahabeddin ve Saruca Paşa Camileri, Mezid Bey Camii, Hamamı, Kervansarayı ve İmareti hep II. Murad devrinden kalmadır⁸⁶. Edirne şehri bu dönemde artık tam anlamıyla bir hükümet merkezi haline gelmiştir.

II. Murad ayrıca kenti bir askeri üs olarak değerlendirmiş ve çeşitli seferleri buradan düzenlemiştir. Ancak Edirne-Segedin anlaşması ile batı sınırını güvence altına alan padişah, tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekilmiştir⁸⁷. Fakat II. Murad'ın bu inziva hayatı uzun sürmemiş bir Haçlı Ordusunun Osmanlı sınırına yaklaşması sonucu Edirne'ye geri dönmek zorunda kalmış ve 10 Kasım 1444'te Varna'da büyük bir zafer kazanmıştır⁸⁸.

Bu arada oğlu II. Mehmed'i Dulkadir Beyi Süleyman Paşa'nın kızı Sitti Hatun ile evlendirmiştir. II. Murad 1451 yılında Edirne'de vefat etmiştir.

II. Mehmed babasının ölümünden üç gün sonra tahta geçmiş ve Karaman seferinden sonra hemen İstanbul kuşatmasının hazırlıklarına başlamıştır. 1453 yılında Edirne artık hem askeri hem de siyasi etkinliklerin merkezi haline gelmiştir. Ayrıca Edirne bölgesi İstanbul'un fethine kadar Anadolu'dan göç ve sürgün yoluyla en çok nüfus alan bölge olmuş, fetih hazırlıkları buradan yürütülmüş ve fetihten sonra da İstanbul'un iskânı için büyük miktarda Türk nüfusu gönderen yerlerin başında gelmiştir⁸⁹.

⁸⁶ Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 13-14.

⁸⁷ Halil İnalçık, "Murad II", **İA**, VIII, s.613.

⁸⁸ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 11.

⁸⁹ İstanbul'a gönderilen Türklerin sayısı hakkında tam bir bilgi yoktur. Ayrıca Edirne dışında İstanbul'a Türk nüfus nakledilen diğer yerler Bursa, Gelibolu, Filibe ve Karaman'dır. Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, s. 154.

İstanbul'un fethi Edirne'nin devlet merkezi olma özelliğini sona erdirmiştir⁹⁰. Fakat burası yine de padişahların sefer hazırlıkları, süreklilikleri ve eğlenceler düzenlediği bir yer olması sebebiyle önemini muhafaza etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Rum Devleti üzerine hareket ederken, tüm Rumeli ile birlikte Edirne'nin muhafazasını da İshak Paşa'ya bırakmıştır. Trabzon'un alınmasından sonra Rum İmparatoru Edirne'ye gönderilmiştir⁹¹.

Fatih döneminde Edirne'de Hacı Alemüddin Medresesi, Mahmud Paşa Hamamı, zaviyesi, Zağanos Paşa ve Ayşe Kadın Camileri yapılmıştır⁹².

Fatih Sultan Mehmed'den sonra Bâyezid de Edirne'de Yeni İmaret'teki camiini, medresesini, imaretini, darüşşifasını ve köprüsünü Mimar Hayreddin'e yaptırmıştır. Külliye'nin temelleri 1484 baharında bizzat II. Bâyezid tarafından atılmıştır⁹³. Annesi Sitti Hatun da Sitti Sultan Camiini yaptırmıştır.

Sultan Bâyezid, Cem olayının yatışmasını fırsat bilerek 1483'te Yeni Saray'da Gedik Ahmed Paşa'yı katlettirmiş, kayın pederi İshak Paşa'yı da veziriazamlıktan almıştır. Bunun üzerine yeniçeriler ayaklanarak şehrin subaşısını öldürdüler ise de olay bastırılmıştır⁹⁴.

Bu sırada Şehzade Selim cesareti ve verdiği kararlardaki sertliği ile kendini göstermeye başlamıştır. Onun kardeşler arasındaki rekabetten dolayı çevresine topladığı askerlerle Rumeli'ye geçmesi II. Bâyezid'i telaşlandırmış ve Edirne'ye doğru harekete geçmesine sebep olmuştur. Hemen ardından Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı da öncü kuvvet olarak göndermiştir. Ancak Hasan Paşa, Şehzade ile çarpışmaktan çekindi ve şehre geri döndü. Bunun üzerine Edirne'de yapılan bir

⁹⁰ Mustafa Armağan, "Osmanlı'nın Anahtarını Taşıyan Şehir: Edirne", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 159.

⁹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s. 98.

⁹² Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 17.

⁹³ Şerafettin Turan, "Bâyezid II", **DİA**, V, s. 237.; Semavi Eyice, "Bâyezid II Camii ve Külliyesi", **DİA**, VI, s. 42 vd.

⁹⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e. II**, s.175.

toplantıda Şehzadeye Semendire Sancağı'nın verilmesi kararlaştırıldı. Eğer Selim bu karara da karşı çıkarsa Edirne'de oturmasına izin verilecekti. Şehzade ise tüm bu önerilere karşı çıktı ve ardından çıkan yeniçeri ayaklanması lehine işlemiş ve bunun sonucunda Osmanlı tahtına oturmaya muvaffak olmuştur. II. Bâyezid, yanına Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile Defterdar Kasım Çelebi ve tabip olarak Ahî Çelebi diye bilinen Mehmed bin Kemal'i de alarak Dimetoka'ya yola çıkmışken Edirne yakınlarında Söğütlüdere'de vefat etmiştir⁹⁵.

I. Selim Edirne'yi seven bir padişahtı. Bu sebeple tebrik kutlamalarını burada kabul etmiştir. Gerek İran gerekse Memluk Seferleri hazırlıkları da buradan yapılmıştır. İran Seferine çıkarken oğlu Şehzade Süleyman'ı Manisa'dan getirterek Edirne'nin muhafazasını ona bırakmıştır. Mısır Seferi içinde 1516 kışını Edirne'de geçirdikten sonra yola çıkmıştır. Bu sırada da Edirne'nin muhafazasını yine oğlu Şehzade Süleyman'a bırakmıştır. Memluk Seferi'nden sonra Edirne'ye gelmiş fakat bu sırada şehirde veba salgını baş göstermiştir. Av nedeni ile biraz daha şehrin civarında bulunmuş buradan İstanbul'a gitmiş tekrar Edirne'ye dönmek istemiş ancak dönüş yolunda da Çorlu'ya bağlı Sırt Köyü yakınlarında 21 Eylül 1520'de vefat etmiştir⁹⁶.

Kanuni Sultan Süleyman padişah olunca ilk seferi olan Belgrad seferine Edirne'den çıkmıştır⁹⁷. Yine giriştiği Avrupa seferlerinin önemli bir kısmının hazırlığını da Edirne'de yapmıştır.

Kanuni devrinde de Edirne önemini yitirmemiştir. Sultan, İstanbul'da sıkıldıkça saray ahalisini de yanına alarak Edirne'ye gelir ve burada aylarca kalırdı.

⁹⁵ Ölüm yeri olarak Çorlu ile Edirne'nin Havsa ilçesine bağlı Abalar Köyü de gösterilmektedir. Ayrıca Bâyezid II'nin zehirlenerek öldürüldüğüne dair görüşler de mevcuttur. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e. II.**, s. 245.

⁹⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e. II.**, s. 260 vd.

⁹⁷ Abdülkadir Özcan, **Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704)**, Ankara 2000, s. 1.

Hatta yabancı devletlerin elçilerini burada kabul ederdi. Bunun bir nedeni de şehrin o dönemde dost ve düşman birçok ülkenin gözünü kamaştırarak vaziyette olması idi⁹⁸.

Kanuni devri Edirne şehrinin en çok gelişme gösterdiği dönemlerden biri olmuştur. Bu dönemde Edirne’de su yolları, Kanuni Köprüsü, Ali Paşa Çarşısı, Rüstem Paşa Hanı, Sokullu Sarayı, Sokullu Hamamı, Taş Hanı, Süleymaniye Cami, Defterdar Cami, Yahya Bey Cami, Şeyhi Çelebi Camileri gibi eserler inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman hemen hemen tüm kışlarını burada geçirmeyi adet haline getirmiştir. Şehrin etrafına kışlık av alanları da bu dönemde kurulmuştur⁹⁹. Yine Edirne Sarayı da bu dönemde esaslı bir tamirden geçirilmiştir¹⁰⁰.

II. Selim’in Edirne’ye özel bir ilgisinin olduğu görülmektedir. II. Selim gerek şehzadeliğinde ve gerekse padişahlığında pek çok defa Edirne’de bulunmuştur. Padişahın şehre gelmesi, şehirdeki alt yapı faaliyetlerinin artmasına ve ticaretin gelişmesine katkıda bulunmaktaydı¹⁰¹. Bu dönemde de şehrin önemini koruduğu, Selimiye Cami’nin Mimar Sinan tarafından burada inşa edilmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Selimiye Cami önündeki iki medrese ve Darüşşifa’nın inşası da buna örnek teşkil eder¹⁰². II. Selim zamanında şiddetli yağmurlar nedeniyle seller olup dört yüz kadar ev yıkılmıştır. Bir müddet Edirne’nin İstanbul’la bağlantısı kesilmiştir¹⁰³. Ancak bu dönemde Edirne’nin zenginliği dolayısıyla bu zarardan pek etkilenmediği bilinmektedir¹⁰⁴.

⁹⁸ Osman Nuri Peremeci, *A.g.e.*, s. 18.

⁹⁹ Ahmet Yiğit, *A.g.t.*, s. 14.

¹⁰⁰ 1529 yılında yapılan bu tamirat çalışmaları için bkz. İbrahim Sezgin, “1529 Yılında Edirne Sarayında Gerçekleştirilen İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, *İzzet Günadağ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, İstanbul 2007, s. 397–407.

¹⁰¹ İbrahim Sezgin, “Sultan II. Selim’in Edirne ve Av Gezileri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 16, İstanbul 2007, s. 1–32; 1573 yılında Edirne’ye gelen Stephan Gerlach da padişahın sık sık Edirne’ye geldiğini ve bir süre kaldığını belirtmektedir. Bkz. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573–1576*, (Çev. Türkis Noyan), C. 1, İstanbul 2007, s. 76;

¹⁰² Şerafettin Turan, “Selim II”, *İA*, X, s. 440.

¹⁰³ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühnü’l-Ahbâr’ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, C. II, Kayseri 2000, s. 86.

¹⁰⁴ Osman Nuri Peremeci, *A.g.e.*, s. 19.

III. Murad tahta cülusundan sonra İstanbul'dan hiç ayrılmamıştır¹⁰⁵. Ancak yine de onun döneminde yapılan Arasta ile Edirne'nin değerini koruduğunu söylemek mümkündür. Edirne'deki Defterdar Mustafa Paşa Camisi, Şeyh Çelebi Camisi, Nazır Çeşmesi gibi yapılar onun döneminde yapılmıştır.

III. Murad'ın büyük oğlu olan III. Mehmed Manisa sancak beyi iken babasının yerine 1595 yılında hükümdar olmuştur. Sancak beyliğinden saltana gelen son Osmanlı padişahıdır¹⁰⁶. Avdan hoşlanan ve ok yapımında usta olan sultan, saltanatı boyunca kolay ikna edilebilen, ısrarcı olmayan sakin mizacı sebebiyle annesi Safiye Sultan'ın etkisi altında kalmıştır.

Batıda yoğun ve uzun süren savaşlar, bundan önemli olarak Anadolu'yu derinden sarsan Celali isyanları ve saltanatının sonuna doğru Doğu cephesinde uğranılan kayıplar ile son derece bozuk olan ekonomik durum genel bir hoşnutsuzluk ortaya çıkarmıştır. Nitekim eşkıyalık faaliyetlerinin Edirne ve civarında da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Mesela bu dönemde Edirne ve Filibe arasında eşkıyanın yol keserek gelip geçenleri katlettiği ve eşyalarını yağma ettiği görülmektedir¹⁰⁷. III. Mehmed'in kayda değer önemli bir hayratı yoktur. Medine'de yüksek payeli bir medresenin onun tarafından yapıldığı bilinmektedir¹⁰⁸.

***

Roma İmparatorluğu zamanında önemli şehirlerden biri olan Edirne'nin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra şehirde büyük gelişmeler meydana geldiğini yukarıda göstermeye çalıştık. Öyle ki, XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde tam bir Türk-İslam şehri haline gelen Edirne'deki gelişmeler, şehir merkezinin yerleşiminde ve nüfusunda meydana gelen değişimler ile buna

¹⁰⁵ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", **İA**, VIII, s.624.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III/I, Ankara 1995, s. 115.

¹⁰⁷ Edirne ve Filibe kadılarına gönderilen Selh-i Ca. 1013 (24 Ekim 1604) ve Edirne kadısına gönderilen 4 C. 1013 (28 Ekim 1604) tarihli hükümler için bkz. BOA, **KK**, nr. 70, vrk. 142, 290.

¹⁰⁸ Feridun Emecen, "Mehmed III", **DİA**, XXVIII, s. 412-413.

bağlı olarak teşekkül eden yeni mahalleler ve sosyal tesisler de Osmanlıların Edirne şehrine kattıklarını gösterir niteliktedir.

C. Kaynaklar Hakkında

1) Tapu Tahrir Defterleri

Tahrir defterleri Osmanlı Devleti'nin idari, iktisadi ve içtimai kaynaklarının en önemlilerindendirler. Bilindiği üzere Osmanlılar bir bölgeyi fethettiklerinde buraya bey, kadı gibi görevliler tayin ederken bir taraftan da bölgenin nüfus ve iktisadi kaynaklarının tespiti için tahririni yaptırırlardı. Daha sonra padişah değişikliklerinde ve otuz-kırk yılda bir tekrarlanması kanun olan tahrir faaliyetleri, belli usul ve kaidelere göre yapılırdı¹⁰⁹. Bu defterler sayesinde Osmanlı şehirlerinin nüfus durumları, şehirlerde ve köylerde yaşayan kimselerin sosyal statüleri, iktisadi faaliyetleri, yetiştirilen mahsuller, hayvancılık, mevcut vakıflar vb. değişik konularda bilgiler elde edilebilmektedir.

TD 370

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bu defter 1530 yılında hazırlanan bir icmal defteridir. Rumeli'nin büyük bir kısmını ihtiva eden bu defterde Edirne kazası ilk sırada yer almaktadır. Bu defter Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır¹¹⁰.

TD 494

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Defterin tarihi Evahir-i Cemaziyelahir 978 (20–30 Kasım 1570)'dir. Defter Tımişvar Vilayeti

¹⁰⁹ Tahrir faaliyetleri ve defterleri hakkında bkz. Ö. Lütfi Barkan-Enver Meriçli, **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I**, Ankara 1899, Giriş; Ö.Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **TM**, X, İstanbul 1953, s. 9 vd.; Feridun M. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler**, İstanbul 1991, s. 143-156.

¹¹⁰ **370 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530)**, I, Ankara 2001; **370 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530)**, II, Ankara 2002.

Defterdarı Mehmed b. Süleyman'ın eminliğinde ve Sipahi oğlanlarından Cafer'in kâtipliğinde hazırlanmıştır. Edirne defterin ilk kısmında yer almaktadır.

TD 1070

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defter Edirne vakıflarına ait bir tahrir defteridir. Defterin baş kısmı eksik olduğundan tarihi tespit edilememektedir. Ancak defterde 1569 yılına ait bir vakfiye kaydı geçtiğine göre bu tarihten sonra hazırlanmış olmalıdır¹¹¹.

2) Şer'îye Sicilleri

Şer'îye Sicilleri Türk tarihi ve sosyolojisi bakımından oldukça önemli belgelerdir. Osmanlı Devleti'nin en önemli yargı organı olan Şer'i Mahkemeler, devletin yıkılmasının ardından, muhtelif devirlerde tutulmuş hukukî, iktisadî, dinî, askerî ve idarî müesseseleri hakkında bilgi veren çok değerli tarihi belgeler bırakmıştır. Bu Şer'îye Sicilleri dil ve din farkı gözetmeksizin bütün insanlarla ilgili olayları ve bu olayları ilgilendiren mahkeme kararlarını ve idarî düzenlemeleri içeren belgelerdir¹¹². Şer'îye sicilleri esas olarak toplum hayatının yapısını, yaşantısını şehir ve kasabalardaki etkili zümrelerle halkın oluşturduğu sistemin işleyişi ve aksaklarını yansıtır¹¹³. Şer'îye sicilleri Osmanlı hukuk tarihi için de önemli belgelerdir¹¹⁴.

Edirne kadılığına ait şer'îye sicilleri XVI. yüzyıl ortalarından itibaren başlamakta ve Osmanlıların son dönemlerine kadar gelmektedir. Ancak Edirne Şer'îye Sicilleri'nin tereke kaydedilen defterleri (kassam defterleri) günümüze intikal

¹¹¹ A. Yiğit, **A.g.t.**, s. XIV.

¹¹² Ahmet Akgündüz, **Şer'îye Sicilleri**, I, İstanbul 1988, s. 11; Cahit Baltacı, "Şer'îye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu**, İstanbul 1985, s. 127-132.

¹¹³ Mehmet İpşirli, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'îye Sicilleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri Bildiriler**, İstanbul 1991, s.157.

¹¹⁴ Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'îye Sicilleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi**, C. 3, Sayı 5, İstanbul 2005, s. 191.

etmiştir. Diğerlerinin akıbeti ise bilinmemektedir¹¹⁵. Bu defterler Topkapı Sarayı Arşivi'nde muhafaza edilirken daha sonra Millî Kütüphane'ye devredilmiştir. Bu çalışma hazırlanırken Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde bulunan Şer'îye sicillerinin mikrofilmleri kullanılmıştır.

---

¹¹⁵ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyıl Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler**, III. Cilt, Ankara 1989, s. 1415.

I. BÖLÜM

EDİRNE’NİN MAHALLELERİ VE NÜFUSU

A. Mahalleler

Mahalle Arapça bir kelime olup önceleri konaklanan yer olarak kullanılmış¹¹⁶, daha sonraları ise şehirlerin veya daha küçük yerleşim yerlerinin bir bölümünü ifade etmiştir. Türk-İslam şehirleri mahallelerden meydana gelip önemli fonksiyonları olan şehir kesimleridir. Ayrıca toplumsal ilişkilerin düzenlenişinde ve biçimlenişinde, kişilerin bir arada yaşadıkları bu alanın etkisi büyük olmuştur.

Osmanlı şehirlerinde ise mahalle, birbirini tanıyan bu ölçüde de birbirlerinin davranışlarından sorumlu, aynı inanışa sahip ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşan bir topluluğun yaşadığı yerdir¹¹⁷. Başka bir tanımla aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleriyle beraber yerleştikleri şehir kesimidir.

Osmanlı şehirlerinde genellikle Müslüman olmayanlar ayrı mahallelerde oturuyorlardı. Bundan başka, bazı meslek grupları kendi mesleklerinin adıyla anılan mahallelerde topluca yaşamışlardır¹¹⁸.

Osmanlı mahallelerin bir özelliği de temel yönetim birimi olmasıdır. Vergi yükümlüsü reaya tek tek tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarında yaşadıkları mahalleye göre yer almışlardır. Şehirlerin yönetim ve yerleşim açısından önemli bir birim olan mahalleler, sayımlarda esas birimdir.

¹¹⁶ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 27.

¹¹⁷ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul 1984, s. 69.

¹¹⁸ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, **Ömer Lütfi Barkan’a Armağan**, İstanbul 1985, s. 39.

Osmanlıların fethinden önce Edirne, yalnız 2–3 kilise ve 5–10 mahalleden oluşan Kale-içi ve Mihal Köprüsünün diğer tarafında kalan Aina adlı bir yerleşme yerinden ibaretti. Şehir Türklerin eline geçtikten sonra hızlı bir şekilde genişlemiş ve kale dışında geniş yerleşim yerleri meydana gelmiştir. İmar, inşa ve iskân faaliyetleri öncelikle kale civarından başlamış ve zaman geçtikçe gelişmiştir¹¹⁹.

1) Müslüman Mahalleleri

Edirne merkez nüfusunun tahririnin yapıldığı TD 494 numaralı defterde 145 Müslüman Mahallesi¹²⁰ ve 14 gayrimüslim mahallesi görülmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısına ait TD 370 numaralı defterdeki nüfus bilgileri de mukayese amacıyla tabloda gösterilmiştir:

TABLO I: 1530 VE 1570 YILLARINDA EDİRNE MAHALLELERİ VE NÜFUSLARI

Mahalle Adı	1530			1570		
	Hane	Mücerred	Muaf	Hane	Mücerred	Muaf
Cami-i Kinisa	23	-	2	31	-	6
Firuz Ağa	32	-	2	46	-	3
Hacı İslam	5	1	3	4	1	4
Mescid-i Veled-i Halil				47	1	4
Sitti Hatun	13+6*	-	3	30	4	3
Arif Ağa	35	4	6	39	3	3
Cami-i Kasımpaşa				55	-	8
Mescid-i Hacı Halil maa Mescid-i Şeyh Müslihiddin Debbağ	49	-	2	87	2	4
Şehabeddin der-Vakf-ı Çukurbostan	21	-	2	18	-	2

¹¹⁹ F. Emecen, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, s. 55; Mehmet Esat Sarıcaoğlu, **Mali Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Merkez Taşra İlişkileri**, Ankara 2001, s. 16.

¹²⁰ Ayrıca Bkz. Ratip Kazancıgil, **Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529–1990**, İstanbul 1992, s. 31.

Hoca Sinan nam-1 diğer Mescid-i Sinan der-Kal'a-i Edirne				20	-	3
Kuruçeşme	59+1*	8	1	37	-	4
Hamam-ı Yahşi Fakih der-Enderun Kal'a	12	-	1	17	3	4
Zağanos Subaşı	41	4	2	34	-	4
Hücerat-ı Mescid-i Gazi Şah Melek				17	-	2
Saruca Paşa	20	-	2	49	2	4
Aişe Hatun ve Mescid-i Bevvab Sinan	28	-	6	26	-	5
Mevlana Fahreddin Acemi	15	1	2	11		2
Yahşi Fakih der- civar-ı Halil maa Mescid-i Mehmed der-Enderun-ı Kal'a	20	-	2	27	-	-
Mirahor Ayas Bey	11	3	2	36	1	5
Baba Timurtaş Bey der-kurb-ı Han-ı Arpacı	47	2	4	23	-	3
Fındık Fakih	67	6	2	58	3	3
Kara Hacı Kal'a-i Edirne	23	1	5	39	1	3
Bazergân Bâli nam-1 diğer Hoca Bâli der- Enderun-ı Kal'a	-	-	3	7	-	3
Zaviye-i Şeyh Şuca'	16	-	2	24	-	6
Katib-i Cev	15	-	2	14	-	6
Mehmed Ağa	28	1	2	52	-	3
Şah Melek der-kurb-ı İmaret-i Mihal Bey				19	-	5

İmaret-i Mihal Bey	47	10	5	64	2	3
Çakır Ağa	26	13	4	32	-	2
Baba Timurtaş Bey der-kurb-ı Cami'-i Cedid	19	-	7	45	-	5
Hücerat-ı Gümlü Oğlu der-kurb-ı Baba Timurtaş der-Nezd-i Han-ı Arpacı				8	-	1
Tarakçı maa Mescid-i Kilarî Yakub				44	-	3
İmaret-i Sinan Bey Mir-i miran	19	3	3	12	-	4
Mescid-i Mahmud Ağa maa Mescid-i Timurlu Hacı	23	-	2	25	-	7
Çokalcı	32	-	2	59	-	4
Mescid-i Sevindik Fakih	29	4	3	43	-	12
İmaret-i Muradiye maa Mescid-i Sofu İlyas	45	14	5	58	7	6
Fazlullah Paşa	17	6	2	12	-	9
Doğan	18	8	1	15	-	4
Yenice Mescid	21	4	4	22	-	6
Şehabeddin Paşa	30	1	2	27	-	4
Mescid-i Sehi Çelebi				14	-	5
İmaret-i Cedid	29	3	12	80	-	9
Cami-i Seferşah der- kurb-ı İmaret-i Cedid	5	2	2	38	-	7
Sabunhane nam-ı diğer Sabuncıyan	23	1	2	19	3	5
İmaret-i Mezid Bey	26	1	2	39	-	2
Bezirci Hatun				26	-	2

Hacı Bedreddin	18	1	6	3	-	3
Kiremitçi Hacı Halil	12	2	3	30	-	2
Cami'-i Cedid nam-ı diğer Altuncu	6	-	2	12	-	5
Kıncı Firuz	33	1	3	39	1	3
Devletşah Mescid-i Mezbur	26	4	2	19	2	2
Ali Bey Külâhdûz Mescid-i Mezbur	12	-	2	9	1	5
Hamid Bey Cami-i Hekim Lari	3	-	1	5	-	4
Hazinedarbaşı Sinan Bey maa Mescid-i Çelebi Eminzâde	23	2	9	38	-	4
Hızır Ağa maa Mescid-i Zehirmar?	43+2*	2	8	38	1	7
Sofu Murad				19	1	5
Umur Bey	17	-	2	22	-	7
Karabulut	18	1	5	16	-	3
Hacı Kılağuz maa Mescid-i Esirci Emir	22	2	1	21	-	5
Mescid-i Hacı Mercimek Mescid-i Uzun Ali	24	1	2	18	-	2
Zaviye-i Rüstem Çelebi der-kurb-ı İmaret-i Cedid	5	2	2	20	1	3
Veled-i Arab	30	8	2	24	-	4
Kürd Hoca	32	4	2	66	-	7
Hacı Safa	20+1*	-	2	20	-	3
Hacı Alâeddin	13+15*	-	2	4	-	4
Hacı İslam der-kurb-ı İbrahim Paşa				12	-	7

Mescid-i Balaban Ağa	14	-	2	17	-	2
Kebe Yayı	14	2	2	20	-	4
Hoca Ömer Sipah der-Enderun-ı Kal'a	24+1*	5	4	22	-	2
Hacı Hoşkadem tabi-i İmaret-i Cedid	29	3	3	25	-	10
Timur Boğa	29+12*	1	2	41	4	3
Mihal Koçi	8	2	2	17	-	11
Beledi Kahtalu Enderun Mescid-i Mezbur	11	1	2	18	-	2
Şahabeddin Paşa der-kurb-ı Saray-ı Cedid	25	9	2	8	-	4
Hacı Halil Attar	31+6*	3	4	28	-	4
Selçuk Hatun	26	-	2	21	-	2
Tahte'l- Kal'a	14	2	2	16	-	2
Arpacı Hamza	31	5	6	27	-	2
Gazzaz Salih maa Mescid-i Memi Çelebi	19	-	-	39	-	2
Hasan Paşa	35	-	2	26	-	3
Arabacı Ahmed	14	2	8	18	-	8
Eymir Şah				31	-	8
Noktacızade	14	-	2	19	-	3
Daye Hatun	16	1	2	16	1	4
Veled-i Veliyüddin	7	1	2	6	-	3
Mescid-i İsmail Bey	6	2	2	9	-	3
İmaret-i Yıldırım Han maa Mescid-i Selçuk	25	3	3	38	-	13
Köse Balaban Mescid-i Mezbur	14	3	3	12	-	5
Zen-i Firuz Ağa	45	2	2	50	1	2

Zen-i Saruca Paşa	21	2	2	26	1	4
Çavuş der-kurb-1 Cami Cedid	13	2	3	30	-	3
Berkuk Mescid	23	4	3	19	-	10
Alemdarân	18	-	1	31	1	3
Cami'-i Mahmud Paşa der-kurb-1 Mahalle-i Medrese-i Ali Bey				-	-	1
Hacegi	18	4	4	19	2	5
Hamam-ı Kasım Paşa	20	-	6	45	-	13
Cami'-i Süleyman Paşa				10	-	2
Hallaç Hacı	27	-	2	25	-	3
Hacı Osman nam-ı Diğer Koduk? Osman	12	-	2	26	-	7
Kasap Aziz	37	2	2	27	-	5
Gendümküb	9	2	2	8	-	2
Medrese-i Kadı	20	4	2	20	2	3
Cami'-i Atik	17	16	2	2	-	8
Mescid-i Saçlı Ali Mahalle-i Medrese-i Şah Melek İfraz Şude				48	-	6
Mevlana Veliyüddin	25+1*	2	4	28	-	5
Korucu Doğan	28	8	4	27	-	7
Mescid-i Bazergân Davud ve Mescid-i Ali Hoca Eş-Şehir Papasoğlu	41	1	2	45	-	2
Hacı İbrahim Paşa maa Mescid-i Zen-i İbrahim Paşa	35	3	2	47	-	9
Hacı Doğan	29	2	3	22	-	2

Has Murad Mescid-i Hızır Bin Lütü Paşa	6	-	2	13	-	7
Derviş Ebi	25	2	2	17	-	4
Mescid-i Kasım Paşa	29	5	4	12	-	7
Darbhane der-Enderun-ı Kal'a	6	-	2	3	-	2
Kara Yakub Canib-i Hızırlık	10	1	1	17	-	5
Rakkas Ali Bey	21	4	2	22	-	5
Sarraı Hacı Ahmed maa Mescid-i Duhter-i İbrahim Paşa	47	1	2	61	-	8
Mahalle-i Takyacı Bali der Enderun-ı Kal'a-i Edirne maa Geredelü	7	-	2	31	-	4
Abdurrahman Çelebi Kadı Asker				25	2	13
Yancıkcı Şahin Mescid-i Ahmed maa Mescid-i Kadı Bedreddin	20	2	-	42	-	3
Hacı İvaz nam-ı Diğer Rüstem Çelebi	31	6	7	49	-	6
Mezid Bey	15	2	2	13	2	6
Gülbahar Hatun	11	-	8	18	-	2
Gazi Hoca nam-ı diğer Ramazan Hoca	13	-	4	40	-	5
Veled-i Sabuni eş-şehir Çelebioğlu Der-Enderun-ı Kal'a	10	2	3	2	-	2
Hacı Bâyezid	1	-	2	-	-	2
Ahi Hasan	18	2	2	28	-	2
Eskici Hacı Hamza	15	1	1	20	-	3

Hadım Timurtaş	23	1	-	29	-	2
Medrese-i Ali Bey Mescid-i Mezbur	32	-	3	47	-	18
Köhne Kadı der- Enderun-ı Kal'a	5	1	1	11	-	5
Hadım Firuz	20	6	2	16	-	2
Mescid-i Emir Hancı	23	6	2	7	-	4
Mescid-i Veled-i Tonuzlu der- Enderun-ı Kal'a	20	17	2	-	-	2
Maruf Hoca maa Mahalle-i Sultan Karaca	33	5	2	37	-	4
Mescid-i Müezzün Hoca maa Mahalle-i Bülbül Hatun	21	3	2	29	-	18
Sofi Bâyezid	13	-	2	13	-	2
Darü's-Siyade Mescid-i mezbur	29	-	11	20	-	8
Mescid-i Sinan Bey	9	1	2	15	-	12
Kapıcı nam-ı Diğer Karaca Bey	20	-	8	17	-	5
Üsküfçü Hızır maa Mescid-i Korucu Nişancı Paşa	28+1*	4	2	37	-	25
Zincirlikuyu mezbur maa Mescid-i Sivrihisarlı	25	1	6	49	2	6
Hadım Balaban	12	4	2	11	-	6
Defin	10	-	2	7	-	6
Süle Çelebi				16	-	6
Toplam	2954	307	377	3790	58	685

* + işaretinden sonraki rakamlar Müslüman mahallelerinde bulunan Hristiyan haneleri göstermektedir.

Mahalle isimlerine bakıldığında Edirne şehrinde mahallelerin mescid, imaret ve cami gibi sosyal müesseselerin etraflarında kurulduklarını görmek mümkündür. Osmanlı şehirlerinin imarı ve gelişmesinde izlenen başlıca yol ise hayır için yapılan ve iktisadi olarak vakıflar ile beslenen imaret sistemi idi¹²¹. Edirne’de de bu sistemin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim bu dönemde Edirne’de bir imaret çevresinde kurulan mahalle sayısı sekizdir. Bu mahalleler İmaret-i Mihal Bey, İmaret-i Sinan Bey, İmaret-i Muradiye, İmaret-i Cedid, İmaret-i Mezid Bey, İmaret-i Yıldırım Han, Mescid-i Selçuk Hatun, Mescid-i Darü’s-siyade’dir. Şehirde mahalle sayısı ve mescid sayısı eşit olup toplam 145 adettir. Bu durum bize her mahallede bir mescid olduğunu göstermektedir.

Edirne’de camiler etrafında kurulup buna göre isim alan mahalle sayısı da sekizdir. Bunlar ise, Cami-i Kenisa, Cami-i Kasım Paşa, Cami-i Sefer Şah, Cami-i Cedid, Cami-i Hekim Lârî, Cami-i Mahmud Paşa der-kurb-ı Mahalle-i Medrese-i Ali Bey, Cami-i Süleyman Paşa ve Cami-i Atik’tir.

Sadece bir mescid etrafında kurulan mahalle sayısı 15 iken 17 mahalle ise en az bir mescid etrafında olmak üzere iki mahallenin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bunlar ise, Mescid-i veled-i Halil, Mescid-i Hacı Halil Mescid-i Şeyh Muslihiddin Debbağ, Mescid-i Sinan, Aişe Hatun ve Mescid-i Bevvab Sinan, Kale içinde Yahşi Fakih ve Mescid-i Mehmed Çelebi, Tarakçı ve Mescid-i Kıları Yakub, Mescid-i Mahmud Ağa ve Mescid-i Teymürlü Hacı, Mescid-i Sevindik Fakih, Bekçe Mescid-i, Mescid-i Şeyhi Çelebi, Mescid-i Gülşah, Mescid-i Ali Bey Külahdüz, Hazinesârbaşı Sinan Bey ve Mescid-i Ali Çelebi Eminzade, Hızırağa ve Mescid-i, Hacı Kılâgüz maa Mescid-i Esirci Emir, Mescid-i Hacı Mercimek maa Mescid-i Uzunali, Mescid-i Balaban Ağa, Gazzaz Salih Çelebi maa, Mescid-i Memi Çelebi, Mescid-i İsmail Bey, Berkûk Mescid, Köse Balaban Mescid-i, Mescid-i Saçlı Ali Mahalle-i Medrese-i Şâhmelek, Mescid-i Bazergan Davud ve Mescid-i Ali Hoca Eşşehr-i Papasoğlu, Hacı İbrahim Paşa ve Mescid-i Zen-i

¹²¹ M. Tayyip Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, **Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 161.

İbrahim Paşa, Has Murad Mescid-i Hızır bin Latif Paşa, Mescid-i Kasım Paşa, Sarraf Hacı Ahmed ve Mescid-i Duhter-i İbrahim Paşa, Yancukcu Şahin Mescid-i Ahmed ve Mescid-i Kadı Bedreddin, Mescid-i Emir Hancı, Mescid-i Veledi Domuzcu der-Enderun-ı Kal'a, Mescid-i Mümin Hoca maa Mahalle-i Bülbül Hatun, Mescid-i Sinan Bey maa Mescid-i Yasin Hacı Yıldırım, Üsküfçü Hızır maa Mescid-i Korucu Nişancı Paşa, Zincürlü Kuyu Mescid-i mezbur maa Mescid-i Serifi Hisarlı.

Şahıs ismi ile anılan mahallelerin sayısı 84 adettir. Bunlar, Firuz Ağa, Hacı İslam, Arif Ağa, Sitti Hatun, Şahabeddin der Çukurbostan, Zağonos Subaşı, Saruca Paşa, Mevlana Fahreddin Acemi, Mirahor İlyas Bey, Baba Timurtaş, Fındık Fakih, Kara Hacı, Şahmelek, Mehmed Ağa, Çakır Ağa, Baba Timurtaş Bey, Çokalcı, Fazlullah Paşa, Doğan, Şahabeddin Paşa, Bezirci Hatun, Bazergân Bali, Katib-i Çev, Hacı Bedreddin, Hacı Halil, Kıncı Firuz, Sofu Murad, Umur Bey, Karabulut, Veled-i Arab, Kürt Hoca, Hacı Safa, Hacı Alaeddin, Hacı İslam der-kurb-ı İbrahim Paşa, Kebe Yapıcı, Hoca Ömer, Sinan der-Enderun-ı Kal'a. Hacı Hoşkadem Tabii İmaret-i Cedid, Timur Boğa, Mihal Koçi, Veled-i Kahtalü Enderun Mescid-i, Şahabeddin Paşa der-kurb-ı Saray-ı Cedid, Hacı Halil Atâr, Selçuk Hatun, Arabacı Hamza, Hasan Paşa, Arabacı Ahmed, Eymir Şah, Daye Hatun, Veled-i Veliyüddin, Zen-i Firuz Ağa, Zen-i Saruca Paşa, Çullah Hacı, Hacı Osman namı diğer Koduk Osman, Kassab Aziz, Mevlana Veliyüddin, Korucu Doğan, Hacı Doğan, Derviş Ebi, Kara Yakûb, Canib-i Zırlık, Rakkas Ali Bey, Takyacı Bali der-Enderun Kal'a'-i Edirne maa Geredelü, Abdullah Çelebi Kadı-i Asker, Hacı İvaz namı diğer Rüstem Çelebi, Mezid Bey, Gülbahar Hatun, Gazi Hoca namı diğer Ramazan Hoca, Veled-i Sabuni Çelebioğlu der-Enderun Kal'a, Hacı Bâyezid, Ahi Hasan, Eskici Hacı Hamza, Hadım Timurtaş, Köhne Kadı Defr Enderun-ı Kale, Hadım Firuz, Ma'ruf Hoca maa Mahalle-i Sultan Karaca, Sofi Bâyezid, Kuyucu namı diğer Karaca Bey, Hadım Balaban, Seferlü Çelebi, Noktacızade, Çavuş der Kurb-ı Cami' Cedid, Alemderan, Hacegi, Gendümgüb ve Deftin'dir¹²². Tahrir defterlerinde şahıs adıyla kaydedilen bu mahallelerin pek

---

¹²²

çoğunda mahalleye adını veren şahıs tarafından yaptırılmış cami veya mescid bulunduğu bugün de bu isimlerle bilinen mescidlerin varlığından anlaşılmaktadır. Ancak zamanla cami veya mescid kelimesi kullanımdan düşmüş olmalıdır.

Mahallelerin kurucularının büyük bir çoğunluğunun fetret devri simaları olması bu devirde Edirne’de geniş çaplı bir iskân olduğunu bize gösterir niteliktedir¹²³.

Edirne şehrinde muaf zümreler ise TD 494 numaralı defterde şöyle gösterilmektedir¹²⁴.

TABLO II: 1570 TARİHİNDEKİ MUAFLAR

ZÜMRE	NÜFUS
Sadat	36
İmam, hatip, müezzin, kayyum ve gayrihi	355
Ehl-i berat	126
Hüddam-ı imaret	51
Fakirü'l-hal, ma'lül, pir-i fâni ve gayrihi	43
Akıncı	12
Müsellem, yamak, eşküncü ve yağcı	50
An vakf-ı merhum Yıldırım Bâyezid Han der nefsi-i Edirne sakin an kadim	216
Haneha-i Sipahiyan ve Yeniçeriyan ve şuturbayan ve nalband ve mehteran-ı hassa ve pasban ve gayrihi	1625
Toplam	2514

¹²³ M. Tayyip Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, s. 161.

¹²⁴ TD 494

Edirne’de vergiden muaf tutulan Müslüman halk ve bunların yapmış oldukları vazifeler şöyledir. Hz. Peygamber soyundan gelen 36 seyyid bulunmaktadır¹²⁵. Dini eğitim veren imam, hatip, müezzin, kayyım gibi görevlilerin sayısı ise 355’tir. Edirne’de her Müslüman mahallesinde bir mescidin varlığı, burada görevli imam ve müezzin sayısının oldukça fazla olduğunu gösterir. Şehirdeki imaretlerde görevli hizmetlilerin sayısı ise 151’dir. Yoksul olan fakirü’l-hal, malul, ihtiyar ve zayıf vaziyette bulunan pir-i fani ve diğerlerinin sayısı ise 43’tür. Askeri sınıfta ise akıncılar 12, yeniçeri ocağı ile topçu, humbaracı gibi görevliler ve kalelerde muhafız sıfatı ile görev yapan yağcı, yamak ile müselleme ve eşkincilerin sayısı ise 50’dir. Bunların toplamı ise 637 kişidir¹²⁶.

Şehirde haklarında fazla bilgi bulunmayan kirada ve odalarda oturanların sayıları oldukça fazladır. Ancak bunların milliyetleri ve sanatları hakkında bilgi yoktur. Kirada oturanların sayısı 565 gibi yüksek bir rakamdır¹²⁷.

2) Hristiyan Mahalleleri

Edirne şehri, Türkler tarafından feth edilinceye kadar kale içinde iki üç kilise ve beş on mahalleden meydana gelmekteydi. Şehirdeki gayrimüslim ahali daha çok Edirne Kalesi ve Tunca’nın batı yakasında Aina bölgesinde yerleşmişlerdi. Osmanlılar tarafından Edirne fethedilince yerli Hristiyan halk yerlerinde bırakılmıştı. XVI. yüzyılda Edirne’deki gayrimüslim ahali daha çok Hristiyan ve Yahudilerden ibaretti.

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Hristiyanlar, devletin İslâm hoşgörüsü içinde belirlenen bir takım kurallara uymak zorunda idiler¹²⁸.

¹²⁵ Hz. Hüseyin’in soyundan gelen Seyyid ve Hz. Hasan’ın soyundan gelen Şerifler Osmanlı toplumunda imtiyazlı bir guruptu. Bunların işlerini takip etmek üzere Nakibü’l-eşraflık müessesesi kurulmuştu. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı**, Ankara 1984, s. 161 vd.

¹²⁶ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 38-39.

¹²⁷ M. Tayyib Gökbilgin, **Edirne ve Paşa Livası**, s. 66.

¹²⁸ J. H. Kramers, “Nasara (Osmanlı İmparatorluğu)”, **İA**, IX, s. 81.

Gayrimüslim halk surlar içinde oturma hakkı, fetihle şehri Lala Şahin Paşa'ya barış yoluyla teslim etmelerinden dolayı verilmiştir. Ancak bundan sonra Müslüman halk ile Hristiyan halk kesin olarak birbirinden ayrılıp ayrı ayrı oturmamıştır. Müslüman Türklerin oturduğu mahallelerde Hristiyanlar da bulunmaktadır. Bundan başka kale surları dışında Hristiyanların oturduğu dört mahalle mevcuttur ki bunlar; Hamam-ı Abdullah Bey, Kalamolari, Ayo Nikola ve Arhi İstirankos'tur. Kale içinde bulunan Hristiyan, Yahudi ve Müslüman mahallelerin sayısı ile ilgili değişik bilgiler olmakla¹²⁹ beraber tahrir defterlerine göre beşi Müslüman on beşi Hristiyan olmak üzere yirmi mahalle bulunmaktadır. Bu Müslüman mahalleler ise şu şekildedir; Hoca Ömer Sinan, Takyacı Bali, Veledi Sabuni, Darbhane ve Köhne Kadı'dır.

Kale içinde bulunan gayrimüslim mahalleri ve nüfusları ise tablodaki gibidir.

TABLO III: 1530 VE 1070 TARİHİNDE GAYRİMÜSLİM MAHALLELERİ VE NÜFUSLARI

	1530	1570
Mahalle Adı	Nefer	Nefer
Ayo Apostol	21	28
Ayo Yani Matkos	22	22
Ayo İstefano	8	9
Metropolite	18	22
Abdullah Bey Hamamı	50	51
Hristos	45	58
Öznikoş	15	13
Papa Kastanos	40	40
Kalamolari	21	23
Dimitri nam-ı diğer Ayo Dimitri	67	72
Papa Vetaç	8	6
Aya Nikola	11	13

¹²⁹

Besim Darkot, **A.g.m.**, s. 7.

Ayo Yorgi	11	9
Ayo Yani Pradormos	37	30
Papa Palori	15	11
Ayo Duhteni	51	45
Korucu Doğan	4	7
Ayo Atanas	24	30
Arhi İstirankos	20	19
TOPLAM	488	508

Tablodan da anlaşılacağı gibi 1530'dan 1570'e gelindiğinde Hristiyan nüfusta çok az bir yükselme görülmektedir. Mahalle sayısında ise herhangi bir artma ve azalma sözkonusu değildir.

3) Yahudi Cemaatleri

Osmanlılar ilk Yahudi toplulukla Bursa'nın fethinde karşılaşmışlardır. Fetihler genişledikçe yeni Yahudi toplulukları Osmanlı hâkimiyetine girmişlerdir. Edirne fethedilince de burada yaşayan Yahudiler Osmanlı idaresi altına girmişlerdir. Bunun yanında Edirne civarındaki diğer şehirlere de Yahudiler Edirne'ye göç etmişlerdir¹³⁰.

Yahudiler XV. yüzyıldan itibaren Hristiyanlar tarafından Avrupa'nın her tarafından kovulmaya başlanmışlardır. Yahudiler gittikleri memleketler içinde sadece halkı Hristiyan olmayan yerlerde rahat edebilmişlerdir. Hristiyanların Yahudileri, İsa Peygamber'in katili olarak görmeleri Ortaçağ boyunca aralarında devam etmiş olan mücadelelerin başlıca sebebi olmuştur. Bu dönemlerde takibata uğrayıp sürüklenen Yahudiler Osmanlı Devleti'ne iltica etmişlerdir¹³¹. Özellikle 1492'den itibaren İspanya ve Portekiz'den kovulan Yahudiler kitleler halinde

¹³⁰ Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. yüzyılın sonuna kadar)**, Ankara 1997, s. 23; Rıfat N. Bali, "Edirne Yahudileri", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 256.

¹³¹ T. Heyet, "Yahudiler", **İA**, XIII, s. 341.

Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir¹³². Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler Selanik, Edirne, İstanbul ve Safed gibi şehirlere yerleştirilmişlerdir¹³³.

Edirne'ye gelen Yahudiler tapu tahrir defterlerinde cemaat olarak kaydedilmişlerdir. Yahudilerin hangi mahallelerde oturdukları belirtilmemiştir. Ancak 20 Safer 980 (2 Temmuz 1572)'de Edirne'de meydana gelen bir yangında hisarda bulunan yüz Yahudi hanesinin yandığı¹³⁴ bilindiğine göre Yahudilerin bir kısmının kale içinde oturdukları ileri sürülebilir. Bunun yanında kale dışında da bazı vakıf odalarında Yahudilerin ikamet ettikleri tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1492'de başlayan İspanya ve Portekiz Yahudilerinin göçünden sonra da bir iskân politikası olarak Osmanlı tebaası olan Yahudilerin sürgün edildikleri bilinmektedir¹³⁵. Nitekim Budin'den bir grup Yahudi XVI. ortalarında Edirne'ye iskân edilmişti¹³⁶.

1530 ve 1570 yıllarında Edirne'de bulunan Yahudi cemaatleri ile nüfusları aşağıdaki gibidir¹³⁷.

¹³² Feridun M. Emecen, **Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri**, İstanbul 1997, s.19; A. H. Eroğlu, **A.g.e.**, s. 61-64.

¹³³ A. H. Eroğlu, **A.g.e.**, s. 63.

¹³⁴ BOA, **A.NŞT**, Dosya 1/49

¹³⁵ Bernard Lewis, **İslam Dünyasında Yahudiler**, (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara 1996, s. 141.; Metin And, "Zimmiler", **Hayat Tarih Mecmuası**, S.7, İstanbul Ağustos 1970, s. 9.

¹³⁶ **TD 494**, vrk. 89.

¹³⁷ **TD 494**, vrk. 84.

TABLO IV: 1530 VE 1570 TARİHLERİNDE YAHUDİ CEMAATLERİ

Cemaat Adı	1530		1570	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Katalan	32	2	39	31
Polya	25	-	36	27
Kadüz	27	-	50	20
İspanya	34	2	45	19
Portugal	36	2	63	33
Aragon	27	-	27	13
Alaman	7	-	18	2
Toledo	13	-	14	1
Çaçilya			14	1
Antalya			11	-
Sürgünan-ı Yahudiyân-ı Budin			11	3
Evkaf-ı Sultan Mehmed Han			8	-
TOPLAM	237	6	336	150

Osmanlı toprağında Yahudilerin yerleştikleri şehirlerin hepsinin ticaret merkezi olması veya ticaret yolları üzerinde bulunması dikkat çekicidir. Müslümanlarla Yahudiler arasında ticari münasebetlerin olduğu görülmektedir¹³⁸. Yahudilerin kendilerine ait bir mahkemelerinin olup olmadığı bilinmemektedir.

138

Hoca Halil'in Yahudi tüccarlardan alacağı ile ilgili 24 R. 990 (18 Mayıs 1582) tarihli hüccet için bkz. EŞS, XVI/B, vrk. 47a/1.

Fakat şer'iyeye sicillerinde kendi aralarındaki davalara veya Müslümanlarla olan anlaşmazlıklara kadılar tarafından bakıldığı anlaşılmaktadır.

Edirne'de, Hristiyan ve Yahudi hanelerinin toplamı Müslüman hanelerin toplamına oranı 1/5'tir. Hristiyan hanelerinin toplamı, Müslüman hanelerinin toplamının 1/9'dur. Yahudi hanelerinin Müslüman hanelerine oranı ise 1/11'dir. Yahudi hanelerinin Hristiyan hanelerine oranı da 3/2'dir¹³⁹.

B. Nüfus

XVI. yüzyılda Edirne nüfus yönünden Osmanlı Devleti'nin en kalabalık şehirlerindedir. Mahalle sayısı itibariyle de oldukça gelişmiş bir şehirdir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi XVI. yüzyılın son çeyreğinde Edirne'de 145 Müslüman mahallesi bulunmaktaydı. Bunun yanında 19 Hristiyan Mahallesi bulunuyordu. Ayrıca 12 Yahudi cemaati şehirde kayıtlıydı.

1530'da Edirne'nin Müslüman nüfusu 3.331 hane ve 307 mücerredden ibaretti. 1570'e gelindiğinde Müslüman hane sayısı 4.475'e yükselmiş, mücerred sayısı azalarak 58'e düşmüştür. Buna göre şehrin Müslüman nüfusu yaklaşık olarak 1530'da 17.000 civarındadır¹⁴⁰. Bu nüfusa vakıf çalışanları ile saray görevlileri dahil edildiğinde nüfusun 20.000 civarında olduğu tahmin edilebilir. 1570'te ise tahminî Müslüman nüfus yaklaşık olarak 22.500 civarındadır. Yine vakıf görevlileri ve Edirne sarayı çalışanları ilave edildiğinde 25.000'in üzerinde bir nüfus tahmin olunabilir.

¹³⁹ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 44.

¹⁴⁰ Tahminî nüfus, hâne sayısının 5 ile çarpılması ve çıkan sayıya mücerredlerin eklenmesi ile bulunmuştur. Kesin olmamakla beraber hâne sayısının 5 rakamı ile çarpılarak tahminî nüfusun bulunması konusunda bkz. Ö. L. Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları...", s. 1-26; N. Göyünç, "Hâne Deyimi hakkında", **Tarih Dergisi**, Sayı 32, İstanbul 1979, s. 331-338.

Hristiyanların nüfusu 1530'da 488 neferdir. Bunların tahminî nüfusları ise yaklaşık olarak 2.400–2.500 civarındadır. 1570'de ise Hristiyan nefer sayısı 508 olup bu da yaklaşık olarak 2.500–2.600 nüfusa karşılık gelmektedir¹⁴¹.

1530'da Edirne'de bulunan Yahudi haneleri 237, mücerredleri ise 6'dır. 1570'te hane sayısı 336'ya, mücerred sayısı ise 146'ya yükselmiştir. Buna göre her hane 5 kişi kabul edilip buna mücerred nüfus eklendiğinde Edirne'deki Yahudi nüfusunun 1530'da yaklaşık olarak 1.250–1.300 ve 1570'te 1.650–1.700 arasında olduğu tahmin edilebilir.

Hristiyan ve Yahudilerin tahminî nüfusları eklendiğinde 1530'da 23.000–24.000 civarında bir nüfus tahmin edilebilir. 1570'te ise nüfusun 29.000–30.000 civarında bir nüfusun Edirne'de yaşadığı kabul edilebilir. Görüldüğü gibi Edirne XVI. yüzyılda nüfus yönünden önemli bir şehirdi.

---

¹⁴¹ 1573–1578 yıllarında Osmanlı coğrafyasını gezen Stephan Gerlach, Edirne'nin nüfusundan bahsederken halkın çoğunun Rum olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1577–1578**, (Çev. Türkis Noyan), C.2, İstanbul 2007, s. 821. Ancak Tahrir Defterinin verilerine baktığımızda bu bilginin gerçeği yansıtmadığı açıkça görülmektedir.

II. BÖLÜM

EDİRNE VAKIFLARI

Osmanlılarda şehirlerin teşekkülü ve gelişmesi bir takım sosyal tesislerin inşası ile yakından alakalıdır. Şehirlerde kurulan imaretler, ihtiyaç sahibi her inanç ve milletten kimselerin buralara ilgilerinin artmasına yol açmıştır. Bu tesisler şehirlerin sosyal yönden gelişmesinde önemli rol üstlenmekteydiler. Bundan başka cami mescid, tekke, türbe, zaviye, medrese, han, hamam, hastane, çarşı, fırın, boyahane, salhane, suyolları, kanalizasyon gibi şehirlerin teşekkülünde rol oynayacak bu tesislerin yapılmasıyla da bugün modern anlamda devletin yerine getirmesi gereken kamu hizmeti gerçekleştirilmiş oluyordu.

Milletlerin medeniyet seviyesinin olgunlaşarak yükselmesini çok çeşitli sebeplere bağlamak mümkündür. Toplumların medeniyet ve olgunluk kalitesini gösteren bu sebeplerin başında yardımlaşma gelmektedir. Bu yardımlaşmanın düzenli bir şekilde yürütülmesinin sağlayan kurumların başında da vakıflar gelir¹⁴². Vakf kelimesi Arapça olup anlamı ise durdurmak, tutmak, alıkoymaktır¹⁴³. Vakıflar, VII. ve XIX. yüzyıllar arasında İslâm ülkelerinin içtimaî ve iktisadi hayatında önemli bir rol oynayan dini-içtimaî bir müesseselerdir.

Vakıf, bir kimsenin menkul veya gayr-i menkulünü, insanların istifadesine tahsis ettikleri dini ve sosyal tesisler (cami, mescid, medrese, imaret, zaviye vs.) ile bunlara gelir temin etmek amacı ile yaptırılan çeşitli iktisadi yapılar ile gelir getiren arazi, para ve benzeri tahsisatlara verilen isimdir¹⁴⁴. Büyük vakıflar da ise genellikle sıralar halinde dükkânlar yaptırılır ve kiraya verilirdi¹⁴⁵.

¹⁴² Bahaeddin Yediıldız, "XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", **Vakıflar Dergisi**, XVIII, Ankara 1984, s. 6.

¹⁴³ Neşet Çağatay, **Güncel Konular Üzerine Makaleler**, Ankara 1994, s. 23.

¹⁴⁴ İbrahim Sezgin, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gelibolu Vakıfları", **Çanakkale Tarihi II**, s. 695.

¹⁴⁵ Suraiya Faroqhi, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, İstanbul 2004, s. 37.

Vakıflar üç kısma ayrılmaktadır, bunlardan ilki vakf-ı hayridir ki buna göre gelirin tamamı mutlak suretle doğrudan doğruya asıl amaca gider. İkincisi ise vakf-ı ehlidir buna göre de bütün gelir asıl amaca ulaşmadan önce vâkıf tarafından belirlenen ve genellikle vakfın ailesine mensup kişilerde kalır. Son ve üçüncü olarak da yarı ailevi vakf, buna göre de gelirlerin değişik şekillerde vâkıf ve ailesiyle dini-hayri-ictimai müesseseler arasında paylaşılmasıdır¹⁴⁶.

Vakıf sistemi Osmanlı Devleti'nin keşfedip ortaya çıkardığı bir kurum değildir. Kendinden önceki toplumlarda ve İslam devletlerinin hemen hepsinde yer almış ve yaşanan tecrübelerle Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir¹⁴⁷. Vakıf müessesesi asırlarca İslam devletlerinde büyük önem taşımış, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Dini ve hukuki bir müessese olan vakıf, Türk-İslam devletlerinin hepsinde gelişmiş ve bilhassa Osmanlı Devleti'nde tekâmülünün zirvesine çıkmıştır¹⁴⁸. Bunun yanında vakıflar Osmanlı toplumsal yapısı içinde devlet müdahalesine belirli oranda kapalı olan bir kurumdur¹⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nde yardım kuruluşlarının başında vakıflar gelmektedir. Osmanlı vakıfları gönüllülük esasına dayalıdır. Vakıflar hayır amaçlı olarak saltanat ailesi mensupları, ümera ve halktan zengin olanların yaptırdıkları eserler ve bu eserlere sürekli gelir sağlayan kurumlardır. Bunlar yardım paralarının toplandığı yerler olup halkın yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Vakıflar gelir olarak büyük meblağlarla kuruldukları gibi daha düşük gelirlerle kurulanları da bulunmaktaydı¹⁵⁰.

Bu vakıf veya mülkler, özellikle evladlık vakıfları bir bakıma mülk olarak tabir edilebilir. Şöyle ki, hükümdarların bazı kimselere doğrudan doğruya vakf-ı evlad olarak verdikleri veya bazı ümera ve nüfuzlu kimselerin askeri-idari hizmetleri

¹⁴⁶ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", **İA**, XIII, s. 153–154.

¹⁴⁷ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", **Türkler**, X Ankara 2002, s. 433.

¹⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 2007, s. 155.

¹⁴⁹ Ahmet Cihan, İlyas Doğan, **Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum**, İstanbul 2007, s. 14.

¹⁵⁰ Ömer Demirel, **Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatından Vakıfların Rolü**, Ankara 2000, s. 91.

karşılığında kendilerine tevcih edilen yerlerdeki tesisler, padişahın verdiği müsaade ve lütuflarla, evlat ve ahfatlarına belli şartlara bağlı olarak intikal edebilmekteydi. Bu gibi yerlerde dini ve içtimai müesseseler, zaviye ve imaretler halkın sosyal kimliğine iyice tesir etmiş ve vakfın şart ve gayeleri gerçekleşmiştir¹⁵¹.

Edirne'deki vakıflar daha ziyade Osmanlı Devletinin bu kıtada yerleşmesi ve Türk-İslam nüfusunun artması ile beraber uygulanan iskân politikası ile yakından ilgilidir¹⁵². Hükümdarlar ve idareciler Türk-İslam kültürünü kökleştirmeye yönelik her türlü çabaya girmişler ve bu amaçla çeşitli sınıf ve meslekteki kimselere vakıflar yaptırmışlardır. Vakfedenlere tasarruf hakları sağlanmış, birçok muafiyetler tanınmış, çeşitli şartlara bağlanarak evlad, ahfad ve azadlıları ve bunların nesillerine intikal etmesine imkân sağlanmıştır.

Vakıflardan yevmiye alanların ölümünden sonra geride kalan hanımı ve çocuklarına, muhtaç oldukları takdirde bu yevmiyeler verilmektedir. Bu şekilde bir taraftan hayır amacı takip ediliyor, diğer taraftan da mescid, tekke, zaviye ve diğer tesislerle yeni fethedilen yerlerin imarı tamamlanıyordu.

Edirne şehri Osmanlı padişahları, hanımları ve ümeranın yaptırmış olduğu vakıf eserleriyle süslenmiştir. Devlet görevlilerin dışında halktan kişiler de mallarını vakfetmişlerdir. Mahalle vakıflarını herhangi bir tasnife tabi tutmak pek mümkün değildir. Çünkü Şeriye sicillerinde tespit edilebilen vakıfların büyük bir çoğunluğu ya mütevellisinden dolayı ya da satışta mülkün sınırlarını çizmek amacı ile geçmektedir¹⁵³. Eldeki vakıf kayıtlarına bakıldığında dikkati çeken hemen tüm mahalle vakıflarının nakit para vakfi olduğudur. Paranın verilmesinde vakıf şartı olarak istenenler şu şekilde sıralanabilir; paranın muameleye verilip mahallede bulunan fakirlerin avarız yükümlülüklerine eklenmesi, mescidlere, cüz okuyan imamlara ve müezzinlere verilmesidir. Vakfedilen paralar genelde onu onbir buçuk

¹⁵¹ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s. 160–161.

¹⁵² Vassilis Dimitriadis, "VİA Egnatia Üzerindeki Vakıflar", **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde VİA, Egnatia**, (Ed: Elizabeth A. Zachariadou), (1380–1699), İstanbul 1999, s.92.

¹⁵³ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 183.

akçe hesabı üzerinden muameleye verilmektedir¹⁵⁴. Paranın muameleye verilmesi ve elde edilen paranın vakfın yararına kullanılmasına örnek olarak Evahir-i Zilkade 985 (30 Ocak - 9 Şubat 1578) tarihinde, Kasım Paşa Mahallesi'nde vefat eden Ali bin Muhammed 4.000 akçe nakit vakfetmiştir. Parasının şer'î olarak muameleye verilmesini ve bu paradan yıllık Kasım Paşa Camii imamına, 300 akçe verilmesini, her gün Mülk Suresini okuması karşılığında müezzine yıllık 100 akçe verilmesini vakıf şartı olarak yazdırmıştır¹⁵⁵.

Mustafa Bey bin Nasuh isimli şahıs ise, Hacı Bâli bin Mustafa mescidine 23.400 akçe para vakfetmiştir. Bu paranın mütevellî vasıtasıyla muameleye verilmesinin, vakıfnamede şart olarak yazdırmıştır. Bu şarta göre ayrıca mescid imamına Mülk Suresini okuması karşılığında günde 3 akçe, müezzine ise 1 akçe verilecektir¹⁵⁶.

Mahalle avarızına nakit para vakfedenler de mevcuttur. Tereke kayıtlarında mallarının üçte birini öldükten sonra kendi ruhlarına Sure-i Mülk okunması için vakfedenler vardır. Bali bin Abdullah malının üçte biri olan 4.000 akçeyi aynı amaçla vakfetmiştir¹⁵⁷. Muamelenin dışında para vakfedenler de vardır. Zilkade 985 (Ocak 1578) tarihinde 1.000 akçe, Yaycılı Köyü mescidine Laytas bin Abdullah muhallefatından verilmek üzere vasiyet edilmiştir¹⁵⁸. Vakıf tahririnde Edirne vakıflarının çoğunun şartnameleri kaydedilmemiştir.

XVI. yüzyılın sonlarında Edirne'deki vakıfların idaresinde bazı aksaklıklar olmaya başlamıştır. Bu idarî aksaklıkların en önemlilerinden biri vakıflarda mütevellilerden başka mübaşir olmamasıdır. Böyle durumlarda mütevellinin ölmesi halinde vakfın gelir ve giderlerini kaydeden kimse olmadığından vakfın parası zayi olmaktadır. Bunun yanında evkaf cabi ve zabitleri mütevellilere para teslim ettiklerinde mütevelliden mühürlü tamassük aldıkları, ancak hukuken bu

¹⁵⁴ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 183-184.

¹⁵⁵ **EŞS, Defter XIV**, vrk.7.

¹⁵⁶ **EŞS, Defter XIV**, vrk. 8 vd.

¹⁵⁷ **EŞS, Defter XIV**, vrk.34-35.

¹⁵⁸ **EŞS, Defter XVIII**, vrk.32.

temessüklerin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü temessüklerde şahidler bulunmadığı gibi Şer‘iye sicillerine de kaydedilmemekteydiler. Bu durumların önüne geçmek için 1578 yılında Edirne kadısına gönderilen bir hükümde vakıflara mütevellî yanında bir kâtip tayin edilmesi de istenmektedir. Kâtibin ücreti vakfın geliri fazla ise vakıftan, değilse mütevellînin ücretinden kesinti yapılarak karşılanacaktı¹⁵⁹.

A. Vakıfların sosyal rolü

Sosyal yardımlaşmanın en etkili kolunu vakıflar oluşturmaktadır. Edirne içinde bulunan mahalle vakıflarının tahririnin yapıldığı 1070 numaralı defterde, fakirlerin korunması, yardım edilmesi ve toplumun yararına işler yapılmasının örnekleri bulunmaktadır.

Osmanlıda vakıfların kurulmasında belirttiğimiz bu amaçların dışında vakıf eserlerinin, sosyal güvenlik, sosyal dayanışma, sosyal yardım düşüncesi yani toplumculuk da vardır. Bu durum yurt kalkınmasında devlete halkın desteğini sağlamıştır¹⁶⁰. Yani vakıfların yerine getirdiği fonksiyon sadece ferdi bir hayırseverlik duygusundan ortaya çıkan bir yardımlaşma değildir. Ayrıca, günümüzde devletlerin yerine getirmekle yükümlü olduğu birçok kamu hizmeti, Osmanlı döneminde vakıf yoluyla gerçekleştirilmiştir¹⁶¹.

B. Vakıfların devlet politikasındaki yeri

Vakıf sistemi Osmanlıların iskân siyasetini kolaylaştıran en önemli unsurlardan biri olmuştur. Yeni fethedilen bölgelerde Osmanlıların yaptırmış oldukları cami, medrese, tekke, zaviye ve imaret gibi müesseseler ve bunların buldukları bölgelere şeyh, müderris, imam, vaiz gibi Türk şahsiyetleri çekiliyor, talebeler ve müritleri de onları takip ediyordu. Ayrıca imaret ve zaviyelerde yeni gelenlere bedava yemek dağıtılması, göçmenlerin tam olarak yerleşinceye kadar çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması Türk nüfusun bu bölgelere göçünü teşvik eder

¹⁵⁹ Edirne kadısına gönderilen hüküm: BOA, MD, nr. XXXIV, s. 119/260.

¹⁶⁰ Necdet Sevinç, **Osmanlılarda Sosyo-Ekonomik Yapı I**, İstanbul 1978, s. 102.

¹⁶¹ Ahmed Akgündüz, “Osmanlı hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, **Türkler**, X, Ankara 2002, s. 447.

nitelikteydi¹⁶². Bu vakıf kuruluşları sayesinde buralara göç eden ve yerleşen Türkler inanç ve medeniyetlerini de buralara taşıyor bölgenin Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlıyorlardı. Fetihler durduktan sonra da vakıflar bu rollerini devam ettirmişlerdir¹⁶³.

Osmanlılar planlı bir şekilde vakıf tesisleri kurarak yeni iskân yerleri açmak ve harplerde yıkılan köy şehirleri yeniden canlandırmayı ve merkezi otoriteye karşı hareketlere müsait bölgelerde asayiş ve nizamı temin etmeyi de amaçlıyorlardı.

C. Avarız Vakıfları

Osmanlı Devleti'nde halkın çevresinde oturduğu mescid, cami veya mahallelerin avarız akçesi sandığı bulunmaktaydı. Bu sandığın sermayesi, halk tarafından hiçbir menfaat gözetmeksizin verilmekteydi. Verilen bu paralar muameleye verilmek suretiyle elde edilen gelire bir kısmı mahalle işlerine, mescid veya camilerin ihtiyaçlarına mahalledeki fakirlere, dullara, yoksullara, yetimlere ve kimsesizlere verilmekteydi. Bu sandığa ayrıca ahi teşkilatı tarafından da aidat ödendiği gibi ihtiyaç sahipleri bu sandıktan borç para da alabilmekteydiler¹⁶⁴.

Müslim ve gayrimüslimlerin karışık vaziyette oturdukları mahallelerde avarız sandığındaki para her iki zümrenin de ihtiyacına sarf edilirdi. Halkın karşılaştığı yangın, deprem, su baskını ve salgın hastalık gibi felaketlerde ve ayrıca suyolu, kaldırım ve sıbyan mektebi tamiri gibi hizmetler de zümre farkı gözetmeksizin kullanılırdı¹⁶⁵.

Tereke kayıtlarında mahalle avarızlarının geçiyor olması Edirne'de de bu uygulamanın varlığını gösterir niteliktedir. Mahalle avarızları ve bunların işleyişi ile ilgili belgelerde bilgi bulunmamaktadır. Fakat bazı terekelerde ölen kişilerin mahalle avarızlarına olan borçlarının taksimde ayrılması, şahısların bu sandıklara para

¹⁶² Şaduman Sazak, "Bir İmar ve İskân Metodu Olarak Vakıf Sistemi", **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003, s.525.

¹⁶³ Bahaeddin Yediyıldız, "İslâm'da Vakıf", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, XIV, İstanbul 1989, s. 55–56.

¹⁶⁴ Metin And, "XVI. Yüzyılda Loncalar ve Gedikler", **Hayat Tarih Mecmuası**, S.6, İstanbul Temmuz 1970, s.8.

¹⁶⁵ Mehmet İpşirli, "Avarız Vakfı", **DİA**, IV, s.109.

vakfetmeleri veya vasiyet etmeleri sistemin varlığının delilleridir. Zilhicce 985 (Şubat 1578) tarihinde hangi mahalleden olduğu belirtilmemiş olan Hasan Halife bin Hayrullah'ın mahalle avarızına olan 515 akçe borcu ayrılmıştır¹⁶⁶. Yine Edirne'nin mahalleleri arasında Aya Tohti Mahallesi'nde ölen Arhondi binti Dimitri'nin mahalle avarızına 760 akçe borcu bulunmaktaydı¹⁶⁷. Kerime Hatun binti İskender muhallelfatının üçte biri olan 1.000 akçeyi mahalle avarızına fakara için vakfetmiş¹⁶⁸ ve bundan başka bir de mahalle avarızına 1.000 akçe daha vasiyet etmiştir¹⁶⁹.

Mahallelerden toplanan avarızlarla oluşturulan avarız sandıklarından esnafa ve halka yardımlar yapılmaktaydı. Bunun haricinde vakıfların oluşturduğu avarız sandıklarından faizle para verilmektedir. Bu belgelerde faiz karşılığı olarak muamele geçmektedir. Muameleye verilen paraların oranı belirtilmeyip “şer'i muamele” kaydı düşülmektedir. 2 Rebiülevvel 990 (27 Mart 1582) tarihinde Sinan Bey Vakfi mütevellisi Behram bin Abdullah, Medrese-i Ali Bey Mahallesi avarızı için, ölen Hasan'ın muhallelfatından 3.000 akçe, kadı raici ile de 600 akçe ödenmesini istemektedir¹⁷⁰. Baba Timurtaş Mahallesi'nde vefat eden Fatma binti Abdullah'ın muhallelfatında “vakf-ı sabit beray-ı avarız-ı mezbure beşyüz” şeklinde geçmektedir¹⁷¹. Kara Bulut Mahallesi'nde ölen Raziye Hatun vakf-ı avarız-ı mahalleden 1.000 dirhem muamele ile akçe almış olup buna 100 dirhem ödemesi kefillerle kararlaştırılmıştır¹⁷².

D. Camiler

Camiler, içtimai müesseselerin en önemlilerindendir. Tamamen vakıflara bağlı olan camiler, hem ibadetin yapıldığı hem de cemaatin toplanıp ortak sorunlarını görüştüğü ve karara bağladığı yerler olması sebebiyle ayrıca önemlidir¹⁷³. Her semtin

¹⁶⁶ EŞS, Defter XIV, vrk. 18.

¹⁶⁷ EŞS, Defter XVIII, vrk.35.

¹⁶⁸ EŞS, Defter XVIII, vrk. 41.

¹⁶⁹ EŞS, Defter XVIII, vrk. 40.

¹⁷⁰ EŞS, Defter XVI/B, vrk.35.

¹⁷¹ EŞS, Defter XVI/B, vrk.51.

¹⁷² EŞS, Defter XVI/B, vrk.36.

¹⁷³ Ziya Kazıcı, **İslam Müesseseleri Tarihi**, İstanbul 1991, s.203.

camiiine gelen hükümet tebligatı burada halka açıklanırdı¹⁷⁴. Mimari olarak mükemmelliğe ulaşan Osmanlı camileri, hemen her şehirde, hükümdar, hükümdar ailesi, yüksek devlet adamları ve hayırsever halk tarafından yaptırılmışlardır. Osmanlılarda, genellikle zengin vakıflarla yapılan camilerin yanında medrese, imaret ve mektepler de bulunurdu. Bunlar külliye şeklinde olup bu yapıların yanına hastane de eklenirdi¹⁷⁵. Camilerde ve mescitlerde eğitim ve öğretim de verilirdi. Bazı camilerde, medrese adı verilen ve ders için ayrılan bölümler mevcut olup, bazen aynı duvar ve pencere müştereken kullanılırdı¹⁷⁶.

Edirne fethedildikten sonra Osmanlı sanatı şehirde gelişmiş ve şehir Osmanlı sanatının en yüksek devrini temsil edecek düzeye ulaşmıştır. Edirne'deki ilk cami şehri fetheden Sultan I. Murad tarafından yaptırılmıştır.

Edirne camilerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür.

Cami-i Kebir (Eski Cami): Bu caminin temelleri 805 senesinde Emir Süleyman Çelebi tarafından atılmıştır¹⁷⁷. Eski caminin inşaatı I.Mehmed tarafından 1414 yılında tamamlanmıştır¹⁷⁸ ve bu cami ulu camiler grubuna girmektedir¹⁷⁹. Eski Caminin mimarı ise Konyalı Hacı Alâeddin ve Ömer bin İbrahim'dir¹⁸⁰.

Caminin iki şerefeli minaresi ile kısa boylu tek şerefeli minaresi daha sonra II. Murad tarafından yaptırılmıştır. Eski Cami Receb 973 (1568) tarihinde masrafı Muradiye vakfından karşılanmak üzere onarılmıştır. Eski bedesten I. Mehmed tarafından Eski Camiye vakıf olarak yapılmıştır¹⁸¹. Eski bedestenin dükkân, hücre ile bedesten etrafında bulunan dükkânlarından toplamda 81.921 akçe gelir elde ediliyordu.

¹⁷⁴ Yusuf Halaçoğlu, **A.g.e.**, s. 154.

¹⁷⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.** II, s.637.

¹⁷⁶ Semavi Eyice, "Mescid", **İA**, VIII, s.57.

¹⁷⁷ Abdurrahman Hibri, **A.g.e.**, s.25.

¹⁷⁸ Oral Onur, **A.g.e.**, s.80.

¹⁷⁹ M. Baha Tanman, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Camii Hakkında", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 329.

¹⁸⁰ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s.46-47.

¹⁸¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I., s.372.

Cami-i Cedid (Üç Şerefeli Cami) : 1437–1447 yılları arasında II. Murad tarafından yapılmış¹⁸² ve inşası dokuz yıl sürmüştür. Cami dokuz kubbeli olup küçük kubbelerden ana kubbeye geçiş sağlanmaktadır¹⁸³.

Üç Şerefeli Camide bulunan şadırvan avlusunun on altı kubbesinde devrinin en mükemmel geçmeli Rumili ve hatalı sıva nakışları vardır. Üç şerefeli camide çiniler iki alınlık sır altın rengi ve az miktarda firuze renginin kullanıldığı örneklerdir. Siyah renkli kontürler görülmekle beraber cami mimarının kim olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur¹⁸⁴. Mimarının kimliği hakkında bilgimiz olmamakla beraber “ayakları mefluç idi, her nereye gitse tezkere ile giderdi, merhum ve mağfurun-leh Sultan Murad Han Üç Şerefeli Camini bina etmişti” denilmektedir¹⁸⁵. Caminin vakıf gelirleri toplamda 58.436 akçeyi bulmaktadır.

Darü'l-Hadis Camii: II. Murad tarafından yaptırılmış olup tek kubbeli ve bir minareli olarak hadis-i şerif nakli için açılmış olup sonradan camiye çevrilmiştir. Cami Kalenin Güney tarafında Manyas kapısı yanında ve Tunca Nehri kenarındadır. İki yanında birer tabhane ve önünde cemaat yeri vardır¹⁸⁶. Kitabesinden 838/1435 yılında inşa edildiği ve Tahte'l-kala Hamamının II. Murad tarafından bu cami ve medreseye vakfedildiği anlaşılmaktadır¹⁸⁷.

Kilisa Camii: Edirne'nin fethinden sonra I. Murad Kale içindeki bir kiliseyi camiye çevirmiş ve ilk Cuma namazı burada kılınmıştır. Bu camiye daha sonra Kilisa Camii adı verilmiştir¹⁸⁸. II. Mehmed zamanında tamamen yıktırılıp iki paye üzerine altı kubbeli bir minaresi ve dışında da beş kubbesi olan cami yaptırılmıştır. Yeni Sarayın inşasında kullanılan mermerin bir kısmının Kilise Camiinden alındığı

¹⁸² Aydın Oy, “Risâle-i Beşir Çelebi- Menâkıb-ı Medîne-i Edrene”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 89.

¹⁸³ Rıfat Osman, **Edirne Renhüması**, Edirne 1994, s.46; Adurrahman Hibri Efendi, **A.g.e.**,s.23 ; Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s.56; Turgut Cansever, “Balkanların Başkenti Edirne”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 189.

¹⁸⁴ M. Tayyip Gökbilgin, “Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler Ve Enis'ül-Müsamirin” ,**Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.79.

¹⁸⁵ M. Tayyip Gökbilgin, **A.g.m.**, s.79.

¹⁸⁶ Evliya Çelebi, **A.g.e.**, III-IV, s.336–338.

¹⁸⁷ O. Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s.63.

¹⁸⁸ O. Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 12.

bilinmektedir. Caminin yanında bir pınar bulunmakta ve pınarın suyunun humma hastalığının yanında bazı hastalıklara da iyi geldiğine inanılmaktadır¹⁸⁹.

Çelebi Camii: Bu cami Hisar içinde bulunup I. Murad'ın emri ile kiliseden camiye çevrilmiştir. II. Murad tarafından yanına bir medrese ilave edilmiştir. II. Mehmed'in hocası Siraceddin Muhammed bin Ömer Halebî'nin, caminin medresesinde hocalık etmesi dolayısıyla Halebîye Cami adıyla da bilinir¹⁹⁰.

Süleymaniye Camii: II. Bâyezid'in vezirlerinden Süleyman Paşa tarafından Tunca Nehri kenarında Kirişhane caddesinde yaptırılmıştır. İçerisinde büyük bir kubbe ile dışarıda üç küçük kubbesi ve bir minaresi vardır. Kitabesi olmadığından yapım yılı tespit edilememiştir.

Muradiye Camii: Cami II. Murad tarafından, Muradiye Mahallesi'nde sarayıçini gören bir tepe üzerinde 1436 yılında yaptırılmıştır. Bu cami iki yanında küçük ve ortasında iki büyük kubbeli olmak üzere dört kubbe ve bir minarelidir. Mihrabı ve mihrabının sağ ve sol tarafları çok değerli çinilerle kaplıdır. Caminin beş kubbeli bir son cemaat yeri olup avlusunda da şadırvanı vardır. Caminin mimarı belli değildir.

II. Murad bu caminin sol tarafına büyük bir imaret, bir Mevlevi tekkesi ve semahane yaptırmıştır. İmarette Mevlevi dervişleri, talebe, gelip giden misafirler, camide hizmet edenler yiyip içtikleri gibi, civardaki evlerde oturanlara da ekmek ve yiyecek verilirdi.

Hekim Lâri Camii: II. Mehmed ve II. Bâyezid devrinin sultan hekimi Abdülhamid-i Lari tarafından Bitpazarı'nda yaptırılmıştır. İstanbul yolunda Bitpazarı denilen yerdedir. Cami tek kubbeli ve bir minarelidir. Çatısı kubbe ile kaplıdır. Dışının üç tarafında onbir tane küçük kubbe bulunmaktadır. İnşası 1514–1515 yılları arasında tamamlanmıştır.

¹⁸⁹ Abdurrahman Hibri, **A.g.e.**, s.26.

¹⁹⁰ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 50.

Ali Paşa Camii: Karaman Beylerbeyliğinde, Semendire ve İşkodra kumandanlıklarında ve Memluklarla olan muharebede bulunan ve takdir kazanarak Rumeli Beyliğine ve ardından vezir-i azamlığa getirilen Saray Bosnalı bir devşirme olan Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bundan başka Ali Paşa'nın Edirne'de bir de hangâhı vardır¹⁹¹.

Şahmelek Paşa Camii: Kitabesi 1429 tarihlidir¹⁹². Şazioğlu Şahmelek tarafından 1429 yılında Gazi Mihal Köprüsü yanında yaptırılmış, bir kubbeli ve tek minareli küçük bir camidir¹⁹³. Cami dış kapısı çevresinde birbirini takip eden ve hatt-ı ma'kili denen hendese ve kûfi yazılar ve firuze renkteki çini parçalar ile süslenmiştir¹⁹⁴.

Noktacızade Camii: Kıyık yolu üzerinde olan cami Noktacızade olarak anılan Şeyh Mehmed bin Yusuf tarafından yaptırılmıştır. Caminin mimari özellikleri hakkında ise bilgimiz yoktur.

Mescidin evkafı ve masrafları 1070 numaralı tahrir defterinde cami olarak kaydedilmiştir¹⁹⁵.

II. Beyazid Camii: II. Bâyezid, Edirne'de Osmanlı devrinin en büyük dini ve içtimai hayır eserleri arasında yer alan Beyazid Camii ve külliyesinin Mimar Hayreddin'e¹⁹⁶ yaptırılan caminin yapım tarihi Enis-ül Müsamirin'de 1399 olarak bildirilmektedir.¹⁹⁷ Bu cami Tunca Nehri kenarında aynı isimle bilinen Yıldırım Bâyezid Mahallesindedir. Cami, dört kemere dayalı bir kubbe ve bir minarelidir¹⁹⁸.

¹⁹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s. 538–539.

¹⁹² Oral Onur, **A.g.e.**, s. 92.

¹⁹³ O. Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 64.

¹⁹⁴ Süheyl Ünver, “Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri”, **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965**, s. 247.

¹⁹⁵ Mahalle vakıfları için bkz. **TD 1070**, vrk. 422 vd.

¹⁹⁶ Alaaddin Aköz, Doğan Yörük, “H. 1002/ M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bâyezid Camii ve İmareti Evkâfi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 16, Konya 2004, s. 159.

¹⁹⁷ Abdurrahman Hibrî, **A.g.e.**, s.25.

¹⁹⁸ Ahmed Bâdi, **A.g.e.**, s. 49.

Caminin tüm kapı, pencere ve içeride bulunan dolap ve kapakları çok değişik çiçek ve rumî motifleri ile işlenmiştir¹⁹⁹.

Selimiye Camii: Caminin yapımına II. Selim'in emri ile 1569 tarihinde başlanmış ve 1575'te tamamlanmıştır²⁰⁰. Caminin mimarı ise meşhur Mimar Sinan'dır. Mimar, İstanbul'da çeşitli denemelerle cami için kendisine ideal görünen bir plan şeklini ve yapı şemasını iyice hazırlayıp geliştirdikten sonra eserin inşasına başlamıştır²⁰¹. Cami 1575 metrekare bir alana oturmuştur. Büyük ve yüksek olan kubbesi sekiz adet geniş örme sütunlara dayanır. Caminin dört köşesinde üçer şerefeli minaresi vardır²⁰². Caminin doğu ve batı taraflarında dört kapısı vardır.

Caminin kible tarafında medrese ve darülkurrası olup ayrıca, üç bin cildi aşkın eserleri ile birde kütüphanesi mevcuttur²⁰³.

Bunlardan başka daha tarihi kişiliklerin yaptırdıkları birçok cami vardı ki, bunların birçoğu bugün yıkılmış, kalabilenlerin de yine çoğu harap ve kapalıdır. Edirne'de tespit edilen ve haklarında fazla bir bilgi olmayan camiler ise şunlardır:

Alemdar Camii; Alemdar Hasan Baba'nın kendi adını taşıyan mahallede inşa edilmiştir.

İbrahim Paşa Cami; II. Mehmed'in vezirlerinden olan İbrahim Paşa tarafından Kıyık Öyüğü denilen Çokalcı Mahallesi'nde yaptırılmıştır.

Taşlık Cami; Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır.

¹⁹⁹ Rauf Tunçay, "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki İkinci Bâyezid Caminin Tahta Oyma Süslemeleri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965**, s. 255–256.

²⁰⁰ Peremeci, **A.g.e.**, s. 59.

²⁰¹ Oktay Aslanapa, **Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1988, s. 97.

²⁰² Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, "Evliya Çelebi'de Edirne", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 117; Hamit Er, "Ahmet Ziya Akbulut ve Tarih-i Mimari-î Osmâni ve Edirne Sultan Selim Cami-î Şerifi", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 360; Hasan Kuruyazıcı, "Selimiye: Bir Yapı Dört Farklı Görünüm", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 365.

²⁰³ Rifat Osman, **Edirne Evkaf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescidler**, Ankara 1999, s. 31–39; Özlem Ağırgan, Mehmet Ağırgan, "Selimiye ve İl Halk Kütüphanelerinin Edirne Kültüründeki Yeri", **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003, s.673.

Zağnos Paşa Cami; Edirne'de subaşılık yapmış olan Zağanos Paşa tarafından yaptırılan cami Kızıl Minare adı ile de bilinmektedir.

Gülbahar Hatun Cami; Gülbahar Hatun Fatih Sultan Mehmed'in zevcesi ve Bâyezid'in annesidir.

Hacı Nasuh Camii

Zen'i Firuz Camii.

E. Mescidler

Kelime anlamı baş eğmek, alını yere koymak²⁰⁴ olan mescid, Osmanlı Devleti'nde ise genellikle; mahalle arasında, ahşaptan yapılmış küçük ibadet yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edirne'de mescit sayısı Müslüman mahalle sayısına eşittir. Edirne'de yüz kırk beş mescid bulunmaktadır bu sayı ile Müslüman mahalle sayısının eşit olması her Müslüman mahallesinde bir mescid olduğu ihtimalini kuvvetlendirir niteliktedir. Bu mescidlerin büyük kısmı hakkında bilgi mevcuttur.

XVI. yüzyılın son çeyreğindeki Edirne mescidleri şunlardır.²⁰⁵

Abdurrahman Mescidi, Edirne kadısı olan ve 983/1575 tarihinde ölen Amasyalı Abdurrahman bin Seyid Ali tarafından yapılmıştır.

Ahi Hasan Mescidi, Ahmed Bey Mescidi,

Aişe Hatun Binti Sultan Mehmed Han Mescidi, Çelebi Mehmed'in kızı Aişe Hatun tarafından, II. Mehmed zamanında yaptırılan tek kubbeli tek minareli, bir cami olup Yancıkçı Şahin Mahallesi'ndedir.

Ali Kadı Mescidi,

Arabacı Ahmed Mescidi; bu mescid Çokalca Mescidi yanındadır.

Arif Ağa Mescidi,

Arpacı Hamza Mescidi; Süpürgeciler Yokuşundadır.

²⁰⁴ Semavi Eyice, **A.g.m.**, s. 1.

²⁰⁵ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s.51-58.

Attar Hacı Hayrettin Mescidi,

Attar Hacı Halil Mescidi; Attar Hacı Halil adına kurulmuş olan mahallede bulunan Mescidin yapım yılı 1456'dır.

Baba Timurtaş Mescidi ,

Baba Timurtaş Bey Mescidi; bu da Üç Şerefeli Cami yakınındadır.

Balaban Paşa Mescidi,

Berkuk Ağa Mescidi, aynı isimde kurulmuş mahallede bir mesciddir.

Bevvab Sinan Bey Mescidi,

Beyçe Mescidi, Beylerbeyi Hamamı yakınındadır.

Bezirci Hatun Mescidi,

Bülbül Hatun Mescidi; aynı isimli mahallede kurulmuş bir mesciddir. Bülbül Hatun Karaca Bey'in hanımıdır.

Çaşnigir Mehmed Bey Mescidi,

Çakırağa Mescidi; İstanbul subaşıları olan Çakır Ağa'nın kendi adını taşıyan mahallesinde yaptırdığı Mesciddir.

Çavuş Bey Mescidi; Üç Şerefeli Cami yakınındadır.

Çelebioğlu Mescidi; Sabuni oğlu tarafından vakıf iken satın alındığına dair kayıt mevcuttur.

Çokalca Mescidi; Kıyık Mahallesinde bulunan bu mescidin çatısı ahşaptır.

Daye Hatun Mescidi; cami olduğuna dair kayıt mevcuttur, Fatih'in sütunnesi Ümmü Gülsüm Hatun ve Ahmed Bey'den olan kızı Hundi Hatun'un yaptırdıkları ve Daye Hatun Mahallesi'nde olan mescittir.

Debbağ Hacı Halil Mescidi; Kale dışında bulunmaktadır, mescidin sahibinin ismi Debbağ Hacı Abdullah Halil mescidi olarak yazılmış ve kitabesine göre tarihi 1455'tir.

Debbağ Hacı Hüseyin Mescidi,

Defterdar Mustafa Çelebi Mescidi,

Defin Ağa Mescidi,

Derviş Ebi Mescidi Medrese-i Ali Bey yanındadır.

Devletşah Mescidi,

Dur Paşa Hatunu Mescidi; Hızırlık civarında zaviyesi olduğu kayıtlıdır.

Emin Kahtalü Mescidi,

Emirşah bin Mihal Koçi Mescidi,

Esmahan Mescidi; Ağaç pazarı caddesindedir. Esmahan Sultan II. Selim'in kızı ve Sokullu Mehmed Paşa'nın eşidir. Mescidin mimarı Mimar Sinan'dır.

Fatma Harun Mescidi; bu mescid fındık Fakih Mahallesindedir,

Fatma Şemseddin Mescidi,

Fazlullah Paşa Mescidi; Eski Saray yakınındadır.

Firuz Ağa Mescidi,

Gazi İbrahim Mescidi; bu mescid Üç Şerefeli Camii yakınındadır. Kitabesine göre kale dışında yapılan ilk mesciddir.

Gendüm Küb Mescidi,

Gülbahar Hatun Mescidi; bu Mescid aynı isimli mahallededir, kitabesine göre 1451 tarihinde yapılmıştır.

Gümlüoğlu Mescidi; Beylerbeyi imareti yanındadır.

Hacı Davud Bin İlyas Mescidi,

Hacı İslam Mescidi; bu mescid İbrahim Paşa İmareti yanındadır,

Hacı Mustafa Mescidi,

Hacı Ahmed Mescidi,

Hacı Kemaleddin Mescidi,

Hacı Musa Çelebi Mescidi,

Hoca Devletşah Mescidi,

Hacı İlyas Mescidi; 1477/78 yıllarında inşa edilmiştir. Hacı İlyas Camii olarak geçmekte olup, üstü ahşap ve kurşunla örtülüdür.

Hacı İvaz Mescidi; Horozlu Caddesindedir,

Hacı Abdullah El-Bezzaz Mescidi,

Hacı Doğan Mescidi,

Hacı Alamüddin Mescidi; Üç Şerefeli Cami yanındadır.

Hacı Bedreddin Mescidi,

Hadice Hatun Mescidi,

Hadım Balaban Mescidi,

Halil Alaca Mescidi,

Hamid Bey Mescidi,

Hamza bin Gazi Mescidi,

Hatice Binti İbrahim Paşa Mescidi; Yıldırım Bâyezid Han yolu üzerindedir.

Hatuniye Mescidi,

Hayreddin Mescidi,

Hazinedar Sinan Bey Maa Mescidi Emin Çelebi,

Hevacegi Mescidi,

Hızır Ağa Mescidi; Kilerci Yakub Mahallesindedir, vakfiyesi Fatih Sultan

Mehmed dönemine aittir.

Hoca Bali Mescidi,

Hoca Bâyezid Mescidi,

Hoca Ömer Mescidi,

Hoca Siyah Mescidi,

Hoca Hayreddin Mescidi,

İne Fakih Mescidi,

Kadı Bedreddin Mescidi; muallimhanesi ile beraberdir.

Kadı Hoca Mescidi,

Kadı Murad Mescidi; mescid sahibinin vakfı yoktur.

Kara Yakub Mescidi,

Karabulud Mescidi mescidin sahibi İbrahim Bin Abdullah'tır.

Karaca Hacı Mescidi; bu mescide verilmek üzere 30 akçe karşılığında mukataaya bir arazi verilmektedir ayrıca 3.000 akçe nakit verilmiştir.

Kasım Hoca Mescidi; bu mescid Yıldırım Han semtinde Kasım Hacı Mahallesindedir.

Kâtip Sinan ve Alemdar Sinan Bey ve Ahi Derviş Mescidi,

Kavak Mescidi,

Kemal Bey Mescidi Zaviyesiyle beraber,

Kilarci Başı Yakub Ağa Mescidi,

Kurdcu Doğan Bey Mescidi,

Kuzlûoğlu Mescidi,

Mahmud Ağa Mescidi; Aynı isimli mahalle de kubbeli olarak inşa edilmiştir.
Maruf Hoca Mescidi,

Medrese-i Ali Bey Mescidi; 1498 tarihli caminin banisi Mustafa oğlu İbrahim Bey'dir.

Mehmed Bey Mescidi,

Mehmed Çelebi Mescidi,

Mehmed Paşa Mescidi,

Mehmed Çelebi Bin Mihal Koçi Mescidi ve muallimhanesi,

Mesud Halife Mescidi,

Mevlana Fahreddin Mescidi,

Mezid Bey Mescidi,

Miri Ahur İlyas Bey Mescidi,

Mumin Hoca Mescidi,

Mustafa Efendi Mescidi,

Naib Hoca Mescidi,

Ömer Bey Mescidi,

Rüstem Paşa Hanı Mescidi,

Saçlü Ali Mescidi,

Saraç Mustafa Mescidi,

Sarıca Paşa Mescidi,

Seferşah Mescidi,

Semiz Ali Paşa Mescidi,

Sivri Hisarlü Mescidi,

Selçuk Hatun Mescidi,

Sevindik Fakih Mescidi,

Seyis Doğan Mescidi,

Sıkça Murad Mescidi,

Sitti Hatun Mescidi,

Sofu Beyazid Mescidi,

Sofu Murad Mescidi,

Subaşı İlyas Mescidi,

Süle Çelebi Mescidi,
 Şah Melek Mescidi,
 Şahabeddin Paşa Mescidi,
 Şeyh Sinan Mescidi,
 Şeyh Müslihiddin Halife Mescidi,
 Şeyh Şucaaddin Mescidi,
 Şeyh-i Çelebi Mescidi,
 Şeytan Karaca Mescidi,
 Takayacı Kara Bali Mescidi,
 Tavaşi Timurtaş Paşa Mescidi,
 Temur Boğa Mescidi,
 Umür Bey Mescidi,
 Üsküfçü Hayreddin Mescidi,
 Veled-i Hacı İslam Mescidi,
 Veled-i Velüyüddin Mescidi,
 Velüyüddin Yahşi Fakih Mescidi,
 Yahya bin Hacı Davud Mescidi,
 Yancıkçı Şahin Mescidi,
 İmaret-i Mir Miranı Sinan Bey Mescidi,
 İsmail Bey Mescidi,
 Zağonos Paşa Mescidi,
 Zehrimar Mescidi,
 Zen-i İbrahim Paşa Mescidi,
 Zevce-i Şahmelek Mescidi ve Zincirlikuyu Mahalle Mescidi.

F. Zaviyeler

Zaviye Arapça bir kelime olup anlamı ise toplamak, men etmek, köşe, bucak, evin bir odası ve geometride “açı” demektir. Zaviyelerin İslam âleminde doğuşu, VIII. yüzyılın sonları ile IX. yüzyılın başlarında tasavvuf akımının doğmasıyla

beraber olmuştur²⁰⁶. Zaviyeler Osmanlı ülkesinde, herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin bir şeyhin idaresinde yaşadıkları ve gelip geçen yolculara karşılıksız yiyecek, içecek ve konaklayacak yer sağladıkları, yerleşim merkezinde ya da yol üzerindeki bina veya binalar topluluğunun adıdır²⁰⁷.

Zaviyeler devletin kurulmasında yararı görülmüş, hürmete layık bazı ahilere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilmiş olup, şehir veya kasaba kenarlarında, köy civarlarında, yol uğraklarında bulunurlardı.

Zaviyedar adı verilen zaviye sahibi, kendine vakıf olarak verilen yeri ekip biçer ve buranın gelirini zaviyesine harcardı. Zaviyeye uğrayan kimse burada yeme-içme ve barınma imkânını bulurdu.

Osmanlı Padişahları birçok yerde zaviye yaptırmışlardır. Yapılan bu zaviyelerde halkın dirlik ve düzeni sağlanmış bunun yanında iskân meselesi de büyük ölçüde çözüm bulmuştur.

Edirne’de bulunan zaviyeler aşağıdaki gibidir ve bu zaviyelerin sekizinde Cuma namazı kılınmaktadır²⁰⁸.

Aksancı Zaviyesi,
 Alemüddin Zaviyesi,
 Ali Paşa Zaviyesi,
 Arslanhane Zaviyesi,
 Baba Küçük Zaviyesi,
 Baba Hıdır Bin İbrahim Zaviyesi,
 Balabaniye Zaviyesi,
 Beşselh Zaviyesi,
 Çirkince Dede Zaviyesi,
 Darü’s-sa’ade Zaviyesi,
 Derviş Mübarek ve Dizdarzade Ahmed Efendi Zaviyesi,

²⁰⁶ A.Y. Ocak, Suraya Faroqhi, “Zaviye”, **İA**, XIII, s. 468.

²⁰⁷ Ocak, Faroqhi, **A.g.m.**, s. 468.

²⁰⁸ A. Hibri Efendi, **A.g.e.**, s. 37.

Ethemi Zaviyesi,
Elvan Zaviyesi,
Fazlullah bin Ramazan Halife Zaviyesi,
Firuz Ağa Zaviyesi,
Giti Giran Zaviyesi,
Gülşeni Zaviyesi,
Gülbaba Zaviyesi,
Güreşçiler Zaviyesi,
Güzelce Baba Zaviyesi,
Hacı Sinan Zaviyesi,
Hacı Memi Şeyh
Hacı Mami Zaviyesi,
Hacı Hüseyin Zaviyesi,
Hasan Dede Zaviyesi,
Haydarhane Zaviyesi,
Hızırlık Zaviyesi,
Hoca Devletşeh Zaviyesi,
Kalender Memi Zaviyesi,
Kara Ahmed Çelebi Zaviyesi,
Karaca Ahmed Zaviyesi,
Kemal Zaviyesi,
Kıyık Baba Zaviyesi,
Koyun Baba Zaviyesi,
Kulak Hacı Zaviyesi,
Kurdçu Doğan Zaviyesi,
Mahmud Çavuş Zaviyesi,
Mahmud Çavuş Zaviyesi,
Mehmed bin İsfendiyar Bey Zaviyesi,
Mesudiye Zaviyesi,
Mevlahane-i Köhne Zaviyesi,
Nakkaş Baba Zaviyesi,

Noktacı Zaviyesi,
 Pirinççi Sinan Zaviyesi,
 Ramazan Halife Zaviyesi,
 Sadık Dede Zaviyesi,
 Sarmaşık Zaviyesi,
 Saruşeyh Zaviyesi,
 Seydi Ali Zaviyesi,
 Sulatan Hacı Beyazid Zaviyesi,
 Şahmelik Zaviyesi,
 Şarabdar Ahmed Bey Zaviyesi,
 Şeyh İsmail Zaviyesi,
 Şey Sinan Dede Zaviyesi,
 Şeyh Hızır Süleyman Zaviyesi,
 Şeyh Piri Zaviyesi,
 Şeyh Ramazan Zaviyesi,
 Şeyh Şuca Zaviyesi,
 Şeyh Bedrüddin Zaviyesi,
 Timurtaş Zaviyesi,
 Toprak Baba Zaviyesi,
 Toylu Baba Zaviyesi,
 Turgud Bali Zaviyesi ve İbrahim Paşa Zaviyesi.

G. İmaretler

İmarethaneler özgün bir Osmanlı yardımlaşma kurumudur. Halk mutfakları da denilen bu kurum biçim olarak Osmanlı egemenliğindeki Anadolu, Balkanlar, Arap toprakları ve Osmanlı öncesi dönemde görülmemiştir. Evliya Çelebi “Ben (Evliya), zavallı biri olarak 51 yıldır seyahat etmekteyim fakat 18 hükümdarın yönetimindeki bölgelerde bizimki kadar imrenilecek bir kurum görmedim” demektedir²⁰⁹.

²⁰⁹ Amy Singer, “İmarethaneler”, **Osmanlılar**, X, s. 483.

İslam şehirlerindeki sosyal kurumların arasında önemli yere sahip olan imaret genellikle bir cami etrafında kümelenirdi²¹⁰. İmaret, Osmanlı Devleti'nde, mektep çocukları ve medrese öğrencilerinin ekmek ve sıcak etli sebze yemekleri yiyebildikleri ve ayrıca barındıkları müesseselerdir²¹¹. Verilen yemeğin yanında günlük olarak adam başına 3–5 akçe verilirdi. Günde iki defa pişirilen yemek ilk olarak imarete mensup tüm görevlilere, ikinci olarak medresedeki öğrencilere, üçüncü olarak dışarıdan müracaat eden fakirlere, dördüncü olarak da gelen misafirlere verilirdi. Bir külliye içindeki imaretler böyle geniş bir kitleye hizmet verirken daha dar fonksiyonu olan, örneğin sadece fakir kimselere yemek çıkaran imaretler de vardır. İmaretin tabhane kısmı parasız otel, misafirhane demektir²¹². Yolcular uzun ve zorlu yolculukları sırasında şehir ve kasabalara geldikleri zaman buralarda üç gün boyunca hiçbir ücret ödmeden yiyip yatabilirlerdi. Bu imaretlerin gelir kaynağını vakıflar oluşturmaktaydı.

Edirne'deki İmaretlerin isimleri ise aşağıdaki gibidir.

Hüdavendigâr İmaret: Edirne'nin en eski camii olarak Hacı Bektaşî Veli'nin izni sonucu 300 dervişi ile Edirne'ye gelip Hızırlık denilen mevkide yaptırdığı mesciddir. Fetihden sonra Murad Hüdavendigâr bu mescidi genişletmiş ve ismi Hüdavendigâr Camii diye anılmaya başlanmıştır²¹³. Bu imaret Tunca Nehri kıyısına yapılmış ve nehirden gelebilecek sel tehlikelerine karşı taş duvarla korunmuştur. Fakat 973/1565–1566 yılında meydana gelen selde taş set yıkılmış ve zaviye zarar görmüştür.

Yıldırım Beyazid Han İmaret: Yıldırım Bâyezid tarafından 1400 tarihinde Aina Kasabası'nda yani Yıldırım Mahallesi'ndedir ve Tunca Nehrine yakın olarak inşa edilmiştir. 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar işlevini sürdürmüştür. Ancak bu savaşta Rus orduları Edirne'yi yağmalamışlar ve bu imareti de yakıp

²¹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bakış", **Türkler X**, Ankara 2002, s.206.

²¹¹ Cl. Huart, "İmaret" maddesi, **İA**, V/II, s. 985.

²¹² Özer Ergenç, **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa**, Ankara 2006, s. 73.

²¹³ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, III, İstanbul 2006, s.560.

yıkılmışlardır²¹⁴. Günümüzde ise camisi sağlam olup imaretin sadece ocaklarının ayakları sağlam kalmıştır. Bu imarete Yıldırım Bayezid tarafından Edirne’de Kale içindeki Hıristiyan mahallelerinden elde edilen cizye gelirleri ile köyler ve şehir içinden değişik gelir kaynakları vakfedilmiştir.

Edirne şehrinde kale içinde bulunan Hıristiyan mahallelerinden Yıldırım İmareti için elde edilen cizye geliri şu şekildedir²¹⁵. Papa Kapiyanos 6.526, Ayo Panimatkos 3.868, Ayo Yorgi Ayorani 1.849, Onkuş 803, Ayo Atinas 767, Ahisterankos 1.056, Ayo Duhteni 273, Murad Erpolide 428, Ayo Dimitri 1.192, Papa Palori 703, Hıristos 1.267, Ayo Apostol 444, Abdullah Bey 170, Ayo Yani Brodormukoz 455 akçe olmak üzere toplam 19662 akçedir. 978 tarihinde Yıldırım Bayezid Han İmaretinin şehir içinden elde ettiği gelirlerin toplamı 62.585 akçedir. Yıldırım Beyazid İmareti evkafı toplam mahsulâtı 62.585 akçe etmektedir. Gelirler tek tek toplandığında ise elde edilen miktar 67.505 akçedir. İmaretin toplam geliri 182.393 akçedir. Medresenin gelirleri ile beraber ise, 203.740 akçedir. Yıldırım Han İmaretime bağlı olup gemicilik hizmeti yaptıklarından ellerinde berat olan Sofular ve Sülemiş köyleri ahalisi vergiden muaftırlar. Yıldırım Beyazid İmareti evkafına Paşa Livası ve Kırk Kilisa ve Silistre ve diğer yerlerden toplam 219.708 akçe gelir elde edilmektedir.

Muradiye İmareti: II. Murad tarafından Muradiye Mahallesi’nde Sarayıçi’ne nazır bir tepe üzerine sanatkârane bir şekilde cami, Mevlevihane ve hamamı ile 896/1436 yılında yapılmıştır. Muradiye Cami’nin çok zengin vakıfları vardır.

965 yılında yapılan tahrire göre Edirne’nin dışında Muradiye Vakfının Babaeski’de üç köyden 18.196 akçe geliri vardı. Karye-i Oruçlu’nun 9.508, Karye-i Derzilü’nün 3.831, Karye-i Karamesudlu’nun 4.857 akçe geliri vardı²¹⁶.

²¹⁴ Osman N. Peremeci, **A.g.e.**, s. 108.

²¹⁵ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 65.

²¹⁶ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 67.

Cami ve imarete ait olmak üzere II. Murad tarafından 9 köyün gelirleri olan 37265 akçe vakfa aktarılmıştır. Caminin ayrıca mahalle vakıfları da vardır.

Sultan Beyazid Han İmareti: II. Bâyezid Nevruz 889/Mart 1484'te Kili ve Akkerman'ın fetihleri sonucunda elde edilen ganimetler ile Tunca Nehri kıyısında cami, medrese, darüşşifa, hamam ve imareten meydana gelen külliyesini inşa ettirmiştir²¹⁷. Bu medrese 893/1487–88 tarihinde tamamlanmıştır. Tunca Nehri'ne bitişik olan yerde bir değirmeni ve su dolabı bulunmaktadır. Bu imarete Edirne ve Rumeli'den köyler vakfedilmiş ve bu imaret oldukça zengin bir hal almıştır.

Sultan Selim Han İmareti: Bu imaret sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan devrinin ve günümüzün şaheserlerindedir. Selimiye imareti aynı isimli cami etrafında toplanmıştır.

Mihal Bey İmareti: II. Murad devri ümerasından olup Köse Mihal'in de torunu olan Mihal Bey²¹⁸ Edirne'de Tunca Nehri kıyısında başlangıçta zaviye olan bir imaret, cami ve buranın yakınında bir köprü yaptırmıştır²¹⁹. Kütüphanesi de bulunan caminin yapı bakımından II. Murad devrinde yapılan diğer camilerden farklı olarak kubbesi tamamen kesme taştan oluşmuştur. II. Murad zamanında yapılan diğer camilerin çoğu Muradiye Camiinde görülen plana uygundur. Fakat hepsinin kendine göre bazı özellikleri vardır. Bunlardan Edirne'de tamamen kesme taştan sağlam bir yapı olan 1422 tarihli Gazi Mihal caminin çapı 8 metreyi aşan bir kubbesi vardır. Bu imaretin ihtiyaçlarını karşılamak için Mihal Bey tarafından Havaros Köyü vakfedilmiştir. Mihal Bey İmareti aynı adla anılan mahalleden de vakıflar yapılmıştır.

²¹⁷ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Edirne II. Bâyezid Darüşşifası", **Türkler** X, Ankara 2002, s. 510.

²¹⁸ M. Tayyip Gökbilgin, "Mihaloğulları", **İA**, VIII, s. 286.

²¹⁹ Tunca Nehri ve Gazi Mihal Köprüsünün sağ tarafında olup iki yanında tabhanesi olan bir kubbeli, bir kemerli, tek minareli ve imareti bulunan camidir. Bkz. O.N. Peremeci, **A.g.e.**, s.66.

Fazlullah Paşa İmaretı: Fazlullah Paşa Edirne’de Darü’s-siyade imareti sahibidir. Gebze’de kadılık yapmış II. Murad devrinde de vezirlik makamına ulaşmıştır²²⁰. İmaretin mimari özellikleri ve işleyişi hakkında fazlaca bilgi yoktur.

Beylerbeyi Sinan Bey İmaretı: Bu imaretin camii II. Murad devrinde beylerbeyi olan Sinanüddin Yusuf Paşa tarafından bir kubbeli ve yanında medresesi ile beraber 832 tarihinde yaptırılmıştır²²¹. Cami devrin mimari bakımdan bir yarım kubbe denemesinin ilk örneklerinden olması dolayısıyla önem taşımaktadır.

Sinanüddin Yusuf Paşa’nın yaptırdığı hamam mimari bakımdan çifte hamamlar sınıfına girer²²². İmaretin giderleri Sinan Paşa tarafından vakfedilen köylerin gelirleri ile karşılanmıştır. Sinan Paşa’nın imarete vakfettiği köyler ve gelirleri şu şekildedir. Nefs-i Üsküdar 27.925, Derviş Dede 4971, kayı 3.913, Koca Yakub 2.604, Avcılar 4.530, Kosta 2.881, Nusretlu 6.489 akçedir. İmarete Üsküdar’ın dışında Kızılağacın 5 nahiyesi ile gebran ve kıbtıyan’dan 34.350 akçe gelir elde edilmekte idi. İpsala’daki Gökhasan Köyünde 32.529 akçe Keşan’daki Türkmen Köyünden de 9.499 akçe gelir elde edilmektedir.

Mezid Bey İmaretı: Kirişane’de Yeşilce veya Mezid Bey camii avlusundadır²²³. Fetret devrinde mirahorluk yapan Mezid Bey ümeradan olup Edirne şehrinin gelişmesi için çalışmıştır. İmarette bulunan cami iki kubbeli ve bir minarelidir. Caminin iki yanında tabhanesi vardır. Hamamı Edirne hamamları içinde kareye yakın dikdörtgen planlı ve en sade olanıdır. Mezid Bey imareti için Çöke Nahiyesine bağlı Helvacı Fakih ile Edirne merkeze bağlı olan Burnu Banbuklu köylerinin gelirlerini vakfetmiştir.

Balaban Paşa İmaretı: Tunca Köprüsü civarında mescidi olan ve kendi de orada gömülü olan II. Murad devri devlet adamlarından olan Balaban Paşa, Edirne’de günümüzde haklarında bilgi sahibi olunamayan bir cami ve imaret

²²⁰ T. Gökbilgin, **Edirne ve Paşa Livası...**, s. 228.

²²¹ Semavi Eyice, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, **DİA**, VI, s. 74.

²²² Peremeci, **A.g.e.** s. 96.

²²³ Peremeci, **A.g.e.** s. 109.

yaptırmıştır²²⁴. Bunlar için Edirne'nin Üsküdar nahiyesine bağlı 29.313 akçe geliri olan Akpınar köyünü vakfetmiştir.

Şahabeddin Paşa İmaret: Edirne'de namına iki mahalle kurulan Şahabeddin Paşa'nın ismi kaynaklarda çeşitli şekillerde geçmektedir. Şahabeddin Paşa, Hadım Şahabeddin Paşa, Hadım Paşa, Kula Şahin Paşa, Şahin Paşa gibi. Şahabeddin Paşa 1438–39 yılında Rumeli Beylerbeyiliğine ve aynı zamanda da vezirlik görevine getirilmiştir²²⁵.

978 (1570) yılında yapılan tahrirde bu imaretin masraflarını karşılamak üzere Şahabeddin Paşa tarafından Edirne'ye bağlı üç köy vakfedilmiştir. Doyce Mahmud Köyü'nden 7.768, Bahadır Köyü'nden 4.498 ve Diker (Döğer) Köyü'nden ise 1.630 akçe gelir sağlanmaktaydı²²⁶.

İbrahim Paşa İmaret: Çandarlı Halil Paşa'nın küçük oğlu olup Edirne'de doğmuştur. II. Mehmed ve II. Bâyezid devrinde veziriazamlık yapan Çandarlı zade İbrahim Paşa Edirne'de kadılık yapmış²²⁷ daha sonrada Osmanlı Devleti'nde kazaskerlik vazifesin de bulunmuştur²²⁸.

978/1570–71 yılında imaretin vakfı olarak 4757 akçe gelirli Çöke Nahiyesine bağlı Saru Danişmend köyü görülür. Ayrıca imaretin camisi için zengin mahalle vakıfları vardır²²⁹. İbrahim paşa medresesine gelir sağlaması için birçok dükkân vakfetmiş ve vakfiyesinde Edirne kadısı olarak kendisinin adı bulunmaktadır.

Evliya Kasım Paşa İmaret: Evliya lakabıyla da anılan Kasım Paşa II. Murad ve II. Mehmed devrinde vezirlik yapmıştır. Bir ara İshak Paşa'nın yerine veziriazam da olmuştur. Evliya Kasım Paşa'nın imaretinde bulunan cami Tunca

²²⁴ Osman Nuri Peremeci, *A.g.e.*, s. 109.

²²⁵ İbrahim Sezgin, “ Filibe'de Şahabeddin Paşa Vakıfları”, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler**, İstanbul 2005, s.347–348.

²²⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *A.g.e.*, s. 258.

²²⁷ Ahmet Yiğit, “ XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kadıları ve Mühimme Defterlerine Göre Vazifeleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XIV, İzmir 1999, s. 167.

²²⁸ Münir Aktepe, “ Çandarlı İbrahim Paşa”, **DİA**, VIII, s. 214; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çandarlı”, **İA**, III, s.354.

²²⁹ Ahmet Yiğit, *A.g.t.*, s.78.

Nehri kenarına bir kubbeli ve bir minareli olarak mimar Hayrettin tarafından inşa ettirilmiştir. Caminin kitabesi 883/ 1479 tarihlidir.

H. Medreseler

Osmanlı Devleti'nde, kuruluşunun ilk dönemlerinden itibaren ilim ve kültür çalışmalarının yapıldığı aşikârdır. Türkler daha Anadolu'ya gelmeden önce de ilmi faaliyetler de bulunmuşlar ve özellikle Büyük Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nde de çeşitli şehirlerde her biri önemli ilmi çalışmaların yapıldığı ve hemen hepsi bugünkü manada birer üniversite hüviyeti arz eden medreseler tesis etmişlerdir²³⁰. Bu medreseler daha sonra kurulan Osmanlı medreselerine de örnek olmuştur. Medrese İslam eğitim sisteminin temel kurumudur ve Osmanlılar döneminde fiziki şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler göstermiştir²³¹.

Sözlük anlamı okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak olan medrese bir mekân ismidir²³². Genel olarak sıbyan mektebinin üzerinde eğitim öğretim yapılan orta ve yüksek tahsil okullarına denk gelmektedir. Medreseler çoğunlukla bir dersane ve etrafında yeteri kadar öğrenci sınıflarından meydana gelmektedir. Medreseyi kuran kişinin mali durumuna göre imaret, kütüphane, hamam vs. gibi yapılar da ilave edilirdi. Kurucusu bir devlet büyüğü veya halktan biri olsun her medresenin bir vakfıyesi bulunmaktadır²³³.

Osmanlı devletinde daha kuruluş devrinden itibaren başlayan kültür hareketleri çeşitli safhalar geçirmiştir. Türkler özellikle Anadolu'ya yerleştikten sonra eğitim sahasına daha da önem vermişler ve kısa zamanda şehir, kasaba ve köylerde öğretim müesseseleri kurmuşlardır. İlim bakımından ileri olan İslam ülkelerinden âlimler davet edilmiştir²³⁴.

²³⁰ Yusuf Halaçoğlu, **A.g.e.**, s. 129.

²³¹ Mehmet İpşirli, "Medrese Osmanlılar Dönemi", **DİA**, XXVIII, s.327.

²³² Nebi Bozkurt, "Medrese", **DİA**, XXVIII, s.323.

²³³ Cahit Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1976, s.15.

²³⁴ Mustafa Bilge, **A.g.e.**, s.5.

Medreseler parasız ve yatılıydı. Ayrıca talebelerin yiyecek, elbise ve cep harçlıkları da karşılanmaktaydı. Medrese öğretiminde yoksul ailelerin çocukları ile varlıklı ailelerin çocuklarına eşit şartlar sağlanmaktaydı. Böylece kabiliyetli olanlar toplumun hangi kesiminden olursa olsun ilmiye sınıfının en yüksek basamaklarına kadar çıkabiliyordu. Medrese öğrencileri suhte, yüksek bölümde okuyanlar Danişmend adını alırlardı. Medrese öğretmenleri yani müderrisler ise toplumda büyük saygı görürlerdi. Bunların yardımcılarına muid denirdi²³⁵. Ancak XVII. yüzyıl başlarında Edirne medreseleri müderrislerinin bazılarının derslere devam etmemeleri yüzünden derslerin yapılamadığı ve bu durumun önlenmesine çalışıldığı görülmektedir²³⁶.

İlk Osmanlı medresesi İznik'in fethinden sonra Orhan Gazi tarafından bir kilisenin camiye, bir manastırın da medreseye çevrilmesi ile vücuda gelmiştir²³⁷. Kurulan bu medrese, Bursa'nın fethedilip de burada medreseler açılıncaya kadar önemini korumuştur. Osmanlıların ilk bir buçuk asır içinde yaptırmış oldukları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en önemlileri İznik, Bursa ve Edirne'de idi²³⁸. Edirne'de kurulan medreseler şu şekildedir.

Çelebi Mehmed (Eski Camii) Medresesi: Eski Caminin arkasında bulunan ve bugün mevcut olamayan bu medrese Eski Cami Medresesi veya Cami-i Atfık Medresesi olarak da bilinir. Bu medresenin imar tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Musa Çelebi'nin Edirne hâkimiyeti zamanında, Eski Caminin yapıldığı tarih olan 1413 yılında temeli atılmış olunmalıdır²³⁹. Medresenin tamamlanması ise Çelebi Mehmed ve II. Murad zamanına denk gelmiş olmalıdır²⁴⁰.

²³⁵ Metin And, "XVI. Yüzyılda Eğitim ve Öğretim", **Hayat Tarih Mecmuası II, S. 10**, İstanbul Kasım 1969, s.15-16.

²³⁶ Edirne kadısına gönderilen 10 Za. 1027 (29 Kasım 1618) tarihli hüküm: BOA, **MD**, nr. LXXXII, s. 5/11.

²³⁷ Yusuf Halaçoğlu, **A.g.e.**, s. 129-130.

²³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 2.

²³⁹ Mustafa Bilge, **A.g.e.**, s. 135.

²⁴⁰ Cahit Baltacı, **A.g.e.**, s.192.

Dârü'l-hadis Medresesi: İlk devir Osmanlı darülhadislerinin en meşhurdur²⁴¹. Sultan II. Murad tarafından 1435 yılında yaptırılmış olan medrese Kaleiçi'nde Tunca nehri kenarındadır²⁴². Bu Darülhadis Osmanlı medrese teşkilatının dönüm noktasıdır²⁴³ ve zamanında en yüksek ilmi seviyede bulunduğu ve bu durumu uzun müddet koruduğu bilinmektedir²⁴⁴. Bugün binasından hiçbir iz kalmayan medresenin ilk müderrisi Fahreddin-i Acemi'dir²⁴⁵. Medrese, kurulurken Darülhadis olarak yapılmış ancak kurulduğu ilk günden itibaren aynı zamanda cami olarak da kullanılmıştır. Bugün tek kubbeli bir minaresi ile cami olarak kullanılmaktadır.

Şah Melek Medresesi: Şah Melek Paşa mahallesinde Şah Melek Camii sokağındadır²⁴⁶. Yıldırım Bâyezid, Musa Çelebi, Mehmed Çelebi ve II. Murad devrinde yaşamış olan Amasyalı Şah Melek Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bugün ayakta olan caminin yanında iken yıkılmış olan medresenin yapılış tarihi belli değildir. Kitabesine göre cami II. Murad devrinde 1429 tarihinde yapılmıştır. Medrese de bu tarih veya buna yakın zaman da inşa edilmiş olmalıdır²⁴⁷.

Bevvab Sinan Medresesi: II. Murad devri vezirlerinden Sinaneddin Yusuf Paşa tarafından yaptırılmıştır. Küçük medrese de denilen medrese Hızır Ağa mahallesindedir.

Saruca Paşa Medresesi: Edirne'de Taşlık civarında kendi adına bir mahallesi de olan Saruca Paşa Enderun'da yetişmiştir. II. Murad zamanında Beylerbeyilik ve 1429'da vezir olmuştur. Medresenin vakfiyesi yoktur ve müderrisleri hakkında da bilgimiz sınırlıdır²⁴⁸.

²⁴¹ Ali Yardım, "Dârülhadis", **DİA**, VIII, s. 530.

²⁴² Ahmet Gül, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dârü'l-Hadislerin Yeri**, Ankara 1997, s. 143.

²⁴³ Selahattin Yıldırım, "Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darülhadisi", **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23-25 Ekim 2003, s. 681.

²⁴⁴ Mustafa Bilge, **A.g.e.**, s. 140.

²⁴⁵ Ahmet Gül, **A.g.e.**, s. 143; Ali Yardım, **A.g.m.**, s. 530.

²⁴⁶ Ahmed Bâdi, **A.g.e.**, s. 111.

²⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. Cahid Baltacı, **A.g.e.**, s. 91.

²⁴⁸ Mustafa Bilge, **A.g.e.**, 158. Saruca Paşa Medresesinin bulunduğu yer olarak Gelibolu da gösterilmektedir. Bkz. Cahit Baltacı, **A.g.e.**, s.407.

Şeyh Şüca'uddin Medresesi: Şeyh Şüca'uddin II. Murad devrinde yaşamıştır. Adına bir mahallesi de olan Şeyh Şüca'uddin namına Medresesini II. Murad yaptırmıştır. Medrese eski sur yakınlarında Tunca Nehri kenarında bulunan Debbaghane'de inşa edilmişti

Beylerbeyi Medresesi: Yeri bugün bilinmeyen medrese Sultan II. Murad'ın Rumeli Beylerbeyi olan Sinan Bey'in eseridir. Sinan Bey Edirne'de bir cami, bir imaret kurmuş olup türbesi de bu şehirdedir. Kendi adına bir mahallesi de bulunmaktadır.

Molla Fahreddin Acemi Medresesi: II. Murad ve Fatih Devri âlimlerindedir. Hadis üzerinde ihtisası olduğu için Darülhadis medresesinde müderrislik de yapmıştır. Horozlu ve Şeceriye Medresesi olarak da bilinen²⁴⁹ medrese Üç Şerefeli Cami yanında Saraçhane'de Horozlu Yokuşunda iken yıkılmış ve yerine 1877'de Islahhane yapılmıştır²⁵⁰.

Halebîye Medresesi: I. Murad tarafından kiliseden camiye çevrilen ve Kale içinde eski Kemerli Havuz Mahallesi'nde Halebîye cami yanında II. Murad tarafından yaptırılmıştır. Zamanında yakınındaki Keçeciler Kapısı içinde kazancı çarşısı olduğundan Kazancılar Medresesi de denildiği Hadayıl-ül Hakayik'de Bursalı Ebu Bekir ve Amasyalı Taceddin Efendilerin çevirilerinde yazılıdır²⁵¹. 1752 yılında meydana gelen depremde yıkılmış olan medrese vakıfları olmadığından tekrar inşa edilememiştir.

Anbar Kadı Medresesi: Kurucusu ve inşa tarihi belli değildir ve medresenin yeri bugün bilinmemektedir. Abdurahman Hıbrî, Ahmed Badi ve Evliya Çelebi eserlerinde sadece medresenin adına rastlanır.

²⁴⁹ Osman Nuri Peremeci, **A.g.e.**, s. 114.

²⁵⁰ Cahit Baltacı, **A.g.e.**, 564-565.

²⁵¹ Ahmed Bâdi, **A.g.e.**, s.108.

Ahi Çelebi Medresesi: Kurucusu Kemaleddin Tebrizi'nin oğludur. Fatih Sultan Mehmed tarafından kendi darüşşifasına hekimbaşı tayin edilen, II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde tabib-i Sultani hizmet veren Ahi Mehmed Çelebidir. Ahi Mehmed Çelebi'nin bundan başka Edirne'de bir mektebi ve hamamı vardır²⁵².

İbrahim Paşa Medresesi: Kurucusu Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid zamanı vezirlerinden Çandarlı-zade İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa Mahallesi'nde ve Çokalıcı Sokağında bulunan medrese 1877 istilasında yıkılmıştır. Medrese için, Edirne'de Hisariçi'nde Kuruçeşme'de senelik geliri 4000 akçe olan bir hamam, Debbağlar Köprüsü yakınında Köse Musa dolabı denilen dolab ve bahçe, hamama bitişik evler, Gazi Hoca Mahallesi'nde evler ve odalar, Tahtakale'de kervansaray ve Kavaklı Mescidi yakınında evler ve Yenicami yakınında dükkân, Kepeciler sokağında iki dükkân, Darü'l-hadis vakfi üzerinde bir ev, Kuruçeşme Mahallesi'nde hamam yakınında bazı yerler, Kavaklı Mescidi karşısında fevkani ve tahtani evler ile Gelibolu'da bir mahzen ve dört dükkân vakfedilmiştir²⁵³.

II. Bâyezid Medresesi: Sultan Bâyezid tarafından kurulan medrese Edirne'de Tunca Nehri kenarında bulunan cami, darüşşifa, hamam, imaretten oluşan külliyeinin içerisinde yer almaktadır. Camiinin dış avlusunun sağında yer alan medrese kubbeli, revaklı bir şadırvan avlusunu çevreleyen 18 hücre, dersane-mescidden meydana gelmiştir²⁵⁴.

Selimiye Medresesi: II. Selim'in kurucusu olduğu medrese 1572–73 yıllarında tamamlanmıştır. Selimiye Camiinin kible tarafında ve solda yer alan medrese bugün eski eserler müzesi olarak kullanılmaktadır. Medreseye müderris medresesi de denir. Medrese 1878'de askeri cezaevi olarak kullanılmaya başlanılmış ve 1913-1914'de tahliye edilerek askerler, II. Bâyezid medresesine nakledilmiştir.

²⁵² Cahit Baltacı, **A.g.e.**, s.72.

²⁵³ Baltacı, **A.g.e.**, s. 126.

²⁵⁴ Semavi Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", **DİA**, VI, s. 44.

Ali Paşa Medresesi: Kurucusu Atik Ali Paşa'dır. Medresenin yeri ve inşa tarihi belli değildir. Ancak XVI. yüzyıl başlarına ait bazı in'âm kayıtlarında medresenin ismine rastlanmaktadır²⁵⁵

Bunlardan başka Edirne'de Hacı Alamüddin Medresesi, Hüsamüddin Medresesi, Yakut Paşa Medresesi, Çuhacı Medresesi, Emiye Medresesi, Kadı Mahmud Medresesi, Şeyhi Çelebi Medresesi, Taşlık Medresesi, Çakırcı Paşa Hasan Paşa Medresesi, Gülçiçek Hatun Medresesi, Hacı Kemaleddin Medresesi'dir.

---

²⁵⁵ Baltacı, **A.g.e.**, s. 558.

III. BÖLÜM

İÇTİMAİ HAYAT

A. Aile

Türkler aileye ve aile hayatına çok büyük önem vermişlerdir. Aile baba hâkimiyetine dayanmakla beraber, kadının da ailede çok önemli bir yeri vardır. Kadın aile içinde erkeğin haklarına yakın haklara sahiptir. Osmanlı aile hukuku İslam aile hukukunun çizdiği sınırlar doğrultusunda oluşmuş olup, bu ilkelere ters düşmeyen, örf ve adetlerden kaynaklanan bazı farklı uygulamalar da görülmektedir²⁵⁶. Osmanlı ailesi, ana, baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Babanın yönetiminde kurulan aile genel olarak 4–7 kişiden meydana gelmektedir. Ancak, zengin ailelerde nine, dede, kardeş, köle ve cariyelerin de eklenmesi ile büyük aile tipleri de görülmektedir.

Aile hukuku esas itibarıyla evlenmeme müessesesine dayanmaktadır²⁵⁷. Aile, evlenmeye karar veren kız ve erkek çocukların ailelerine danışarak çoğu zaman bizzat veya her ikisinin de mahkemeye vekil göndermesi ile kurulmaya başlanırdı. Devamında ise eve mahkeme tarafından gönderilen vekil vasıtası ile şahitler huzurunda nikâhları kıyılarak aile tamamen kurulmuş olurdu²⁵⁸. Evlilik sözleşmesi tamamen medeni bir şekilde kadının önünde gerçekleşirdi²⁵⁹.

İslam hukukuna göre nikâh sırasında erkeğin eşine, üst sınır belirtilmeyen bir mehir verilmekte idi²⁶⁰. Herhangi bir müslümanla evlenen kadın zimmî de olsa mehir alır²⁶¹. Mihr-i müeccelin verildiğine dair zevcenin tasdiki mahkeme-i şer'iyede kayıt olmalıdır. Boşanma halinde zevce kendi rızası ile mihr-i müeccelden

²⁵⁶ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", **Türkler**, X, Ankara 2002, s. 375.

²⁵⁷ Halil Cin, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya 1988, s. 39.

²⁵⁸ J. Schacht- W. Heffening, "Nikâh" **İA**, IX, s. 257–273.

²⁵⁹ Hüsameddin Erdem, "Türk Ahlakı", **Türkler**, V, Ankara 2002, s.572.

²⁶⁰ O. Spies, "Mehir", **İA**, VII, s. 494.

²⁶¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul 2000, s. 64.

vazgeçebilmektedir. Edirne’de Türk ailelerin yaptığı evliliklerde mehir miktarı verilmiş ancak mehir ile ilgili fazla bir bilgi yoktur.

Mihr-i müeccellerde en çok rastlanan miktar 1.000–1.500 akçe arasındadır²⁶². Birden fazla hanımla evli olanlar hanımlarına birbirine yakın miktarlarda mehir ödemişlerdir. Üç hanımla evli olan İbrahim bin Hasan üç hanımına 800, 900, 1000 akçelik mehir ödemiştir²⁶³.

Bir erkeğin aynı anda evli olabileceği eş sayısı İslam hukukuna göre bazı şartlar çerçevesinde dört olarak belirlenmiştir. İslam’ın çok eşle evliliğe izin vermesine rağmen, Türklerde genellikle tek kadınla evlilik mevcuttur. Edirne’de de durum böyledir. Tereke kayıtlarına bakıldığında birden fazla kadınla evlenmiş erkek sayısı oldukça azdır. Bu durum bize Edirne’de erkeklerin çoğunun tek eşliliği tercih ettiklerini gösterir.

Şeriyeye Sicillerine göre tek eşle olan evlilik yaklaşık olarak % 95’ten fazla, iki eşle yapılan evlilik ise % 3 civarındadır. Üç veya daha fazla hanımla yapılan evlilik yüzdesi ise, % 2’den azdır²⁶⁴. Tereke kayıtları incelendiğinde, çalıştığımız dönemde birden fazla hanımla evlenen erkek sayısı dört olarak tespit edilmiştir. Bunlar; Hasan Halife bin Hayrullah²⁶⁵, Hacı Cafer bin Mehmed²⁶⁶, Hamza bin Abdullah²⁶⁷ ve Hacı İbrahim bin Hasan²⁶⁸’dır ki üç hanımı vardır.

Bunlardan Hacı Halife bin Hayrullah’ın iki hanımı vardır ve öldüğü zaman miras taksimi yapılmamıştır. Sebebi ise, borçları terekesinden fazladır. Eşi Fatıma hanıma iki yüz kırk dört akçe mihr-i müeccel ve diğer eşi Hasene Hanıma kırk yedi akçe borcu vardır. Hacı Cafer bin Mehmed’in ise iki hanımı vardır ve bunlardan eşi

²⁶² EŞS, Defterler XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, muhtelif sayfalar.

²⁶³ EŞS, Defter XIV, vrk. 28; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, A.g.t., s. 136.

²⁶⁴ Ö. Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545–1659), Belgeler, C. III/5-6, s. 11–12.

²⁶⁵ EŞS, Defter, XIV, vrk. 18; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, A.g.t., s. 137.

²⁶⁶ EŞS, Defter, XVIII, vrk. 37; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, A.g.t., s. 137.

²⁶⁷ EŞS, Defter, XVIII, vrk. 70–71.; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, A.g.t., s. 137.

²⁶⁸ EŞS, Defter, XIV, vrk. 28; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, A.g.t., s. 137.

Rabia Hanıma dört bin akçe ve diğer eşi Kamile Hanım'a ise altı bin akçe mehir ödemiştir. Hamza bin Abdullah'ın da iki hanımı vardır ve bunlardan eşi Gülahmer hanıma beş yüz akçe, Sakine isimli hanımına ise dört yüz akçe mehir ödemiştir. Bu hanımlar mirastan yüz altmış dokuzar akçe hisse almışlardır.

Kadının erkekten önce ölmesi halinde mihr-i müecceli terekeye kaydedilirdi. Örneğin 19 Cemaziyelevvel 990 (11 Haziran 1582) tarihli tereke kaydında, Kızıl Minare Mahallesi'nde vefat eden Rahime Binti Cafer'in bin akçe tutarındaki mihr-i terekesine kaydedilmiştir²⁶⁹.

Mehirden başka ölen erkeğin eşlerine de mirastan pay ayrılmaktaydı. Mesela Kasım Paşa mahallesi sakinlerinden Durak bin Mustafa'nın zevcesine 800 akçe mihr-i müeccelden başka mirastan da 319 akçe pay düşmüştü. Bu mirastan bir kızı 445 akçe diğer iki oğlu 890'ar akçe pay almışlardı²⁷⁰

Çocuk sayısı tereke kayıtlarına bakıldığı zaman genel olarak iki veya üç çocuktur. Mesela Cübbe Ali Mahallesi'nde vefat eden Ali kızı Hatice'nin iki kız çocuğu vardır²⁷¹. Yine Yahşi Fakih Mahallesi'nde vefat eden Muharrem kızı Yemen Hatun'un iki kız ve bir oğlu vardır²⁷².

Ailede eşler arasında özellikle ölümden sonra çocukların bakımı için günlük olarak hesaplanan ve verilen para olan nafaka çocukların geleceklerini bir nevi garanti altına almaktadır. Nafaka, sözlük anlamı sarf etmek olup, dar manada hak sahibinin yiyeceklerini temin etme; geniş manada da giyecek, mesken ve hizmetçi masraflarını temin etmek olarak gösterilebilir²⁷³. Şeriye Sicillerinde bulunan kayıtlarda nafaka ile ilgili bilgiler mevcuttur. Nafakalar şahısların ödeme güçlerine bağlı olduğu için günlük bir akçelik ödemeler mevcuttur. Zilhicce 989 tarihli Şeriye Sicilinde Mehmed bin Sinan Bey'e annesi Rabia Hatun'un isteği ile günlük beş

²⁶⁹ EŞS, Defter, XVI/ B, vrk.91–92.

²⁷⁰ Evail-i M. 1006 (14-23 Ağustos 1597) tarihli tereke kaydı için bkz. EŞS, Defter, XVIII, vr. 7.

²⁷¹ EŞS, Defter, XVI/ B, vrk.16.

²⁷² EŞS, Defter, XVI/ B, 17.

²⁷³ Ahmet Yiğit, A.g.t., s. 138.

dirhem nafaka bağlanmıştır. Belgenin derkenarında “*bu suretler gaflet olunup sonra hatıra gelinip bu mahalde kayd olundu*” yazılmıştır²⁷⁴. Nafaka olarak ödenen en yüksek miktar, Zilhicce 989 tarihinde Müderris Abdullah Efendi bin Hacı Ziyaeddin’in kızı Aişe’ye verilen günlük yedi akçedir²⁷⁵.

İslam hukukunda “talak” kocanın tek taraflı irade ile evliliği bitirmesidir²⁷⁶. Boşanmayı gerçekleştiren koca iddet²⁷⁷ nafakasını ve kadının mihr-i müeccelini ödemek zorundadır. Sebepsiz boşanmalar dinen hoş görülmemekle birlikte koca, talak için bir sebep göstermek zorunda değildir²⁷⁸. Aile kurumu boşanmanın dışında ölüm hadisesi ile de son bulmaktaydı. Mirasla ilgili hükümler, kadı ve şahitler huzurunda yapılarak varislerin durumu tespit edilirdi²⁷⁹. Bundan sonra ölenin malları mirasçıları arasında paylaştırılırdı. İslam hukukuna göre, ölen kişinin malları mirasçılar arasında paylaştırılmadan önce ölenin cenazesinin münasip şekilde kaldırılması için gerekli teçhiz ve tekfin masrafları yapılırdı. Ölenin terekesi bu masrafları karşılamaz ise beytü'l-mal tarafından karşılanırdı. Daha sonra yapılan işlemler ise sırası ile şu şekildedir, ölenin borç ve alacakları, dellaliye masrafı, resm-i kısmet, mehir, kitabet, bac ve harc-ı ma'kul belirlenmektedir²⁸⁰. Meselâ 13 Ca. 990’da (5 Haziran 1582) vefat eden imam Hasan Halife bin Bali’nin terekesinden biri vakıf olmak üzere beş ayrı borç çıkmıştır. Ayrıca resm-i kısmet, harc-ı makul, suret-i defter, hüccet-i sulh, resm-i tapu, dellaliye ve ihzariye masrafları görülmektedir²⁸¹

²⁷⁴ EŞS, Defter, XVI/B, vrk. 21.

²⁷⁵ EŞS, Defter, XVI/B, vrk. 14.

²⁷⁶ M. Akif Aydın, **İslam-Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul 1985, s.36.

²⁷⁷ Kocasından ayrılan kadının tekrar başkası ile evlenmek için beklemek zorunda olduğu süre. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Lûgat**, Ankara 2003, s.410; Ayrıca Bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul 2001, s. 929.

²⁷⁸ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, **Türkler**, X, Ankara 2002, s.369.

²⁷⁹ Halime Doğru, **Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli’de Yaşam**, İstanbul 2007, s. 21.

²⁸⁰ EŞS, Defter, XIV, vrk. 16; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 139.

²⁸¹ EŞS, Defter, XVI/B, vr. 57B

Ölen kişinin borçları bıraktığı mirastan fazla ise hâkim emri ile terekesi satılır ve bedeli alacaklılar arasında paylaşılır²⁸². Techiz ve tekfinin haricinde fakirler için yemek parası ayıranlar da vardır.

Borç ve alacakların hesaplanmasında, vasiyetlerin yerine getirilmesinde ve yetimlerin haklarının korunmasında ölen kişi vasi tayin etmemiş ise, vasi tayinini hâkim yapardı.

Bazı şahıslar ise ölmeden önce, mallarını mescitlere, imamlara ve müezzinlere verilmek üzere vasiyet eder veya vakfedebilirdi. Hafız Ahmed Mahallesi'nde ölen Hacı Nuri muhallefatından Kızılca Mescid imamına, müezzinine, techiz ve tekfinine 26.395 akçe vasiyet etmiştir²⁸³. Aynı şekilde Kerime Hatun malının üçte birini teşkil eden 7.336 akçeyi vakfetmiştir²⁸⁴.

İslam hukukuna göre mirasçuları mevcut olan bir kişi malının ancak üçte birini vakfedebilirdi. Bu miktarı aşan vasiyetler için ise varislerden müsaade istenir ve eğer müsaade edilmez ise vasiyet yerine getirilmez idi. Mirasçı olmadığı zamanlarda ise malın tamamı vasiyet edilebilirdi. Tereke kayıtlarına baktığımızda ise malının üçte birini vakfedenler çoğunluktadır. Aişe Hatun muhallefatinin toplamı olan 25.129 akçenin 8.076 akçesini vasiyet etmiştir²⁸⁵. Aişe Hatun binti Abdullah, techiz ve tekfini ile beraber malının üçte biri olan 2.190 akçesini vasiyet etmiştir²⁸⁶. Tacir Hacı Kasım bin Derviş techiz ve tekfini ile beraber 5.561 olan muhallefatından 1800 akçe vasiyet etmiştir²⁸⁷.

Halil Cin'e göre mirasçı olabilmek için hür olmak şartı vardır. Efendisine meşru bir çocuk doğuran yani anne olan cariyeye efendisinin ölümünden sonra azat edilmiş sayılır ancak buna rağmen efendisinin mirasçısı olmaz²⁸⁸. Bu bilgiye rağmen

²⁸² Ö. Lütfü Barkan, **A.g.e.**, s.19.

²⁸³ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk.9; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 139.

²⁸⁴ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk.56; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 139.

²⁸⁵ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk.6; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 140.

²⁸⁶ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk.70; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 140.

²⁸⁷ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk.78; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 140.

²⁸⁸ Halil Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, İstanbul 1985, s.180.

tereke kayıtlarında köle ve cariyeler, efendileri tarafından mallarının üçte birine varis olarak gösterilebilmekte veya kendilerine hisse de ayrılabilir²⁸⁹. Bunun yanında bazı kimselerin azadlı kullarına mülklerinden bir kısmını vakfettikleri görülmektedir. Mesela, Çokalca Mahallesi sakinelerinden Rabia Hatun, azadlısı Kel Ahmed'e ve evladına, onun neslinin sona ermesinden sonra diğer azadlılarına on yedi zira yeri tasarruf etmek üzere vakfetmiştir²⁹⁰. Ayrıca azadlıların vakıflara yönetici olduklarına rastlanmaktadır. Mesela Sarraf Muslihiddin vakfının mütevelliyesi azadlı cariyelerinden Mirim Hatun idi²⁹¹.

Ölen kişinin vasiyetleri de yerine getirildikten sonra, menkul ve gayr-i menkuller, şer'i hukuka göre mirasçılar arasında paylaşılırdı. Bunun örneği hemen tüm tereke kayıtlarında mevcuttur.

Çocuklar arasında miras taksiminde de şer'i hukuk kuralları geçerlidir. Buna göre, mirastan erkek kardeş kız kardeşin iki katı pay almaktadır. Örneğin Yahşi Fakih Mahallesi'nde vefat eden Muharrem kızı Yemen Hatun'un 9.780 akçelik muhalefatından oğluna 2.852 akçe ödenirken iki kızına ise 1.426'şar akçelik pay bırakılmıştır²⁹².

Miras konusunda Hristiyanlardan terekeye kaydettirdikleri mallarını İslami usullere göre taksim ettirenler de vardır. Kaleiçi'nde Hristo Mahallesi'nde oturan İskarlet veledi Yani'nin terekesi İslami usullere göre taksim edilmiştir. Toplamda 8.000 akçe olan tereke; hisse-i ibn 3.000, hisse-i ibn 3.000 ve hisse-i zevc 2.000 olarak dağıtılmıştır²⁹³. Ölen Dimitri'nin toplamda 21.000 akçe olan muhalefatı da

²⁸⁹ Ahmet Yiğit, **A.g.t.** s.140.

²⁹⁰ **EŞS, Defter**, XVI/B, vrk. 12a.

²⁹¹ BOA, **KK**, nr. 215, s. 167. Ancak Mirim Hatun yerine kaymakam tutup birlikte vakfın 14.400 akçe parasını zimmetlerine geçirdikleri ve bu yüzden tevliyetten alındığı anlaşılmaktadır. Ancak tekrar tevliyeti alması üzerine teftişi için Edirne kadısına hüküm yazılmıştır.

²⁹² **EŞS, Defter**, XVI/B, vrk.17.

²⁹³ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk. 5; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 141.

Edirne kassamı²⁹⁴ tarafından taksim edilmiştir, taksimat ise, eşine 2.625, üç kızına 3.674'er akçe, oğluna ise 7.349 akçe şeklinde olmuştur²⁹⁵.

B. Kullanılan Günlük Eşyalar

1. Evler

Şehirlerde insanların zamanlarının çoğunu geçirdikleri temel fiziki mekân evlerdir. Evler aynı zamanda mahallelerin çekirdeğini oluştururlar. Bu bakımdan evlerin fiziki yapısı bu evlerde yaşayan insanların sosyal hayatlarının da bir nevi göstergesi gibidir²⁹⁶.

İkamet mekânları olan evler çeşitli özelliklere sahiptirler. Evlerin üst katına fevkani alt katına da tahtani denilmekteydi. Evlerdeki bazı bölümlerin fazlalığı ya da azlığı ev sahibinin sosyo-ekonomik durumunu da ortaya koyar nitelikteydi.

Edirne'deki evlerde sofa, odalar bulunmakta olup ekmeğin evde pişirilmesinden dolayı fırınlar da evlere dâhildir. Evin durumuna göre ambar ve hamam da bulunabilmekteydi. Bunlarda başka selamlıkları bulunan evlerden bahsetmek mümkündür²⁹⁷. Evlerin bir kısmı da dâhili ve harici olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Evlerin hemen hemen hepsinde tuvalet ve su kuyusu bulunmaktadır. Örneğin Şarabdar Hamza Bey Mahallesi'nde vefat eden Hoca İlyas kızı Sitti Hatun'un evinde çardağı, su kuyusu, kenefi, ahır, bulunmaktadır²⁹⁸.

Lady Montaqu ise Edirne'deki evlerin dışının fazlaca süslü olmadığı ve hemen hepsinin tahta olduğunu, küçük veya büyük her evin iki bölümden oluştuğunu

²⁹⁴ Varisler, mirasçılar arasında mirası taksim eden mahkeme görevlisidir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **A.g.e.**, s.494. Miras taksim işinin mahkemeye intikal etmesiyle -intikal sebebi genellikle ya varislerden birinin müracaatı veya mahkemenin terekeye müdahale hakkının doğmasıdır- kassamın görevi başlamış olurdu. Geniş bilgi için bkz. Said Öztürk, **Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri**, İstanbul Nisan 1995, s.74.

²⁹⁵ **EŞS, Defter**, XVIII, vrk. 8.

²⁹⁶ Cevdet Dadaş, Zekâi Mete, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya'da Sosyal Hayat III/I**, Kütahya 2002, s. 5.

²⁹⁷ **EŞS, Defter**, XVI/ B, vrk. 45.

²⁹⁸ **EŞS, Defter**, XVI/ B, vrk. 11; Ayrıca bakınız Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 141.

ve dar bir geçitle bağlantı sağlandığını söylemektedir. Birinci kısmın önünde geniş bir avlu ve etrafında da üstü örtülü galeriler vardır ve bu galeri de odalara bağlantılıdır. Odalar genellikle büyüktür. Renkli camlardan yapılmış genelde iki sıralı pencereler mevcuttur. İki kattan fazla evler o dönemde çok azdır²⁹⁹.

a) Mutfak Eşyaları

Ev içerisinde kullanılan günlük eşyaları tespit etmek sosyal hayatın tespiti için oldukça önemlidir. Aile fertlerinin kullanmış olduğu günlük eşyaları en iyi şekilde tereke defterlerinden tespit etmek mümkündür. Bu eşyaları mutfak eşyaları, giyim eşyaları, mefruşat, ziynet eşyaları, kumaşlar, kitaplar ve herhangi bir sınıflamaya tabi tutamadığımız diğer ev eşyaları gibi muhtelif sınıflara ayırmak mümkündür.

Osmanlı mutfacı Devlet'in kurulma aşamasında daha sade iken XVI. yüzyılda çok daha zengin bir hal almış ve dünyanın en büyük mutfacı haline gelmiştir³⁰⁰. Mutfakta kullanılan kesici aletlerin başında bıçak ve satır gelmektedir. Tas, tabak ve sahanın kevgir sahan, çini sahan, çini çanak gibi çeşitlerine rastlamak mümkündür. Sini, tepsi, demir sini, börek tepsisi, pekmez tavası, demir sac mutfakta kullanılan eşyalara diğer örneklerdir.

XVI/B numaralı tereke defterine göre mutfak eşyalarının en düşük ve en yüksek fiyat aralıkları şu şekildedir.

TABLO V: MUTFAK EŞYALARI

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Tepsi	6	6-38B	81	17B
Havan	3	57B1	17	15B
Tencere	2	18B	110	57B1
Dipli tepsi	20	7	27	6

²⁹⁹ Lady Montagu, **Türkiye Mektupları 1717–1718** (çev. Aysel Kurutluoğlu), Yayın yeri yılı yok, s. 71.

³⁰⁰ Yasemin Ersoy, "Türk Mutfak Kültürü", **Türkler IV**, Ankara 2002, s. 224.

Börek tepsi	12	33A	51	17B
Çarhi tepsi	28	60B2		
Küçük tepsi	5	33A	20	33A
Tepsi nuhas (bakır)	15	29A1		
Türki tepsi	9	13A1		
Köhne tepsi	1	7		
Tepsi kuzu	85	33A		
Çini tepsi	10	33A		
Çini tabak	5	33A	8	33A
Ağaç havan	5	33A		
Kazgan	77	57B1	95	13A1
Cam kâse	22	7	12B	7
Tas	5	13B	30	29A1
Kâse	3	15B	6	15B
Sahan-ı türkî	10	30A2	74	33A
Dipli sahan	9	6	67	60B2
Dipli tas	6	6	50	18B
Cam tas	40	33A		
Köhne cam tas	11	7		
Küçük tas	9	13A1		
Tas-ı kebir	33	29A1		
Kapaklı tas	20	49B	63	18B
Sahan	3	13B	36	17B
Dendani sahan	26	7	100	7
Sahan sağır	8	49B		
Tencere sağır	5	33A	63	49B
Tencere kebir	25	60B2	129	57B1
Haşeb sini	2	13B		
Küçük sini	33	13A1	42	13A1
Nühas sini	23	33A	100	60B2

Sini	2	13B	150	13A1
Bıçak	51	7		
Kepçe	4	13B		
Kazgan-i sağır	50	26A2		
Kefkir sahan	15	7		
Taba-i dest	2	38B	12	29A1
Taba	1	12B	35	7
Taba kebir	36	57B1	74	57B1
Taba-i kebab	21	17B		
Taba küçük	8	33A		
Köhne taba	8	13A1		
Sofra	6	12B	12	12B
Sini nuhas (bakır)	126	26A2		
Sahan türki sağır	8	33A		
İbrik sağır	25	33A		
Bakraç	3	38B	23	38B
Bakraç kebir	16	33A		
Bakraç sağır	12	33A		
Maşraba	2	7	8	49B
Maşraba kebir	30	33A		
Maşraba sağır	7	33A		
Güğüm-i kebir	50	33A		
Maşraba çini	3	33A		
İbrik	5	57B1	33	13A1
Küçük sahan	10	7	33	7
Nakışlı sofra	86	18B		
Basma sofra	20	13A1		
Sofra münakkaş	10	33A		
Güğüm	31	13A1	53	38B
Ahen kebab	4	12B	8	6

Tekne	6	13B	13	15B
Kefkir	14	30A2		
Köhne kalbur	4	13B		

b) Giyim Eşyaları

Tereke kayıtları kentli kadınların giysi ve ziynetleri konusunda da kaynak olmuştur. Giyim, insanların toplum içindeki yerlerini ortaya koyduğundan ve ayrıca İslam dininin temizliği emretmesinden dolayı Osmanlılarda en çok dikkat edilen konuların başında yer almaktadır.

Edirne için de aynı durum geçerlidir. Belgelerde çeşitli kadın ve erkek kıyafetlerine rastlanmakla beraber kadınlarda en çok feraceye rastlanır. Feracenin de değişik türlerinden moru, sofı, siyahı, küreklisi, kırmızısı en çok tercih edilenlerdendi. Aynı şekilde kuşağın ve peçenin de çeşitleri kullanılmıştır Eşyalar arasında ütünün bulunması giyim ve temizlik konusunun önemini gösterir niteliktedir. Terekelerde genellikle kullanılan giyim eşyalarının isimleri ve akçe olarak değerleri verilmektedir.

Fakir kadınların giysileri hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Durumu iyi olan kadınlar ise giyimlerinde daha çok pamuklu ya da ipekten bol biçilmiş, ince bir iç gömlekle, beli bir kuşakla bağlanan yine bol bir şalvardan oluşan kıyafetleri tercih ederlerdi. Bunun üzerine de entari giyilirdi. Sadece üst tabakadan kadınlar değil zengin kentli kadınlar da entarilerini kadife veya ipekten yaptırırlardı. Özellikle saraylı kadınların kıyafetlerinde altın sırma dikkat çekicidir³⁰¹. Olanakları daha sınırlı olan kadınların entarileri ise daha ucuza mal edilebilen beledi denen bir kumaşla dikilirdi. Entarinin üzerine ayrıca dolama denilen bir tür yelek giyilirdi³⁰².

³⁰¹ Süheyl Ünver, *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz*, Ankara 1999, s.15.

³⁰² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul 2005, s. 125.

1717 yılında Edirne'ye gelen Lady Montagu'nun Lady Mar'a yazdığı 1 Nisan 1717 tarihli mektubunda Türk kadının giyimi ile ilgili verdiği ayrıntılı bilgilerden genel olarak bir fikir sahibi olabilmekteyiz. Mektubunda, Lady “ *gayet geniş bir şalvarım var. Bu gayet ince, gül pembesi, kenarı sırmalı kumaştan yapılmış bir şalvar. Terlikler sırma işlemeli beyaz deriden yapılmış. Şalvarın üstüne sarkan tül gömlek tamamen işlemeli. Gömleğin kolları kolumun yarısına kadar iniyor ve çok geniş. Yakasını elmas bir düğme ilikliyor. Göğsün renk ve şekli gömlekten tamamen görülüyor. Entari ise sanki vücuda göre biçilmiş ceket. Fakat benimki beyaz sarı kumaştan yapılmış kenarı ise gayet kalın sırma işlemeli. Bu çeşit elbisenin düğmesi elmas veya inci olması lazımdır....Bele aşağı yukarı dört parmak kalınlığında bir kemer takılıyor. Zengin kadınlar kemerlerini değerli taşlarla süslüyor. ...*”³⁰³.

Erkek giyimine ait malzemeler ise, börk, destar, serpuş, gömlek, dolama, çakşır, şalvar ve kaftan olarak sıralanabilir. Renklerde ise çoğunlukla yeşil ve mai tercih edilirdi.

Osmanlı toplumunda kürkün kullanımı ise oldukça yaygındır. Osmanlı kadınlarının gardırobunda çeşitli kürkler bulunmaktadır. Bu kürkler mevsime göre değişmektedir. Kış mevsiminde siyah tilki ve samur yaz mevsiminde hermin, ilk ve son baharlarda ise petit-gris giyilmektedir. Bunlardan en değerli olanı ise siyah tilki kürküdür³⁰⁴. Bunlardan başka kürk, devlet adamlarının statülerini belirleyen bir simge olarak ta ortaya çıkmıştır³⁰⁵. Buna bağlı olarak kürk ticareti hayli gelişmiştir.

EŞS XVI/B numaralı tereke kayıtlarına göre giyim eşyalarının en yüksek ve en düşük fiyat aralığını ise aşağıdaki tablodaki gibidir.

³⁰³ Lady Montagu, **A.g.e.**, s. 51–52.

³⁰⁴ Zeki Tekin, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, **Türkler**, X, Ankara 2002, s. 644.

³⁰⁵ İlker Er, Serdar Genç, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Balıkesir’de Giyim Kuşam”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XI, S. 19, Balıkesir Haziran 2008, s. 112.

TABLO VI: GIYİM EŞYALARI

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Serpuş	26	7		
Peçe	10	33A	20	6
Kuşak	3	12B	90	12B
Don	9	9A3	10	16A
Don gömlek	17	49B	32	12B
Beyaz çenber	10	15B		
Beyaz kuşak	28	15B		
Beyaz bez kese	6	15B		
Beyaz iç ön	20	13A		
Beyaz zibon	40	33A	47	47A2
Peştamal	12	30A2	30	7
Yeşil mintan	260	60B2	331	29A1
Yeşil zibon	120	17B		
Yeşil kutni zibon	117	16A		
Köhne yagmurluk	120	49B		
Yağmurluk	120	12B	227	12B
Eldiven	1	49B		
Dülbent örtüsü	140	38B		
Dülbent börtü	5	47A2		
Dülbent	70	49B	133	47B1
Siyah şalvar	80	7		
Hamam gömlegi	8	38B	114	6
Hamam peştamalı	40	38B		
Sarı zibon	24	6		
Mai kuşak	23	15B		
Mai iç etek	23	16A		
Mai zibon	44	16A		
Mor yelek çuka	115	29A1		
Mai diz çağşiri	17	29A1		

Mai muhattem kusak	63	38B	160	13A1
Mai kemha kaba	450	38B	525	60B2
Kırmızı mahtem kuşak	42	9A3		
Çenber	5	6	25	6
Çenber kolanı	4	47B1	7	18B
Uçkur makreme	2	15B		
Makreme gömlek	16	13B		
Makreme peçe	10	6	60	60B2
Zibon zerd(sarı)	40	33A		
Köhne şalvar	146	18B		
Köhne kürk	16	12B1	40	15B
Köhne astar	2	12B1		
Köhne kuşak	3	47A2		
Köhne aba	10	7	22	47B1
Köhne peştemal	26	7		
Köhne çalma kavuk	8	9A3		
Köhne gömlek	3	9A3	6	16A
Köhne dizlik kaba	11	26A2		
Köhne kaftan	10	38B		
Köhne çizme	5	49B		
Köhne kemer	10	49B		
İbrişim kuşak	63	7		
Bürüncük mai don	20	33A		
Alaca kürk	30	29A1		
Vale gömlek	10	6		
Dikme yakalı gömlek	88	16A		
Aba yörük	12	49B		
Sade kaba	145	60B2		
Kutni kaba	150	26A2		

Dürünk kemha kaba	662	33A		
Şalvar	300	12B		
Çizme	50	12B		
Astar	8	12B1		
Pare-i astar	5	13A1		
Enselik	765	6		
Çakal kürk	48	47A2		
Kavuk	1	57B1	9	7
Muhattem kuşak sürh	208	38B		
Beden zibonu	70	68B		
Zibon	24	12B		
Muhattem kuşak	57	26A2		
Ara beden zibonu	12	29A1		
Al zibon	40	9A3		
Kutni zibon	115	16A		
Alaca kuşak	16	9A3		
Hindi kuşak	47	16A		
Velence zibon	19	47B1	22	47A2
Velh don	30	16A2		
Kemer	10	12B		
Mintan kemha	100	38B		
Heybe	4	12B	12	18B
Uçkur	3	47A2	17	18B
Rüstemi kaba	37	47B1		
Siyah kaba	75	57B1		
Mai köhne kaba	30	30A2		
Enselik zer	740	38B	1080	33A
Köhne kutni kaba	40	33A		
Köhne gömlek	3	9A3	6	16A
Köhne kaba	12	26A2		

Köhne pust	6	26A2		
Köhne ihram	62	29A1		
Kaciverd-i kutni kaba	280	57B1		
Yörük dülbent	13	49B		
Aba çağşır	14	49B		
Diz çağşır	9	7	36	12B
Destarpuş	46	6	179	18B
İhram	39	12B	62	47A2
Küçük nimten	95	13A1		
Keş(ayakkabı)	30	12B		
Kemha sürh kaba	577	38B		
Mücevveze	6	12B		
Tirkeş	15	12B		
Tolga	140	12B		
Sof kaftan	150	57B1		

c) Ziyet Eşyaları

Kadınlar günlük kıyafetlerini, kullandıkları çeşitli takılarla da süslerlerdi. Bu süs eşyalarının türü ise genellikle altın ve gümüşdür. Kullanılan ziyet eşyalarına baktığımızda altın bilezik, kolyeler, halhal, çeşitli taşlarla hazırlanan yüzükler örnek verilebilir.

Ziyet eşyalarının en yüksek ve en düşük fiyat aralığı ise XVI/B numaralı deftere göre tablodaki gibidir.

TABLO VII: ZİYET EŞYALARI

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Altın bilezik	200	6	1250	17B
Altın bukağı	504	6		
Enselik zer	740	38B	1080	33A

Bilezik zer	2700	33A		
Sinebend-i zer	900	38 B	1837(24,5 MİSKAL)	33A
İnci gerdan	50	6		
İnci	1360	17B		
Hurde inci	10	38B		
Bir dizi inci hurde	200	38B		
Halhal zer 21 miskal fi 60	1258	33A		
Gümüş	196	13B		
Gerdan	90	17B	135	16A

d) Kumaşlar

Kumaş dokumacılığı, insanların soğuktan korunma, mevsimlere göre giyinme, örtünme istekleri sonucunda ortaya çıkmış en eski sanatlardandır. Kültürel ve sosyal yapı değişip geliştikçe, ihtiyaca, kültüre, iklime, kişinin zevkine ve çoğunlukla ekonomik duruma göre dokumalar dolayısıyla da kumaş isimleri çeşitlilik göstermiştir.

Bugün Türk kumaş ve kadifesi adı ile bilinen kumaşlar çoğunlukla XVI. yüzyıl ürünleridir. Bu yüzyılda Türk kumaşları en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından yaklaşık üç yüz yıl sonra devletin askeri gücünün yüksek seviyeye ulaşmasından sonra ordunun giyim ihtiyacını karşılayacak nitelikte bir dokuma sanayi gelişmiştir³⁰⁶.

Osmanlılar kumaşa, kıymetli mücevherler kadar değer veriyor, Hükümdarlara, devlet adamlarına, sanatkâr ve elçilere hediye olarak veriliyordu. Bu devirlerde sarayda, yalnız saray mensupları için kumaş dokuyan tezgâhlar kurulmuştur.

³⁰⁶ Mine Esiner Özen, "Türkçede Kumaş Adları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 33, İstanbul 1980/81, s. 291-292.

XVI. yüzyılda Osmanlı toplumunda Hint kumaşları da ayrıca rağbet görmüştür. Bu kumaşlar arasında en çok rağbet görenler ise ince lüks Hint pamuklularından yapılan dülbendler ve boğasilerdir. 1543 ve 1659 yılları arasında Edirne’de ölmüş olan 19 bezzazın stokları içinde ve terekesi kayıtlı 175 kişinin ev eşyaları arasında Hint menşeli şu pamuklu kumaşlardan Destar-ı Kanbil, kutni hindî laciverdi, peşgir-i hindî, hindî makrama, hindî yorgan, hindî kuşak ve hindî kırmızı boğasi dikkat çekmektedir³⁰⁷.

XVI/B numaralı tereke defterine göre belirlenen kumaş isimleri ve en yüksek ve en düşük fiyat aralıkları tablodaki gibidir.

TABLO VIII: KUMAŞLAR

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Kebe	25	12B1	90	9A3
Makreme	4	60B2	40	17B
Alaca came	90	15B		
Hatime	35	8	71	6
Köhne kebe	13	13B	58	7
Beyaz- sade	31	13A	73	16A
Beyaz kebe	32	7	60	49 B
Beyaz yen	2	33A	18	15B
Beyaz makreme	43	18B	62	33A
Beyaz yek	4	13A1		
Beyaz kutni came	140	13A1		
Beyaz velence	49	9A3		
Yeşil kebe	82	18B		
Yeşil ferace	39	29A1	400	6

³⁰⁷

Halil İnalçık, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, *ODTÜ Gelişme Dergisi 1979–80 Özel Sayısı*, s.17.

Yeşil kutni came	390	15B		
Yeşil nezkeb	41	16A		
Kalıçe	50	38B	738	18B
Küçük kalıçe	61	15B		
Köhne kalıçe	10	26A2	130	33A
Köhne siyah meşin	38	9B		
Siyah ferace	100	38B	715	57B1
Siyah çuka dolama	414	49B		
Köhne siyah ferace	69	26A2		
Siyah ferace çuka	430	33A		
Hamam makremesi	11	7	27	6
Mai çağşir	14	15B	45	29A1
Mai sade	40	7		
Mai yek	118	13A1		
Mai nezkeb	25	13A1		
Mor çağşir	45	47B1		
Mor ferace	72	29A1	402	12B
Köhne mor ferace	103	12B1	110	47B1
Köhne mor dolama	100	49B		
Mor çuka ferace	134	29A1	472	16A
Mai köhne kebe	56	7		
Köhne mai çuka	30	29A1		
Köhne mai velence	24	7	30	7

Köhne mai dolama	65	49B		
Köhne mai muhattem kuşak	23	49B		
Nakışlı makreme	57	18B		
Kırmızı velence	55	13A1		
Kırmızı kemha came	220	18B		
Kırmızı ferace	818	18B		
Kırmızı çuka ferace	325	49B		
Altınlı arakiye	20	13A1	70	6
Arakiye	3	47A2	53	16A
Arakiye-i zer	20	30A2	35	38B
Köhne arakiye	1	12B1		
Arakiye sade	4	38B		
Köhne çalma	9	7	69	7
Köhne makreme	3	33A		
Saçaklı makreme	35	13A1	60	6
Köhne sade	13	12B		
Köhne astar	2	12B1		
Köhne kürklü ferace	20	12B1	40	16A
Köhne garar	10	12B		
Köhne badiye	40	7		
Köhne sarı kebe	20	7		
Köhne kutni came	121	7		
Köhne küçük kaliçe	15	7		

Köhne bağdadi came	155	7		
Köhne dolama	38	9A3		
Köhne keçe	1	33A	72	7
Köhne velence	8	26A2	42	7
Köhne sürmai velence	48	49B		
Köhne ferace	60	13B	85	12B
Laciverd kebe	111	12B		
Laciverd ferace	406	18B	900	57B1
Dolama sıрмаi	34	47A2		
Alaca kemha yek	71	6		
Alaca kemha	730	6		
Laciverd-i kutni came	240	6		
Resen?	1	9A3		
Sade	17	12B		
Seraser came	675	12B		
Camedan	8	12B	12	18B
Kemha came	230	18B	900	16B
Bağdadi came	420	16A		
Muhayyer came	78	16A		
Sade came köhne	17	30A2		
Miski bagdadi came	530	13A1		
Küçük kaliçe	111	9A3		
Kebe-i küçük	10	33A		
Destmal	3	7	12,5	38B
Çatma	15	13B		
Keçe	2	15B	20	13A1
Keçe-i Selanik	63	57B1		

Nefti kebe	80	29A1	89	12B
Kalıç pasesi	6	15B		
Kumkuma	16	15B		
Kırba	1	12B	120	18B
Kendir	11	13A1		
Kebe-i Yanbolu	40	33A		
Mikraz	2	13A1		
Mutavassıt nakış	15	26A2		
Nefti çuka	33	30A2		
Derahim	19	13B		
Beledi yüz	55	15B		
Çağşir	2	12B1	80	9A3
Destar	25	12B1		
Dıkdık	15	12B		
Cedid destar	88	12B		
Dakik	20	12B		
Dolama	95	47B1	440	9A3

e) Kitaplar

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti mimarlık ve sanat başta olmak üzere en parlak devrini yaşamıştır. Bu ve daha sonraki dönemlerde padişah ve onun etrafındaki devlet adamlarının yaşantıları sürekli olarak ilgi ile izlendiğinden kültür durumlarıyla ilgili bilgi rahatlıkla bulunabilmektedir. Halkın kültür durumu ise Şeriye sicillerinde takip edilebilmektedir. Evlerde bulunan kitaplar halkın okuma oranını ortaya koyması bakımından ilginçtir.

Muhallefatlarına baktığımız evlerin genelinde en az bir Mushaf-ı Şerif görmek mümkündür. Bu durum ailenin zenginliğine göre değişiklik gösterir ve bu değişikliğin ölçütü evdeki kitabın sayısı veya fiyatı olabilir. Bundan başka evlerde,

hadis, tıp, tefsir, dil ve tarih gibi değişik konuları kapsayan kitaplar bulunmaktadır. Kuruçeşme Mahallesi'nde vefat eden Seyfi binti Aişe'nin Evasıt-ı S. 990 (7-17 Mart 1582) tarihli tereke kaydına göre evinde 11 adet kitap mevcuttur³⁰⁸. İbrahim bin Hasan'ın muhallelfatında 16 adet kitap kaydı bulunmaktadır. Bunların içinde bir cönk, dört cilt, üç tefsir ve bir Mushaf-ı Şerif görülmektedir³⁰⁹.

Vakıf ve tereke kayıtlarına bakıldığında Edirne şehrinde halkın yararlanması için cami ve mescidlerde kitaplıklar oluşturulmuş ve bunlar için vakıflar da kurulmuştur. Bu kitaplar dışarıya ancak özel izinlerle verilmiştir³¹⁰. Kitapların çoğunluğu İslami eserlerdir. Bu eserleri kendi aralarında tefsir, feraiz ve hadistir. Arapça, Türkçe ve Farsça lügatlerde bulunmaktadır. Tıp, tarih ve manzum olarak hazırlanmış muhtelif eserlerde mevcuttur.

Edirne'de de XVI. yüzyılın ikinci yarısında genellikle İslami eserler tercih edilmiştir ve şehirde okuma yazma oranının yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

XVI/B numaralı Şeriye Siciline göre kitapların fiyatları ortalama olarak şu şekildedir.

TABLO IX: KİTAPLAR

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Mushaf-ı Şerif	100	57B1	371	33A
Türki Manzum Cilt	50	13A1		
Türki Eyyühe'l-Veled	30	13A1		
Edebü'l-mürüvvet	60	13A1		
Baytar Name	10	13A1		

³⁰⁸ Kitab-ı Ekmel Nakıs 210, Lûgat nâ-tamam 5, Tarifname 10, Suver-i Hucec 40, Münşeat 60, diğer Suver-i Hucec 23, Mutavassıt Nâkıs 15, Şerh-i Akaid 17, Cönk Beyaz 15, Kitab-ı Ahval-i Kıyamet 5, Kitab-ı Sarf 15 akçedir. Bkz. **EŞS, Defter**, XVI/ B, vrk. 26

³⁰⁹ **EŞS, Defter**, XIV, vrk.28; Ayrıca Bkz. Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 145.

³¹⁰ Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s. 146.

Türki Ecza	25	13A1		
Kitab-ı Ekmel Nakıs	210	26A2		
Kitab-ı Sarf	15	26A2		
Kitab-ı Ehvalı Kıyamet	5	26A2		
Kitab-ı Esrarı Arifin	10	57B1		
Kitab-ı Tıp	10	33A		
Tarifname	10	26A2		
Lugat Na-Tamam	5	26A2		
Tarif Name	10	26A2		
Şerhi Akaid	17	26A2		
Matbahiye	100	18B		
Şah-ı Destur (Büyük Defter)	9	38B		
Kitap	10	57B1	15	13B
Mirsadü'l-İbad	50	13A1		
Cönk	37	18B	6	57B1
Cönk Beyaz	15	26A2		
Ecza	3	13A1		
Mesail	30	13A1		
Münşeat	60	26A2		
Fusus	10	30A2		

f) Mefruşat

Evde kullanılan eşyalara bakılarak evlerde sosyal yaşantının nasıl olduğu hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür. XVI. yüzyılda Edirne'deki evlere baktığımızda da sosyal hayata yönelik birçok bilgiyi kullanılan eşyalardan mefruşat grubunda bulmak mümkündür. Ev döşemesinden perdeye, yatak, yastık ve yorgana varıncaya kadar değişik mefruşat çeşitleri terekelerde bulunmaktadır.

Evlerde bulunan mefruşatın isimleri ve fiyat aralıkları tablodaki gibidir³¹¹.

TABLO X: MEFRUŞAT

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Kilim	12	17B	150	60B2
Yatak	13	7		
Seccade	12	26A2	142	7
Yorgan	20	60B2	621	13A1
Yastık	10	38B	35	12B
Döşek	20	30A2	100	60B2
Minder	23	60B2	31	17B
Bohça	6	13A1	142	6
Köhne yastık	3	33A	15	15B
Köhne minder	9	29A1	55	9A3
Köhne döşek	74	9A3	125	6
Beledi döşek	42,5	9A3	125	6
Köhne yorgan	12	38B	94	12B
Alaca kilim	20	9A3	84	9A3
Köhne kilim	21	49B	150	30A2
Gılaf minder	11	12B	36	38B
Gılaf yastık	10	16A	28	13A1
Gılaf döşek	39	38B	96	13A1
Minder gılfı	9	15B	44	33A
Beyaz kilim	16	26A2		
Çadırşeb	10	38B	44	60B2
Arka yüz yastığı	40	13A1		
Yüz yastığı	5	13A1	56	17B
Kadife yeşil yorgan	254	60B2		
Yeşil çatma	120	16A		

311

EŞS, Defter, XVI/B, muhtelif sayfalar.

yastık				
Yeşil benek yastık yüzü	77	6		
Benek yastık	90	13A1		
Arka yastık	180	13A1		
Yastık gıhfi	14	13A1	19	18B
Sünger yastık	110	17B		
Nakışlı yastık	88	17B		
Çatma yastık yüzü	170	16A		
Yastık yüzü	8	9A3	84	17B
Surmai benek yastık yüzü	115	6		
Boz yastık yüzü	6	6		
Kırmızı kadife yastık	26	6		
Kırmızı benek yastık yüzü	111	6		
Sarı münakkaş yastık yüzü	170	6		
Benek yastık yüzü	95	16A	120	16A
Basma yastık yüzü	8	6	12	16A
Çatma yastık	98	16A	1340	17B
Basma yastık	4	30A2	27	33A
Alaca minder	10	13A1	45	26A2
Basma minder	30	33A	50	33A
Gök basma minder	32	33A		
Minder yüzü	20	16A		
Yemeni minder	50	6		

Basma minder yüzü	8	15B	22	16A
Ruy-i minder	10	60B2	35	60B2
Münakkaş minder yüzü	88	6		
Surmai benek minder yüzü	150	6		
Sarı münakkaş minder yüzü	180	6		
Köhne sarı kilim	39	7		
Kadife döşek yüzü	300	17B		
Döşek kılıfı	44	17B	56	17B
Döşek yüzü	36	9A3	104	38B
Benek döşek	390	17B	525	17B
Çatma döşek	400	17B		
Döşek çadırşeb	2	60B2	22	60B2
Surmai döşek yüzü	372	6		
Yemeni yorgan	26	30A2	121	15B
Yemeni perde	26	15B	45	13A1
Balin came	13	26A2		
Balin	8	26A2	21	26A2
Ruy-i balin	3	33A	27	60B2
Nakışlı bohça gök	225	60B2		
Nakışlı yorgan başı	130	6		
Nakışlı yorgan	284	6		
Nakışlı çarşeb	122	17B	320	17B
Nakışlı bohça	40	6	130	18B

Kırmızı kilim	70	12B		
Kırmızı yastık	42	9A3		
Kırmızı çatma yorgan	410	6		
Kırmızı yorgan başı	170	6		
Köhne bohça	8	13A1		
Gök bohça	15	60B2		
Tahta bohça	138	17B		
Bohça sırmalı münakkaş	55	33A		
Siyah ve beyaz bohça	91	17B		
Bohça münakkaş	4	33A	120	33A
Münakkaş yorgan başı	695	33A		
Münakkaş yük perdesi	37	33A		
Münakkaş yorgan	130	16A	686	13A
Köhne post	10	33A		
Köhne peşkir	4	13A1	13	33A
Alaca döşek	28	33A	84	33A
Alaca çadırşeb	116	33A		
Alaca peşkir	20	12B		
Küçük yorgan	35	9A3	47	9A3
Yorgan şami	69	38B	132	33A
Yorgan başı	70	9A3	290	17B
Çatma yorgan	500	13A1	600	16A
Mısır hasırı	40	18B		
Hasır	10	13B	20	12B1
Ocak perdesi	24	6		
Yük perdesi	107	38B		

Legen örtüsü	20	6	24	13A1
Peşkir	20	16A	180	17B
Kabe-i şerif örtüsü	55	57B1		
Pare-i çul	7	12B		
Beyaz çarşeb	12	16A	44	16A
Beyaz yastık	7	15B	24	33A
Beyaz yastık yüzü	17	16A		
Köhne seccade	21	33A	23	17B
Köhne çarşeb	10	26A2		
Surmai döşek yüzü	372	6		
Yemeni perde	26	15B	45	13A1
Köhne kapama	21	16A		
Köhne kutni	4	33A		
Köhne kebe	17	33A		
Seccade-i mısır	4	33A		
Seccade alaca	8	33A		
Çarşeb	23	12B1	45	12B
Kese-i mushaf	6	13A1		

g) Gıda Maddeleri

Terekelerde evlerde bulunan veya üretilen gıdalar da kaydedilmektedir. Buğday, arpa, asel (bal), mercimek, bulgur, nohut gibi çok çeşitli gıda maddeleri bulunmaktadır.

Bu dönem için tereke defterlerinde tespit ettiğimiz gıda maddeleri ve XVI. yüzyılın son çeyreğindeki en düşük ve en yüksek fiyatları aşağıdaki gibidir.

TABLO XI: GIDA MADDELERİ

ADI	EN DÜŞÜK FİYAT	SAYFA NO	EN YÜKSEK FİYAT	SAYFA NO
Tarhana	5	13B	23	13B
Bakla	25	13B		
Ceviz	4	13B		
Nohut	2	13B	27	13B
Mercimek (ades)	53	13B		
Bulgur	2	13B	28	13B
Fındık	2	13B	20	13B
Kızılçık	10	13B		
Pirinç	6	13B		
Peynir	2	13B	63	13B
Basel (soğan)	10	13B		
Kavun	5	13B	26	13B
Armut	120	13B		
Badem	11	13B		
Milh (tuz)	13	13B		
Şair (arpa)	4787	12B		
Keçiboynuzu	11	13B		
Buğday				
Çavdar				
Kapluca				
Asel	17	13B	255	13B

h) Evlerde Bulunan Diğer Eşyalar

Tereke defterlerinde çok değişik eşyalar da bulmak mümkündür. Ancak bunlar yukarıda gruptandığımız herhangi bir sınıfa dâhil edilemediğinden ayrı bir tablo halinde gösterilmiştir.

TABLO XII: DİĞER EV EŞYALARI

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Sepet	2	15B		
Sandık	1	33A	160	33A
İplik	2	13A1	33	30A2
Rahle	8	38B	10	6
Alaca kutu	3	16A	9	6
İskemle	10	47A2	66	18B
Köhne sandık	4	13B	8	12B
Demirli sandık	76	6	530	18B
Küçük sandık	30	13A1	53	18B
Sepet sandık	12	7	100	18B
Tas-ı esb	26	13A1		
Zil	21	18B	60	38B
Saz sepet	8	7	11	7
Köhne siyah meşin sepet	38	49B		
Köhne sepet	9	13B		
Sepet	14	12B		
Hurda sepet	4	57B1		
Kutu münakkaş	10	38B	20	33A
Kutu zer	10	38B		
Köhne dekdek	37	18B		
Köhne hokka	10	33A		
Köhne kalkan	15	47B1		
Gümüş kılıç	350	47B1		
Penbe ipliği	23	9A3		
Kılıç	26	12B	72	7
Düğme	7	9A3		
Tüfek demiri	11	9A3		

Torba	6	13A1		
Nahn	28	6		
Nezkep	14	16A	32	30A2
Sofa	35	6		
Kürek	1	13B		
Kâğıt	1	13B		
Kantar	5	13B		
Fıçı	1,25	57B1	10	13B
Bel	20	57B1		
Küp	2	12B		
Maşa	2	12B		
Kalbur	4	13B	9	12B
Kantarma	7	12B		
Külünk	4	47B1		
Kolan	5	18B		
Kutu keyl	4	33A		
Kutu tehi	2	33A		
Şamdan-ı kebir	20	33A		
Saraç	34	12B		
Tegeleti	9	12B		
Trabuzan	20	12B		
Şinik	5	13B		
Tunç	1	13B		
Topuz	20	47B1		
Sorguç	820	17B		
Saç ayak	3	26A2	5	33A
Mizan	4	13B		
Sepeti kebir	2,6	57B1		
Sofra-i şamdan	8	17B	10	33A
Ahen	1	12B	10	12B

Ahen pencere	60	12B		
Araba agacı	1	12B		
Akça tahtası	5	18B		
Hayme	180	12B	510	18B
Çengel	1	13A1	2	33A
Celle	1	13B		
Hokka	2,5	33A		
Hatab	20	7		
Hamail	5	9A3		
Eğe	75	47B1		
Futa	15	26A2		
Şinik	2	12B		
Buryag	10	12B		
Evrad	20	13A1		
Licam	4	7		
Rikab	64	7		
Desti	1	13B		
Zift	20	13B		
Dirhem	3	13B	6	13B
Bukagi	200	16A		
Bayrak	10	18B		
Bargir	150	18B		
Boz bargir	360	18B		
Öküz araba	320	18B		
Siyah bargir	315	18B		
Hamam tası	10	16A	14	6
Hamam legeni	11	60B2	100	13A1
Hamam döşemesi	30	60B2	60	16A
Hamam futası	16	15B	102	60B2
Köhne hamam döşemesi	8	13A1		

Legen	32	13A1		
Sabun	2	13B	6	13B
Tarak	1	12B		
Ayna	5	49B	12	17B

i) Tarım Aletleri

İncelediğimiz dönemde evlerde bulunan maddelerden biri de tarım aletleridir. Bahçeli evlerde ve muhtemelen şehir dışında bağ ve bahçeleri olan insanlar evlerinde tarım aletleri de bulundurmaktaydı.

TABLO XIII: TARIM ALETLERİ

Adı	En Düşük Fiyat	Sayfa No	En Yüksek Fiyat	Sayfa No
Balta	2	13B	7	15B
Çapa	3	12B		
Orak	4	13B		
Keser	5	13B		
Çıkrık	3	26A2		
Ekin küregi	50	29A1		
Kazma	5	57B1		
Tırpan	8	12B		
Nacak	2	13B		
Çekiç	3	9A3		
Mesamir	438	12B		

C. Lakaplar

Edirne’de XVI. yüzyılın son çeyreğinde belgelerde kullanılan lakapları şu şekilde sıralamak mümkündür. Bunlar gazi, çelebi, seyyid, hacı, halife, mevlana, ağa,

üstad, imam, müezzin, hoca, molla, bali, han, bey, efendi, baba, şeyh, köseç, saru, kara, şah, cinci vb. gibidir. Kullanılan bu lakaplar Osmanlı toplumunda herhangi tabakalaşmayı ortaya koyması açısından esas kabul edilemez. Bu lakap ve ünvanlar tanımayı kolaylaştırması açısından önemlidir.

Efendi, halife gibi ünvanlar, ilmiye mensuplarına ve kalem ehline verilen ünvanlardandır. Derviş, şeyh, baba, dede gibi lakap ve ünvanlar ise tarikat ehlini temsil eder niteliktedir. Bunların dışında ağa, bey gibi ünvanlar da askerî sınıfın kullandığı ünvanlardır. Çok rastlanan seyyid ünvanı ise, Hz. Peygamberin soyundan gelenleri, ifade etmektedir. Ancak bu ünvanın Osmanlı toplumunda yerli yersiz kullanıldığı bilinmektedir.

Belgelerde en çok hacı lakabı dikkat çekmektedir. Ancak bu lakabı kullananların ne kadarının hacca gidip gitmediği tespit olunamamıştır. Bu durum ve hacı lakabının fazlalığı bu lakabın belki isim olarak kullanılmış olmasını kuvvetlendirir niteliktedir³¹². Hacı lakabından sonra en çok kullanılan lakaplar ise mevlana, halife, çebebi, şeyh, derviş, baba ve seyyiddir. Kullanılan bu lakapların daha çok dini nitelik taşıması o dönemde Edirne toplumunun din konusundaki eğilimini de ortaya

---

³¹²Ahmet Yiğit, **A.g.t.**, s.147.

SONUÇ

Edirne, Rumeli’de Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin birleştiği noktada yer alan stratejik ve ticari bakımdan önemli bir şehirdir. Tunca’nın Meriç Nehrine varmadan önce çizdiği yay, şehri bir hendek içine alır ki bu durum bir İlk ve Ortaçağ şehri olan Edirne’nin müdafaasını kolaylaştırır. Stratejik olarak böyle önemli bir konumda bulunan şehir pek çok devletin eline geçmiştir. Ancak Edirne Romalılar devrinde önem kazanmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde şehir, Balkanlardan inen Türklerin baskılarına maruz kalmıştır. Yine bu dönemde bir kısım Türkler bölgeye yerleşmişlerdir.

Daha sonra Osmanlı Devleti Balkanlardaki fetih hareketlerini geliştirip Edirne’yi ele geçirmiş ve devlet merkezi buraya taşınmıştır. Bu şekilde İstanbul’u iki yönden kuşatma imkânı doğmuştur. Osmanlıların iskân siyaseti gereğince Anadolu’dan getirilen Türkler bu bölgelere yerleştirilmiş ve bu suretle bir taraftan Türkleştirilen bölge diğer taraftan da şenlendirilmiş oluyordu. İstanbul’un fethinden sonra önemli miktarda Türk grubunun Edirne’den İstanbul’a nakli, buradaki Türk nüfusun yoğunluğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. İstanbul’un fethinden sonra da padişahlar zaman zaman Edirne’de kalmışlar ve bu sayede şehrin gelişmesi devam etmiştir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehrin bir kalesi, iki sarayı ve yüz kırk beş Müslüman mahallesi bulunmakta idi. Bu mahalleler şehirlerin yönetimi ve yerleşimi açısından önemli birer birim olmuşlardır. Osmanlıların Edirne’yi fethinden önce yalnız iki üç olan gayrimüslim Mahallelerinin sayısı bu dönemde çoğu kale içinde olmak üzere on dokuzaya çıkmıştır. Edirne’de önemli bir topluluğu da Yahudiler oluşturuyordu. Yahudiler Cemaat olarak kaydedilmişti. Bunların da iç göçler sayesinde nüfusları artmaktaydı.

Edirne vakıf yönünden zengin bir şehirdir. Burasının uzun süre başkent olması başta padişahlar olmak üzere diğer devlet ileri gelenlerinin şehirde vakıflar yapmalarına yol açmıştır. Bu sayede şehirde pek çok camii, mescid, medrese, han, hamam, kervansaray ve çarşı gibi sosyal ve ekonomik tesisler meydana getirilmiştir.

Başşehrin İstanbul'a naklinden sonra da önemli vakıf eserleri yapılmaya devam edilmiştir. II. Bayezid Külliyesi ve Selimiye Camiisi bunun en güzel örneklerindedir.

Osmanlı toplumunda aile kurumuna bakıldığında belirgin olarak göze çarpan özellik ailenin, baba otoritesinde kurulması, İslam hukukunun birden fazla eşliliğe izin vermesine rağmen tek eşliliğin yaygın olması ve çocuk sayısının ortalama iki veya üç olmasıdır. Bu durum ele alınan dönem içerisinde Edirne için de geçerlidir. Edirne'de kurulan ailelerde genel olarak fert sayısı 4-7 kişidir. Ancak zengin ailelerde nine, dede, köle ve cariyelerinde aileye dâhil edilmesi ile sayı artmaktadır. Yine Edirne'de birden fazla kadınla evli erkek sayısı dördür.

XVI. yüzyıl boyunca Edirne şehri Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan en önemli şehri olma özelliğini korumuştur. Edirne XVII. yüzyılda önemini korumuştur. XVIII. yüzyılda yaşadığı iki doğal afet ve XIX. ve XX. yüzyıllarda yaşadığı istila ve işgaller şehri olumsuz yönde etkilemiştir. Günümüzde de bir sınır şehri olması dolayısıyla uzun süre Türkiye'nin diğer şehirlerine oranla yeterli seviyede gelişme gösterememiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. Tapu Tahrir Defterleri

Nr. 370, 494, 1070

2. Mühimme Defterleri

Nr. XXXIV, LXXXII

3. Kâmil Kepeci Tasnifi

Nr. 70, 215

4. Bab-ı Asafi Nişan Kalemi Evrakı (A.NŞT)

B. MİLLİ KÜTÜPHANE

1. Edirne Şer‘iye Sicilleri

Nr. XIII, XIV, XVI/B, XVII, XVIII, XIX, XVIII, XX

II. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

370 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), I, Ankara 2001.

370 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), II, Ankara 2002.

Akgündüz, Ahmet, **Şer‘iye Sicilleri**, I, İstanbul 1988.

Barkan, Ö. Lütfi -Enver Meriçli, **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I**, Ankara 1899.

Barkan, Ö. Lütfi, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545–1659), **Belgeler**, C. III/5-6.

Doğru, Halime, **Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli’de Yaşam**, İstanbul 2007.

Gökbilgin, Tayyib, **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar**, İstanbul 1952.

İnalçık, Halil, “Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993.

Sezgin, İbrahim, “1529 Yılında Edirne Sarayında Gerçekleştirilen İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, **İzzet Gündoğdu Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler**, İstanbul 2007, s. 397–407.

III. KAYNAK ESERLER

- Aşıkpaşazade, “Âşıkpaşaoğlu Tarihi”, (nşr. Nihal Atsız), **Osmanlı Tarihleri**, İstanbul 1949.
- Bâdi, Ahmed, **Rîyaz-ı Belde-i Edirne I** (nşr. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2000.
- Çelebi, Evliya, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, III, İstanbul 2006.
- Çerçi, Faris, **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri**, C. II, Kayseri 2000.
- Enverî, **Düstûrnâme-i Enverî**, (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2003.
- Er, Hamit, “Ahmet Ziya Akbulut ve Tarih-i Mimari-î Osmâni ve Edirne Sultan Selim Cami-î Şerifi”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Gerlach, Stephan, **Türkiye Günlüğü 1573–1576**, (Çev. Türkis Noyan), C. 1, İstanbul 2007.
- Gerlach, Stephan, **Türkiye Günlüğü 1577–1578**, (Çev. Türkis Noyan), C.2, İstanbul 2007.
- Hibrî, Abdurrahman, **Enîsü'l-Müsamirin**, (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne 1996.
- Montaqu, Lady, **Türkiye Mektupları 1717–1718**, (çev. Aysel Kurutluoğlu), Yayın yeri yılı yok.
- Neşrî, Mehmed, **Kitâb-ı Cihan-nûma, Neşrî Tarihi I**, (nşr. F. R. Unat, M.A. Köymen), Ankara 1987.
- Oruç Bey, **Oruç Bey Tarihi** (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2007.
- Oy, Aydın, “Risâle-i Beşir Çelebi- Menâkıb-ı Medîne-i Edrene”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Özcan, Abdülkadir, **Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116/1688–1704)**, Ankara 2000.
- Öztürk, Necdet, **Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512)**, İstanbul 2000.

IV. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- Ağırgan, Özlem, Mehmet Ağırgan, “Selimiye ve İl Halk Kütüphanelerinin Edirne Kültüründeki Yeri”, **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003.
- Akgündüz, Ahmed, “Osmanlı hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, **Türkler**, X, Ankara 2002.
- Aköz, Alaaddin, Doğan Yörük, “H. 1002/ M.1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne’deki Sultan II. Bâyezid Camii ve İmareti Evkâfi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 16, Konya 2004.
- Akpınar, Turgut, “Alman Seyahatnamelerinde Edirne”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Aktepe, Münir, “Çandarlı İbrahim Paşa”, **DİA**, VIII, İstanbul, 1993.
- Akyılmaz, Gül, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, **Türkler**, X, Ankara 2002.
- And, Metin, “XVI. Yüzyılda Eğitim ve Öğretim”, **Hayat Tarih Mecmuası II**, S. 10, İstanbul Kasım 1969.
- And, Metin, “XVI. Yüzyılda Loncalar ve Gedikler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, S.6, İstanbul Temmuz 1970.
- And, Metin, “Zimmîler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, S.7, İstanbul Ağustos 1970.
- Armağan, Mustafa, “Osmanlı’nın Anahtarını Taşıyan Şehir: Edirne”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998, s. 159.
- Aslanapa, Oktay, “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi”, **Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Aslanapa, Oktay, **Mimar Sinan’ın Hayatı ve Eserleri**, Ankara 1988.
- Aydın, M. Akif, **İslam-Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul 1985.
- Babinger, Franz, “Sarı Saltık Dede”, **İA**, X, Eskişehir 2001.
- Bali, Rifat N., “Edirne Yahudileri”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Baltacı, Cahit, “Şer’iye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi”, **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu**, İstanbul 1985.

- Baltacı, Cahit, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1976.
- Barkan, Ö.Lütfi “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **TM**, X, İstanbul 1953.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, **Ömer Lütfi Barkan’a Armağan**, İstanbul 1985.
- Başar, Fehamettin, “Musa Çelebi”, **DİA**, XXXI, İstanbul 2006.
- Baştav, Şerif, **Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261–1461)**, Ankara 1989.
- Baykal, Bekir Sıtkı, “Edirne’nin uğramış Olduğu İstilalar”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Bilge, Mustafa, **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1984.
- Bozkurt, Nebi, “Medrese”, **DİA**, XXVIII, İstanbul 2003.
- Burmoy, Aleksandır, “Türkler Edirne’yi Ne Vakit Aldılar” (çev. Hasan Eren), **Bellekten XIII/49**, Ankara 1949, s. 96–106.
- Charanis, P., “On the Date of Occupation of Gallipoli by Turks”, **Byzantinoslavica**, 16 (1955).
- Cihan, Ahmet, İlyas Doğan, **Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum**, İstanbul 2007.
- Cin, Halil, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya 1988.
- Cin, Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, İstanbul 1985.
- Çağatay, Neşet, **Güncel Konular Üzerine Makaleler**, Ankara 1994.
- Dadaş, Cevdet Zekâi Mete, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya’da Sosyal Hayat III/I**, Kütahya 2002.
- Darkot, Besim, “Edirne Coğrafi Giriş”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Delilbaşı, Melek, “Osmanlı-Bizans İlişkileri”, **Türkler**, IX, Ankara 2002.
- Demirel, Ömer, **Osmanlı Vakıf-Şehir İlişisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatından Vakıfların Rolü**, Ankara 2000.
- Demirkent, Işın, “Bizans”, **DİA**, VI, İstanbul, 1992.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri ve Türkler”, **Türkler**, VI, Ankara 2002.

- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Lûgat**, Ankara 2003.
- Dimitriadis, Vassilis, “V1a Egnatia Üzerindeki Vakıflar”, **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde V1A, Egnatia**, (Ed: Elizabeth A. Zachariadou), (1380–1699), İstanbul 1999.
- “Edirne”, **Hayat Tarih Mecmuası** I. S.5, İstanbul Haziran 1968.
- Emecen, Feridun, **Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri**, İstanbul 1997.
- Emecen, Feridun, “Osmanlı Siyasi Tarihi I, Kuruluştan Küçük Kaynarca’ya”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ed. E. İhsanoğlu, I. Cilt, İstanbul 1994.
- Emecen, Feridun, “Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, **Edirne: Serhattaki Payitaht**, Haz. E. N. İşli- M. S. Koz, İstanbul 1998.
- Emecen, Feridun, “Mehmed III”, **DİA**, XXVIII, İstanbul 2003.
- Emecen, Feridun, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28–29 Mayıs 1990, Bildiriler**, İstanbul 1991.
- Er, İlker, Genç, Serdar, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Balıkesir’de Giyim Kuşam”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XI, S. 19, Balıkesir Haziran 2008, s. 112.
- Erdem, Hüsameddin, “Türk Ahlakı”, **Türkler**, V, Ankara 2002.
- Erdoğdu, Burçin, “Tarih Öncesi Dönemde Edirne”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul 1984.
- Ergenç, Özer, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Edirne’nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler”, **IX. Türk Tarih Kongresi Ankara 21–25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler**, III. Cilt, Ankara 1989.
- Ergenç, Özer, **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa**, Ankara 2006.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, **Osmanlı Devleti’nde Yahudiler (XIX. yüzyılın sonuna kadar)**, Ankara 1997,
- Ersoy, Yasemin, “Türk Mutfak Kültürü”, **Türkler IV**, Ankara 2002.
- Eyice, Semavi, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, **DİA**, VI, İstanbul 1992.
- Eyice, Semavi, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, **DİA**, VI, İstanbul 1992.

- Eyice, Semavi, “Bizans; Devrinde Edirne Tarihinde Başlıca Olaylar”, **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Eyice, Semavi, “Mescid”, **İA**, VIII, Eskişehir 2001.
- Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, (çev. Emine Sonnur Özcan), Ankara 2006.
- Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul 2005.
- Faroqhi, Suraiya, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, İstanbul 2004.
- Gedikli, Fethi, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer‘iyye Sicilleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Hukuk Tarihi**, C. 3, Sayı 5, İstanbul 2005.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Edirne”, **İA**, IV, Eskişehir 2001.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Edirne" maddesi, **DİA**, Cilt X, İstanbul 1994.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “ XV. Asrın Birinci Yarısında, II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne”, **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler Ve Enis’ül-Müsamirin”, **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, **Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Mihaloğulları”, **İA**, VIII, Eskişehir 2001.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Süleyman Çelebi”, **İA**, XI, Eskişehir 2001.
- Göyünç, N., “Hâne Deyimi hakkında”, **Tarih Dergisi**, Sayı 32, İstanbul 1979.
- Gül, Ahmet, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri**, Ankara 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Osmanlı Araştırmaları**, II, İstanbul 1981.
- Halaçoğlu, Yusuf, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara 2002.
- Halaçoğlu, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 2007.
- Huart, Cl., “İmaret” maddesi, **İA**, V/II, Eskişehir 2001.

- İnalcık, Halil, “Edirne’nin Fethi”, **Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- İnalcık, Halil, “Murad II”, **İA**, VIII, Eskişehir 2001.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, **ODTÜ Gelişme Dergisi 1979–80 Özel Sayısı**.
- İnalcık, Halil, “Rumeli”, **İA**, IX, Eskişehir 2001.
- İnalcık, Halil, “Bâyezid I”, **DİA**, V, İstanbul 1992.
- İnalcık, Halil, “Türkler”, **İA**, XII/II, Eskişehir 2001.
- İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, İstanbul 2006.
- İnbaşı, Mehmet, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, **Türkler**, IX, Ankara 2002.
- İpşirli, Mehmet, “Medrese Osmanlılar Dönemi”, **DİA**, XXVIII, İstanbul 2003.
- İpşirli, Mehmet, “Avarız Vakfı”, **DİA**, IV, İstanbul 1991.
- İpşirli, Mehmet, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer’iye Sicilleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri Bildiriler**, İstanbul 1991.
- İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, “Murad I”, **İA**, VIII, Eskişehir 2001.
- Jorga, Nicole, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300–1451** (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005.
- Kahraman, Seyit, Ali Yücel Dağlı, “Evliya Çelebi’de Edirne”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Kansu, Şevket Aziz, “Edirne’nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar”, **Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Kazancıgil, Ratip, **Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529–1990**, İstanbul 1992.
- Kazıcı, Ziya **İslam Müesseseleri Tarihi**, İstanbul 1991.
- Keleş, Bahattin, “XV. Ve XVI. Yüzyılda Edirne’nin İktisadi ve Ticari Hayatı”, **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003, s.391.
- Kramers, J. H., “Nasara (Osmanlı İmparatorluğu)”, **İA**, IX, Eskişehir 2001.
- Kurat, Akdes Nimet, “Bulgaristan”, **İA**, II, Eskişehir 2001.

- Kuruyazıcı, Hasan, “Selimiye: Bir Yapı Dört Farklı Görünüm”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.
- Kütükoğlu, Bekir, “Murad III”, **İA**, VIII, İstanbul 1992 .
- Lewis, Bernard, **İslam Dünyasında Yahudiler**, (çev. Bahadır Sina Şener), Ankara 1996, s. 141.;
- Mansel, Arif Müfit, “İlkçağda Edirne” **Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Ocak, A.Y., Faroqhi, Suraiya, “Zaviye”, **İA**, XIII, Eskişehir 2001.
- Onur, Oral, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul 1972.
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul 2000.
- Osman, Rıfat, **Edirne Renhüması**, Edirne 1994.
- Osman, Rıfat, **Edirne Evkaf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescidler**, Ankara 1999.
- Osman, Rıfat, **Edirne Sarayı**, Ankara 1989.
- Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi** (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1999.
- Öden, Zerrin Günel, “Aydınogulları Beyliği”, **Türkler**, VI, Ankara 2002.
- Özdeş, Gündüz, **Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü**, İstanbul 1951.
- Özen, Mine Esiner, “Türkçede Kumaş Adları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 33, İstanbul 1980/81.
- Öztürk, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, X Ankara 2002.
- Öztürk, Necdet, “Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi”, **Türkler**, IX, Ankara 2002.
- Öztürk, Said, “Osmanlı’da Çok Evlilik”, **Türkler**, X, Ankara 2002.
- Öztürk, Said, **Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri**, İstanbul Nisan 1995.
- Peremeci, Osman Nuri, **Edirne Tarihi**, İstanbul 1940.
- Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, II, (çev. M.A. Kılıçbay-E. Özcan), Ankara 1990.

- Sahillioğlu, Halil, "XVIII. Yüzyılda Edirne'nin Ticari İmkânları", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, XIII/13, İstanbul 1968.
- Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul 2001.
- Sarıcaoğlu, Mehmet Esat, **Mali Tarih Açısından Osmanlı Devletinde Merkez Taşra İlişkileri**, Ankara 2001.
- Sazak, Şaduman, "Bir İmar ve İskân Metodu Olarak Vakıf Sistemi", **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003.
- Schacht, J. – W. Heffening, "Nikâh" **İA**, IX, Eskişehir 2001.
- Selen, Hamid Sadi, "Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Sevim, Ali, **Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, Ankara 1990.
- Sevinç, Necdet, **Osmanlılarda Sosyo-Ekonomik Yapı I**, İstanbul 1978.
- Sezgin, İbrahim, "Sultan II. Selim'in Edirne ve Av Gezileri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 16, İstanbul 2007.
- Sezgin, İbrahim, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gelibolu Şehri", **Çanakkale Tarihi**, C. II, İstanbul 2008.
- Sezgin, İbrahim, "Filibe'de Şahabeddin Paşa Vakıfları", **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler**, İstanbul 2005.
- Sezgin, İbrahim, "Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi ve İlk Fetihler", **Osmanlı**, I, Ankara 1999.
- Sezgin, İbrahim, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gelibolu Vakıfları", **Çanakkale Tarihi** C. II. İstanbul 2008.
- Singer, Amy, "İmarethaneler", **Osmanlılar**, X, Ankara 2002, s. 483.
- Spies, O., "Mehir", **İA**, VII, Eskişehir 2001.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N., "Edirne II. Bâyezid Darüşşifası", **Türkler** X, Ankara 2002.
- Şimşirgil, Ahmet, "Saruhanoğulları Beyliği", **Türkler**, VI, Ankara 2002.
- T. Heyet, "Yahudiler", **İA**, XIII, Eskişehir 2001.
- Tanman, M. Baha, "Edirne'de Erken Dönem Osmanlı Camileri ve Özellikle Üç Şerefeli Camii Hakkında", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998.

- Tekin, Zeki, “Osmanlılarda Kürk Kullanımı”, **Türkler**, X, Ankara 2002.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin, “Süleyman Paşa”, **İA**, XI, İstanbul 1979.
- Tufan, Muzaffer, “Tarih Açısından Edirne’nin Yeri”, **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003.
- Tunçay, Rauf, “Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne’deki İkinci Bâyezid Caminin Tahta Oyma Süslemeleri”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Turan, Şerafettin, “Selim II”, **İA**, X, Eskişehir 2001.
- Turan, Şerafettin, “Bâyezid II”, **DİA**, V, İstanbul 1992.
- Turgut Cansever, “Balkanların Başkenti Edirne”, **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1998
- Uluçay, Çağatay, “Saruhanogulları” **İA**, X, Eskişehir 2001.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, II, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı “Çandarlı”, **İA**, III, Eskişehir 2001.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi I**, Ankara 1998.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, III/I, Ankara 1995.
- Ünver, Süheyl, “Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri”, **Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965.
- Ünver, Süheyl, **Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz**, Ankara 1999.
- Yardım, Ali, “Dârülhadis”, **DİA**, VIII, İstanbul 1993.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “İslâm’da Vakıf”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, XIV, İstanbul 1989.
- Yediyıldız, Bahaeddin., “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bakış”, **Türkler** X, Ankara 2002.
- Yediyıldız, Bahaeddin., “Vakıf”, **İA**, XIII, Eskişehir 2001.
- Yediyıldız, Bahaeddin., “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu”, **Vakıflar Dergisi**, XVIII, Ankara 1984.

Yıldırım, Selahattin, “Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Darülhadisî”, **I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, 23–25 Ekim 2003.

Yınanç, Mükrimin Halil, “ Bâyezid I.”, **İA**, II.

Yiğit, Ahmet, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kadıları ve Mühimme Defterlerine Göre Vazifeleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XIV, İzmir 1999.

Yiğit, Ahmet, **XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası** (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 1998.

Yücel, Mualla U., “ Kuman Kıpçakların Tarihinde İgor Destanının Yeri ve Önemi”, **Bellekten S. 258**, Ankara Ağustos 2006.

Zlatarski, V. N., “Kurum Han”, (Çev. T. Acaroğlu), **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 10–11, İstanbul 1983.

DİZİN

A

Abdullah Bey, 38, 66
 Abdullah Çelebi, 35
 Abdurrahman Mescidi, 56
 Adalar Denizi, 4
 Ahi Hasan Mescidi, 56
 Ahmed Bey Mescidi, 56
 Aina, 16, 26, 37, 65
 Akalar, 5
 Akdeniz, 3, 4
 Akdeniz Ülkeleri, 3
 Akpınar, 5, 68
 Aksancı Zaviyesi, 62
 Alemdar Camii, 55
 Alemderan, 35
 Alemüddin Zaviyesi, 62
 Alexios I, 9
 Ali bin Muhammed, 47
 Ali Kadı Mescidi, 56
 Ali Paşa Çarşısı, 20
 Ali Paşa Medresesi, 74
 Ali Paşa Zaviyesi, 62
 Alman, 5, 9
 Alperen, 15
 Anadolu, III, 1, 7, 10, 12, 15, 17, 18,
 22, 64, 69, 70, 110
 Anadolu Selçuklu, 69
 Anbar Kadı Medresesi, 73
 Andronikos III, 10
 Ankara, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13,
 14, 15, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 26,
 34, 37, 39, 40, 44, 45, 48, 52, 54,
 55, 64, 65, 66, 71, 75, 78, 82, 85, 86
 Arabacı Ahmed Mescidi, 56
 Arabacı Hamza, 35
 Arda, 3, 110
 Arhi İstirankos, 38, 39
 Arhondi binti Dimitri, 50
 Arif Ağa Mescidi, 56
 Arkadiopolis, 8

Arpacı Hamza Mescidi, 56
 Asya ülkeleri, 3
 Avrupa, III, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 15, 20, 39,
 111
 Aya Nikola, 38
 Aya Tohti Mahallesi, 50
 Ayo Apostol, 38, 66
 Ayo Dimitri, 38, 66
 Ayo Duhteni, 39, 66
 Ayo Nikola, 38
 Ayo Panimatkos, 65
 Ayo Yani Matkos, 38
 Ayo Yani Pradormos, 39
 Ayo Yorgi, 38, 65
 Ayşe Kadın Cami, 19

B

Baba Küçük Zaviyesi, 62
 Baba Timurtaş, 27, 28, 35, 50, 57
 Babaeski, 13, 66
 Balaban Paşa İmareti, 68
 Balaban Paşa Mescidi, 57
 Balabaniye Zaviyesi, 62
 Balkan, 2, 3, 8, 15
 Balkan yarımadası, 2
 Balkanlar, 12, 15, 64
 Barbarossa, 9
 Bayezid, 66, 111
 Belgrad, 5, 20
 Belgrat, 3
 Berkuk Ağa Mescidi, 57
 Bettegeriler, 4
 Bevvab Sinan Bey Mescidi, 57
 Bevvab Sinan Medresesi, 72
 Beyazid Camii, 54
 Beylerbeyi Medresesi, 72
 Beylerbeyi Sinan Bey İmareti, 67
 Bezirci Hatun, 28, 35, 57
 Bizans, III, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
 15, 17
 Bolayır, 12

Boşnak, 15
 Budin, 40, 41
 Bulgar Dağları, 7
 Bursa, 1, 2, 3, 4, 16, 18, 39, 65, 71

C

Cami-i Atik, 34
 Cami-i Cedid, 34, 52
 Cami-i Hekim Lârî, 34
 Cami-i Kasım Paşa, 34
 Cami-i Kenisa, 34
 Cami-i Mahmud Paşa, 34
 Cami-i Sefer Şah, 34
 Çandarlı Halil Paşa, 69
 Çardak, 3
 Castrum, 6
 Celali isyanları, 22
 Çelebi Mehmed, 17, 56, 71
 Çimpe Kalesi, 11
 Çirkince Dede Zaviyesi, 62
 Çirmen, 14, 15
 Çirmen Muharebesi, 14
 Çokalca Mahallesi, 79
 Çokalcı, Fazlullah Paşa, 35
 Çorlu, 13, 20
 Costantinopolis, 10
 Cübbe Ali Mahallesi, 77
 Çubuk Ovası, 16
 Çuhacı Medresesi, 74

D

Darbhane, 32, 38
 Darü'l-Hadis Camii, 52
 Dârü'l-hadis Medresesi, 71
 Darülhadis, 1, 17, 71, 73
 Darülhadis Medresesi, 1
 Debbağ Hacı Hüseyin Mescidi, 57
 Dedeagaç, 13
 Defterdar Cami, 20
 Defterdar Mustafa Çelebi, 57
 Deftin, 33, 35, 57
 Destar-ı Kanbil, 91
 Devletşah Mescidi, 57, 58
 Dimetoka, 10, 13, 14, 20
 Dobruca, 10

Doğan, Şahabeddin Paşa, 35
 Doğu Avrupa, 3
 Doğu Bulgaristan, 3
 Doğu Rumeli, 3
 Doyce Mahmud Köyü, 69

E

Edirne, III, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 32, 34,
 35, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 46, 47,
 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 62, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
 76, 80, 81, 85, 91, 96, 97, 98, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116,
 117, 118, 119, 120, 122
 Edirne Kalesi, 37
 Edirne Sarayı, 21
 Edrene, 6, 52
 Edreneboli, 6
 Edrenos, 6
 Eflâk, 15
 Elvan Zaviyesi, 62
 Emin Kahtalü Mescidi, 57
 Emینیye Medresesi, 74
 Emirşah bin Mihal Koçi Mescidi, 58
 Eski Cami, 51, 71
 Eskicami, 17
 Esmahan Mescidi, 58
 Ethemî Zaviyesi, 62
 Evliya Çelebi, 52, 55, 64, 65, 73
 Evliya Kasım Paşa, 69
 Evrenos Bey, 13

F

Fatih Sultan Mehmed, 19, 56, 59, 73
 Fatma Harun Mescidi, 58
 Fazlullah Paşa İmaretî, 67
 Fazlullah Paşa Mescidi, 58
 Filibe, 8, 15, 18, 22, 68
 Fındık Fakih, 27, 35
 Firuz Ağa Zaviyesi, 62
 Friedrich Barbarossa, 9

G

Gayrimüslim, 37, 38
 Gazi Mihal Cami, 17
 Gazi Mihal İmaret-i, 17
 Gedik Ahmed Paşa, 19
 Gelibolu, 3, 11, 12, 18, 44, 72, 74
 Gendümgüb, 35
 Gülbaba Zaviyesi, 63
 Gülbahar Hatun Cami, 56
 Gülçiçek Hatun Medresesi, 74
 Güreşçiler Zaviyesi, 63

H

Haceg, 35
 Hacı Ahmed Mescidi, 58
 Hacı Alaeddin, 35
 Hacı Alamüddin Mescidi, 58
 Hacı Alemüddin Medresesi, 19
 Hacı Bedreddin, 29, 35, 58
 Hacı Halife bin Hayrullah, 76
 Hacı Halil Atâr, 35
 Hacı İlbey, 13, 16
 Hacı Kemaleddin Mescidi, 58
 Hacı Mami Zaviyesi, 63
 Hacı Mustafa Mescidi, 58
 Hacı Nasuh Camii, 56
 Hacı Sinan Zaviyesi, 63
 Hadım Şahabeddin Paşa, 68
Halebîye Medresesi, 73
 Hamid Bey Mescidi, 58
 Hamza bin Abdullah, 76, 77
 Hasan Dede Zaviyesi, 63
 Hasan Halife bin Bali, 78
 Hasan Paşa, 19, 30, 35, 74
 Hazinedârbaşı Sinan B, 34
 Helen, III
 Helvacı Fakih, 68
 Hint pamukluları, 91
 Hristos, 66
 Hızır Ağa Mescidi, 59
 Hızırlık Zaviyesi, 63
 Hoca Bâyezid Mescidi, 59
 Hoca Devletşah Mescidi, 58
 Hoca Devletşeh Zaviyesi, 63
 Hoca Ömer Mescidi, 59

Hoca Ömer Sinan, 38
 Hristiyan, 15, 33, 37, 38, 39, 42, 43
 Hristo Mahallesi, 80
 Hüdavendigâr Camii, 65
 Hüdavendigâr İmaret-i, 65
 Hüsamüddin Medresesi, 74

I

I. Haçlı, 9
 I. Murad, 14, 15, 16, 51, 52, 53, 73
 İbrahim Paşa Cami, 55
 İbrahim Paşa İmaret-i, 58, 69
 İbrahim Paşa Medresesi, 73
 II. Andronikos, 10
 II. Bâyezid, 19, 53, 54, 66, 69, 73, 74
 II. Bâyezid Medresesi, 74
 II. Haçlı Seferi, 9
 II. Mehmed, 14, 18, 52, 53, 55, 56, 69
 II. Murad, 14, 15, 17, 18, 51, 52, 53, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73
 II. Selim, 21, 55, 58, 67, 74
 III. Andronikos, 10
 III. Gordianus, 6
 III. Mehmed, 21, 22
 III. Murad, 21
 İlyas Bey, 35, 60
 İmaret-i Cedid, 28, 29, 30, 34, 35
 İmaret-i Mezid Bey, 28, 34
 İmaret-i Mihal Bey, 27, 28, 34
 İmaret-i Muradiye, 28, 34
 İmaret-i Sinan Bey, 28, 34
 İmaret-i Yıldırım Han, 30, 34
 İonnes, 10, 11
 İpsala, 13, 68
 İran, 20
 İran Seferi, 20
 İshak Paşa, 19, 69
 İşkodra, 54
 İsmail Bey Mescidi, 61
 İspanya, 39, 40, 41
 İstanbul, III, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 65, 68, 70, 75, 78, 79, 80, 85, 91, 110, 111

Istranca Dağları, 3
IV. Haçlı Seferi, 9

K

Kadı Bedreddin Mescidi, 59
Kadı Mahmud Medresesi, 74
Kadı Murad Mescidi, 59
Kalamolari, 38
Kale-içi, 26
Kalender Memi Zaviyesi, 63
Kantakuzinos, 10, 11, 12
Kanuni Sultan Süleyman, 20, 73
Kara Ahmed Çelebi Zaviyesi, 63
Kara Bulut Mahallesi, 50
Kara Hacı, Şahmelek, 35
Karabulud Mesci, 59
Karaca Ahmed Zaviyesi, 63
Kasım Paşa, 31, 47, 69
Kasım Paşa Camii, 47
Kasım Paşa Mahallesi, 47
Kavaklı Mescidi, 74
Keltler, 5
Kemal Bey Mescidi, 59
Kılarci Başu Yakub Ağa Mescidi, 59
Kilisa Camii, 52
Kirişhane, 53, 68
Kıyık Baba Zaviyesi, 63
Kızılağac, 68
Koca Yakub, 68
Konya, 10, 54, 75
Korucu Doğan, 31, 35, 39
Köse Mihal, 67
Koyun Baba Zaviyesi, 63
Kulak Hacı Zaviyesi, 63
Kuman, 9
Kurdcu Doğan Bey Mescidi, 59
Kurdcu Doğan Zaviyesi, 63
Kurum, 7, 8

L

Lady Montaqu, 81, 85, 86
Lala Şahin Paşa, 13, 14, 15, 16, 37
Latin, 10
Latinler, 9, 11
Leon V, 8

Lüleburgaz, 8, 13

M

Macar, 15
Mahalle-i Bülbül Hatun, 33, 35
Mahalle-i Medrese-i Şahmelek, 34
Mahmud Çavuş Zaviyesi, 63
Mahmud Paşa Hamamı, 19
Makedonya, 5
Makedonyalılar, 4, 5
Manisa, 17, 18, 20, 21, 40
Matteos, 11
Mehmed Bey Mescidi, 57, 60
Mehmed bin İsfendiyar Bey Zaviyesi, 63
Mehmed Çelebi Mescidi, 60
Mehmed Paşa Mescidi, 60
Memluk Seferi, 20
Meriç, 2, 3, 4, 9, 10, 14, 16, 110
Meriç Nehri, 3
Mescid-i Ali Çelebi Eminzade, 34
Mescid-i Balaban Ağa, 30, 34
Mescid-i Bazergan, 34
Mescid-i Darü's-siyade, 34
Mescid-i Kasım Paşa, 32, 34
Mescid-i Mehmed Çelebi, 34
Mescid-i Memi Çelebi, 30, 34
Mescid-i Mümin Hoca, 35
Mescid-i Sevindik Fakih, 28, 34
Mescid-i Şeyh Muslihiddi, 34
Mescid-i Şeyhi Çelebi, 34
Mescid-i Sinan, Aişe Hatun, 34
Mescid-i veled-i Halil, 34
Mescid-i Yasin Hacı Yıldırım, 35
Mescid-i, Hacı Kılâgüz, 34
Mevlana Fahreddin Mescidi, 60
Mezid Bey, 18, 32, 35, 60, 68
Mezid Bey Camii, 18
Mihal Bey İmaret, 67
Mihal Köprüsü, 54
Mikhael I, 7, 8
Mikhael Rangabe, 7
Mimar Hayreddin, 19, 54
Mimar Sinan, 21, 55, 58, 67
Mısır, 20, 102
Mısır Seferi, 20

Molla Fahreddin Acemi Medresesi, 73
 Mumin Hoca Mescidi, 60
 Muradiye Cami, 66
 Muradiye Camii, 17, 53
 Muradiye İmaret, 66
 Muradiye Mahallesi, 53, 66
 Musa Çelebi, 17, 58, 71, 72
 Mustafa Efendi Mescidi, 60
 Mustafa Paşa Cami, 21

N

Naib Hoca Mescidi, 60
 Nakkaş Baba Zaviyesi, 63
 Nikephoros, 7
 Niş, 5
 Noktacı Zaviyesi, 63
 Noktacızade, 30, 35, 54

O

Odrisia, 5
 Odrisler, 4, 5
 Ömer Bey Mescidi, 60
 Omurtag, 8
 Orestia, 5, 6
 Orestias, 5, 6
 Orhan Bey, 11, 12, 14
 Orhan Gazi, 10, 11, 12, 14, 71
 Ortaçağ, 1, 2, 39, 110
 Osmanlı, III, 1, 2, 3, 4, 6, 10, 11, 12,
 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
 22, 23, 24, 25, 26, 34, 37, 39, 40,
 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 51,
 54, 56, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 70,
 71, 75, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 91,
 96, 108, 109, 110, 111, 116, 118,
 121
 Osmanlı Devleti, 45
 Osmanlılar, III, 1, 10, 12, 22, 37, 39,
 49, 64, 69, 70, 91

P

Padişah, 1
 Papa Kapiyanos, 65
 Papa Vetaç, 38

payitaht, III
 Pınarhisar, 13
 Pliska, 7
 Portekiz, 39, 40

R

Ramazan Halife Zaviyesi, 62, 63
 Roma, III, 1, 5, 6, 22, 110
 Romalılar, 4, 5, 110
 Romalılar, III, 5
 Rumeli, 1, 3, 10, 11, 12, 13, 15, 16,
 17, 19, 23, 54, 66, 68, 72, 78, 110
 Rüstem Paşa Hanı Mescidi, 60

S

Saçlı Ali Mescidi, 60
 Sadık Dede Zaviyesi, 63
 Safiye Sultan, 22
 Şah Melek Medresesi, 72
 Şah Melek Mescidi, 60
 Şah Melek Paşa, 17, 72
 Şahabeddin Paşa Mescidi, 60
 Şahmelik Zaviyesi, 64
 Şarabdar Ahmed Bey Zaviyesi, 64
 Şarabdar Hamza Bey Mahallesi, 81
 Saraç Mustafa Mescidi, 60
 Sarayıç, 17
 Sardika, 7
 Sarı Saltuk Dede, 10
 Sarıca Paşa Mescidi, 60
 Sarmaşık Zaviyesi, 63
 Saruca Paşa, 17, 27, 31, 35, 72
 Saruca Paşa Medresesi, 72
 Saruşeyh Zaviyesi, 63
 Şazioğlu Şahmelek, 54
 Seferşah, 16, 28, 60
 Şehabeddin Paşa İmaret, 68
 Şehzade Süleyman, 20
 Selanik, 40, 95
 Selçuklu, 9, 69
 Selimiye Cami, 16, 21
 Selimiye Medresesi, 74
 Semendire, 19, 54
 Semendire Sancağı, 19
 Semiz Ali Paşa Mescidi, 60

Sevindik Fakih Mescidi, 60
 Seydi Ali Zaviyesi, 63
 Şeyh Çelebi Cami, 21
 Şeyh İsmail Zaviyesi, 64
 Şeyh Müslihiddin Halife Mescidi, 60
 Şeyh Piri Zaviyesi, 64
 Şeyh Ramazan Zaviyesi, 64
 Şeyh Şüca'uddin Medresesi, 72
 Şeyhi Çelebi Mescidi, 61
 Seyis Doğan Mescidi, 60
 Sıkça Murad Mescidi, 60
 Sinanüddin Yusuf Paşa, 67
 Sırp, 12, 13, 15
 Sırt Köyü, 20
 Sitti Hatun, 18, 19, 26, 35, 60, 81
 Sofu Beyazid Mescidi, 60
 Sofu Murad Mescidi, 60
 Sofya, 3, 5
 Sokullu Sarayı, 20
 Staurakios, 7
 Süleyman Çelebi, 16, 17, 51
 Süleyman Paşa, 11, 12, 13, 18, 31, 34,
 53
 Süleymaniye Cami, 20

T

Tahte'l-kala Hamamı, 52
 Takayacı Kara Bali Mescidi, 61
 Takyacı Bali, 32, 35, 38
 talak, 78
 Taşlık Cami, 55
 Taşlık Medresesi, 74
 Tekirdağ, 3, 4, 10
 Timur Boğa Mescidi, 61
 Timurtaş Zaviyesi, 64
 Toylu Baba Zaviyesi, 64
 Trabzon Rum Devleti, 19
 Trak, III, 4, 5
 Trakya, 2, 4, 10, 12, 15
 Tuna, III, 8
 Tunca, 2, 4, 9, 52, 53
 Turgud Bali Zaviyesi, 64

Türk, III, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16,
 18, 21, 22, 24, 25, 44, 45, 46, 48,
 68, 75, 76, 82, 85, 91, 110

Ü

Üç Şerefeli Cami, 52, 57, 58, 73
 Üç Şerefeli Medresesi, 1
 Üçşerefeli Cami, 17
 Üsküfçü Hayreddin M, 61
 Üsküfçü Hızır, 33, 35

V

V. İonnes, 11
 Vakf, 26, 44
 vakıf, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 51, 52, 54, 57, 62, 78, 96
 Varna, 18
 Veled-i Sabuni, 32, 35, 38
 Versinikia, 7

Y

Yahşi Fakih Mahallesi, 77, 80
 Yahudi, 38, 39, 40, 41, 42, 43
 Yahya Bey Cami, 20
 Yancukcu Şahin Mescid-i, 35
 Yeni Saray, 19, 52
 Yıldırım Bâyezid, 16, 36, 54, 59, 65,
 72
 Yıldırım Beyazid Han İmareti, 65
 Yıldırım Cami, 16
 Yıldırım Mahallesi, 16, 65

Z

Zağanos Paşa, 19, 56
 Zağnos Paşa Cami, 56
 Zağonos Paşa Mescidi, 61
 Zağonos Subaşı, 35
 Zen'i Firuz Camii, 56
 Zincirlü Kuyu Mescid-i, 35

EKLER

MD XXXIV s.119, h.260

Edirne Kadısına hüküm ki mektub gönderip mahrusa-i mezburede bazı vakıfların mütevellisinden gayri mübaşiri olmamakla mütevellileri vefat eyledikte defterlerin zabt edip cevabın verir kimesne bulunmadığı ecilden mal-ı vakıf zayi olup ve cümleden Mehmed Ağa ve Monla Kasım ve Mehmed nam kimesneler evkafına müteveli olan Sefer vefat edip mütevelliden gayri mübaşiri olmamağın iki yüz bin akçeye karib vakıf akçe zayi olup Müslümanlara gadır olduğu ve evkaf zabıtları ve câbileri mütevellilere akçe teslim eylediklerinde mütevellilerden temessük deyu mühürlü tezkire alıp lakin tezkireye şer'an amel kabil olmayıp ve mütevelliler vefat eylediklerinde mühürleri elden ele gezinmekle tezkirelerde tezvır ihtimali olup amel olunmadığı takdirde akçe teslim edenlere zulm ihtimali olmağın onun gibi mütevellisinden gayri mübaşiri olmayan vakıfta müsaade var ise mal-ı vakıfdan eğer vakfın müsaadesi yok ise müteveli vazifesinden bir miktar vazife ifraz olunup bir katip mübaşir tayin olunup istihdam olunmak ve mal-ı vakıf mukabelesinde alınan rusumun zabtı için Edirne'de Bezazistan'da her vakıf için birer sandık vaz olunmak ve mütevelliler tezkire verdiklerinde tezkirelerinin zeylinde şühud yazıp veyahud tezkirelerini sicill-i mahfuza kayd ettirmek münasip idüğün bildirip hükmi şerif verilmesin taleb eylemişsin.

İmdi min-ba'd vech-i meşruh üzere olmak emr edip buyurdum ki vardukta anın gibi mütevelliden gayri mübaşiri olmayan vakıfta müsaade var ise vech ve münasib görüldüğü üzere mal-ı vakıfdan birkaç akçe vazife ile bir katip tayin edip müsaadesi olmayanlardan mütevellilerine vazifesinden birer mikdarın ifraz eyleyub birer katibe vazife tayin eyleyub evkafta istihdam ettirip ve her vakfın rehinleri? zabtı için birer sandık tayin ettirip andan rehinleri mahrusa-i mezbure bezasistanda zapt ettirip ve mütevellilere tezkirelerin zeylinde şühûd-ı udul yazdırıp veyahud sebt-i sicill-i emvâl-i evkaf-ı müslimin zâyî' ve telef olmakdan ihtiyad eyleyesin.

